

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

İLHAN BERK ŞİİRİNE EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

YÜKSEK LİSANS

Duygu KÖKSAL

HAZİRAN-2025
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

İLHAN BERK ŞİİRİNE EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

AN ECOCRITICAL APPROACH TO İLHAN BERK'S POETRY

YÜKSEK LİSANS

Duygu KÖKSAL

HAZİRAN-2025

GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

İLHAN BERK ŞİİRİNE EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

AN ECOCRITICAL APPROACH TO İLHAN BERK'S POETRY

YÜKSEK LİSANS

Duygu KÖKSAL

Danışman: Prof. Dr. Fatih YALÇIN

**HAZİRAN-2025
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**İlhan Berk Şiirine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesinin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

25/06/2025

.....
Duygu KÖKSAL

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı hazırlama sürecimde benden desteğini esirgemeyen, tavsiyeleriyle beni yönlendiren ve benimle sabırla ilgilenen değerli danışmanım Prof. Dr. Fatih YALÇIN'a sonsuz teşekkür ederim. Yüksek lisans ders dönemi süresince bize emek veren değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYYILDIZ ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih UYAR'a çok teşekkür ederim. Tez teslim sürecimde yardımı ve desteği için değerli hocam Arş. Gör. Dilek YALÇIN'a çok teşekkür ederim.

Bana her zaman ilham olan, hayatımın her aşamasında bana destek olan sevgili annem Hülya AYDIN'a, kardeşlerim Uğur AYDIN, Ebru AYDIN YAVUZ'a ve özlemlerle andığım sevgili babam Sadık AYDIN'a çok teşekkür ederim. Yüksek lisans dönemimde ve tez yazım sürecimde bana destek olan değerli arkadaşlarım Pınar AÇIKGÖZ'e, Yağmur ÜLKEMEN'e, Havana KAYNAK'a ve Cengizhan GENÇ'e; bu süreçte desteğini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Son olarak bu süreci benimle birlikte yaşayan ve bana destek olan sevgili eşim Zeki KÖKSAL'a, biricik çocuklarım Poyraz Alp ve Ada Defne KÖKSAL'a sonsuz teşekkür ederim.

Duygu KÖKSAL
GÜMÜŞHANE – 2025

ÖZET

Doğanın kendi düzeni doğrultusunda dışa vurduğu eylemleri insan da kendi varoluşuyla ve gelişimiyle ortaya koymaktadır. Doğanın olağan düzenindeki bu eylemlere insan dâhil olunca çözüm arayışına girecek düzeyde büyük bir sorun ortaya çıkmış, çözüm önerileri ve araştırmalar pek çok farklı disiplinde etkisini ortaya koymuştur. Bu alanlardan biri de ekoeleştirmedir. Pek çok tartışmada söz konusu edilen ekoeleştirmenin izlerini farklı disiplinler ve bakış açıları aracılığıyla irdelemek de mümkündür. Bu disiplinlerden biri de kuşkusuz edebiyattır. Topluma dair derin kodlar barındıran edebiyat, söz konusu insanı ve insanın doğayla ilişkisini anlamının en etkili yöntemlerindedir. Çünkü edebi dünya, içinde var olduğu topluma dair pek çok değişkeni bünyesinde barındırmaktadır.

İnsanın çevreye yerinde olmayan müdahaleleri neticesinde ortaya çıkan ve doğa-insan ilişkisine edebiyatla ışık tutan ekoeleştiri kavramı, İkinci Yeni şairlerinden İlhan Berk'in şiirlerinin yorumlanmasında da başvurulabilecek kuramlardan biridir. Çalışmamızın birinci bölümünde İlhan Berk'in hayatı ve eserleri; ikinci bölümünde ekoeleştiri kavramı ve ekoeleştirmenin gelişimiyle ortaya çıkan kuramlar; üçüncü bölümünde ise İlhan Berk'in yazdığı şiirlerden yola çıkarak şairin doğayı ele alış şekli ekoeleştiri ve farklı ekoeleştiri kuramları çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğa, Ekoeleştiri, İlhan Berk, Şiir

SUMMARY

The actions that nature manifests in accordance with its own order are also echoed by human beings through their own existence and development. When human beings engage in these actions within the natural order, a major problem arises that requires solutions, and solution proposals and research have revealed their impact in many different disciplines. One of these fields is ecocriticism. It is also possible to explore the traces of ecocriticism, often cited in discussions, across various disciplines and perspectives. One of these disciplines is undoubtedly literature. Literature, which offers profound insights into society, is one of the most effective methods for understanding human beings and their relationship with nature. Because the literary world contains many variables about the society in which it exists.

The concept of ecocriticism, which emerged as a response to humanity's inappropriate interventions in the environment and sheds light on the nature-human relationship through literature, is one of the theories that can be applied in the interpretation of the poems by İlhan Berk, one of the İkinci Yeni poets. In the first part of our study, İlhan Berk's life and works; in the second part, the concept of ecocriticism and the theories that emerged with the development of ecocriticism; in the third part, İlhan Berk's approach to nature in his poems will be examined within the framework of ecocriticism and various ecocritical theories.

Keywords: Nature, Ecocriticism, İlhan Berk, Poetry

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	2
2. İLHAN BERK'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAZIN HAYATI VE ESERLERİ	3
2.1. İlhan Berk'in Yaşam Öyküsü.....	3
2.2. İlhan Berk'in Yazın Hayatı	4
2.2.1. İlhan Berk ve Toplumcu Gerçekçilik.....	6
2.2.2. İlhan Berk ve İkinci Yeni.....	7
2.2.3. İlhan Berk Şiirinde Dil ve Anlam	8
2.2.4. İkinci Yeni ve İlhan Berk Şiirinde Düşünce, İmge ve Gerçeklik	10
2.2.5. İlhan Berk Şiirinde Gelenek.....	12
2.2.6. İlhan Berk ve Resim.....	13
2.3. Eserleri	14
2.3.1. Şiir.....	14
2.3.2. Otobiyografi	15
2.3.3. Deneme/Günlük	15
2.3.4. Söyleşi.....	16
2.3.5. Mektup	16
2.3.6. Antoloji	16
2.3.7. Şiir Çevirisi	16
2.3.8. Öykü.....	16
2.3.9. Seçkiler.....	17
3. EKOELEŞTİRİ	18
3.1. Doğa – İnsan İlişkisi	18
3.2. Ekoeleştiri Kuramının Tanımı ve Tarihi Gelişimi	19

3.3. Edebiyat ve Ekoeleştiri	22
3.4. Ekoeleştiri Kuramları	24
3.5. Derin Ekoloji.....	25
3.6. Ekofeminizm.....	28
3.7. Toplumsal Ekoloji.....	29
3.8. Ekopsikoloji	31
4. İLHAN BERK ŞİİRİNE EKOELEŞTİREL BAKIŞ	33
4.1. İlhan Berk Şiirine Doğa ve İnsan Üzerinden Ekoeleştirel Bakış	34
4.2. İlhan Berk Şiirine Çevre ve İnsan Üzerinden Ekoeleştirel Bakış	46
4.3. İlhan Berk Şiirine Hayvanlar Üzerinden Ekoeleştirel Bakış	53
4.4. İlhan Berk Şiirine Bitkiler Üzerinden Ekoeleştirel Bakış	55
4.5. İlhan Berk Şiirine Çevre Duyarlılığı Kazandırma Üzerinden Ekoeleştirel Bakış ...	58
4.6. İlhan Berk Şiirine Kentsel ve Kırsal Yaşam Üzerinden Ekoeleştirel Bakış	60
5. SONUÇ VE DEğERLENDİRME.....	65
KAYNAKÇA.....	68
ÖZ GEÇMİŞ	71

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ss. : Sayfa sayısı

haz. : Hazırlayan

akt. : Aktaran

1. GİRİŞ

İnsanların düşüncelerini oluşturmada ve değiştirmede etkili olan edebiyat, çevre sorunlarının çözümüne katkıda bulunması bağlamında da önemli bir sorumluluk üstlenir. Ekoeleştirelinin vurguladığı insan ve çevre arasındaki güçlü bağ, edebiyat aracılığıyla doğaya layık olduğu değeri kazandırmayı ve çevre sorunlarının çözümüne katkıda bulunmayı amaçlar (Sarıkaya, 2012: 95). Edebiyat böylesi bir görev üstlenmişken ekoeleştirel bir okuma için ne yapılması ve nelere dikkat edileceği de önem arz etmektedir. Bir eserin çevreci olduğunu söyleyebilmemiz için Buell'in kriterlerine değinmek gerekir.

Lawrence Buell, *The Environmental Imagination* adlı eserinde, bir yapıtın çevreci olarak nitelendirilebilmesi için dikkate alınması gereken dört ölçüt ortaya koyar. Bu kriterler şu şekilde ifade edilebilir:

1. Eserde doğa, yalnızca olayların geçtiği bir fon değil, insanlık tarihinin doğa tarihiyle kesiştiği bir varoluş alanı olarak yer alır;
2. İnsan çıkarları, tek ve mutlak meşru çıkarlar olarak sunulmaz;
3. İnsanın doğaya karşı yükümlülükleri, yapıtın etik yapısına dâhil edilir;
4. Doğa, durağan bir varlık değil, en azından dolaylı biçimde, sürekli değişen bir süreç olarak ele alınır (Özdağ, 2014: 33).

Bu bağlamda İlhan Berk'in şiirlerini ekoeleştirel ve farklı ekoeleştirel yaklaşımları doğrultusunda ele almak, yazıldığı dönemde ekoeleştirelinin varlığı bilinmese de doğanın işlenişi açısından ekoeleştirelinin yansımalarını incelemek mümkündür.

Tez üç ana bölümden oluşur. Birinci bölümde İlhan Berk'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri incelenir. İkinci bölümünde ekoeleştirel kavramı, gelişimi ve farklı ekoeleştirel yaklaşımları açıklanır. Üçüncü bölümde ise ekoeleştirel yaklaşımlarından yola çıkarak İlhan Berk'in şiirleri "Doğa ve İnsan", "Çevre ve İnsan", "Hayvanlar", "Bitkiler", "Çevre Duyarlılığı Kazandırma" ve "Kentsel-Kırsal Yaşam" başlıkları üzerinden değerlendirilir.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan İlhan Berk'in şiirlerini ekoeleştirel bir bakışla incelemektir. İlhan Berk, hayatı ve eserleri, eserlerinde geçen kavramsal öğelerle birlikte birçok önemli çalışmanın konusu olmuştur. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Amerika ve Avrupa'da hızla artan çevre

sorunlarına karşı edebiyatın geliştirdiği bir tepki olarak doğan ekoeleştiri kavramı, farklı yaklaşımları ve edebiyatımıza olan yansımalarıyla araştırmalara konu olmuştur. Ancak İlhan Berk şiirlerinin ekoeleştirel bir yaklaşımla incelenmediği göz önünde bulundurularak bu alanda yapılacak olan başka çalışmalara örnek olması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda hazırladığımız çalışmadan hareketle İlhan Berk'in yaşam öyküsü, edebi kimliği ve ortaya koyduğu eserler üzerine bilgi edinirken; edebiyatımızda yeni bir alan olan ekoeleştiri kavramı ve ekoeleştirel yaklaşımlar incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde İlhan Berk'in şiirlerindeki ekoeleştirel yaklaşımın varlığının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın kapsamı, İlhan Berk'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri; ekoeleştiri kavramı ve ekoeleştirel yaklaşımlar; İlhan Berk'in *Eşik Toplu şiirler-1(1947-1975)*, *Aşk Tahtı Toplu şiirler-2 (1976-1982)*, *Akşama Doğru Toplu şiirler-3 (1984-2005)* şiir kitaplarının ekoeleştirel bir bakışla incelenmesidir. İlk olarak ekoeleştiri ile ilgili kitaplar, tezler ve makaleler incelenmiş daha sonra İlhan Berk şiirlerinde ekoeleştirel bakış açısının belirlenmesi amacıyla literatürde çalışmamıza kaynak oluşturabilecek araştırmalar tespit edilerek bir değerlendirme yapılmıştır. Tez alışmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Metin/doküman analizi yöntemi kullanılarak çalışmamızın konusuyla ilgili kaynaklar belirlenmiş ve sonrasında kaynakların analizine geçilmiştir. Öncelikle tezin örneklemine oluşturan şiirlerin şairi İlhan Berk'in hayatı ve eserleri ele alınmış, daha sonra tezin kuramsal çerçevesini oluşturan ekoeleştiri kavramı açıklanmış ve son olarak İlhan Berk'in şiir kitapları bu doğrultuda incelenmiştir.

2. İLHAN BERK'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAZIN HAYATI VE ESERLERİ

Türk edebiyatında önemli bir yer edinen İlhan Berk'i anlamak için öncelikle İlhan Berk'in yaşadığı dönem ile dönemin toplumsal yapısı ve şartlarını anlamak gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda özellikle şairin dış dünyayla ilişkisi insan ve doğa üzerinden değerlendirilecektir. Değerlendirmenin örneklemini oluşturan İlhan Berk'in şiirlerini ele almadan önce şairin edebi kişiliğini şekillendiren koşulların değerlendirilmesi de bu çalışma açısından önemlidir.

2.1. İlhan Berk'in Yaşam Öyküsü

Gerçek adı Emrullah İlhan Birsen olan İlhan Berk, 18 Kasım 1918 tarihinde Manisa'da doğmuş ve ilkokul eğitimini bu şehirde tamamlamıştır. 8 Eylül İlkokulu ve Manisa Ortaokulunda okul hayatına başlayan şair, 1939'da Balıkesir Necatibey İlköğretmen Okulunda eğitim öğretiminin ilk kısmını tamamlayarak Giresun Espiye'de iki yıl ilkokul öğretmenliği yapmıştır. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde Fransızca bölümünü bitiren İlhan Berk, 1945 ile 1955 yılları arasında Zonguldak, Samsun ve Kırşehir illerinde çeşitli ortaokul ve liselerde Fransızca öğretmeni olarak çalışmıştır. Bu dönemde, kendisi gibi Fransızca öğretmeni olan Edibe Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten bir çocukları olmuştur. Uzun süren öğretmenlik hayatından sonra 1956 yılında ise Ankara'da T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Yayın Bürosu'nda çevirmenlik yapmaya başlamıştır. 1969'a kadar on üç yıl burada çalışmış ve emekli olmuştur (Oktay,1993: 381; Geçgel,2014: 199).

Farklı türler denemeyi seven İlhan Berk, bu sayede sürekli kendini yenilemeyi başarmış ve edebi alanda yetkin bir konuma gelmiştir. Berk, 1979 yılında Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü *Kül* adlı yapıtıyla, 1980'de Behçet Necatigil Şiir Ödülü'nü *İstanbul Kitabı* ile 1983'te ise Ferit Edgü ile paylaştığı Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü *Deniz Eskisi – Şiirin Gizli Tarihi* eserleriyle kazanmıştır (Sevinç, Polat, 2018: 45). Üretken bir şiir insanı olarak Ankara, İstanbul ve Bodrum'da çalışmalarını sürdürmüş ve 28 Ağustos 2008 tarihinde, 90 yaşındayken, Bodrum ilçesinde vefat etmiştir (Geçgel,2014: 199; Özkan, Durbaş, 2003: 350).

2.2. İlhan Berk'in Yazın Hayatı

İlhan Berk, maddi olanakları sınırlı, altı çocuklu bir ailenin en küçük bireyi olarak hayata gözlerini açmıştır. Şairin çocukluğundan beri çalışması, babasının evi terk etmesi, psikolojik sorunları olan bir ablaya sahip olması ve ablasını evde çıkan hazin bir yangın sonucu kaybetmesi gibi çocukluğunda iz bırakan trajik durumlar; şiirine etki eden olgulardandır. Berk, bir Çin atasözü olan “*Fakirler ancak iyi şiirler yazar.*” sözünde büyük bir gerçeklik bulduğunu ifade etmiştir (Berk, 2005a: 180). İlhan Berk, Manisa’da geçen yıllarını, çocukluğunu ve o zamanların bıraktığı izleri kendi cümleleriyle şöyle anlatmıştır:

Gelelim yaşamıma: O zaman ta Manisa’ya dönüyoruz... Çocukluğum Manisa’da geçti işte. Manisa’da Dervişane Mahallesi’nde oturuyorduk. Altı kardeşlik. Ben beş sanıyordum ama sonradan bir akrabam altı diye düzeltti. Bunlardan ikisi kız dördü erkekti ve ben en küçükleriydim. Babam annemden ayrılıp başka bir kadınla evlenmiş, bize ağabeyim bakıyordu. Ben bu küçük evde önce ilkokula, sonra da ortaokula gittim. İlkokulun üçüncü sınıfında beni alıp mahallemize yeni taşınan bir dışçinin yanına verdiler ben onun yanında üç dört yıl çalıştım. İlkokul diplomasını sonradan o dışçı aldırttı bana ve yine onun gözetiminde ortaokula gittim. (...) Manisa’yı kapatmadan, babasızlık var bir de tabii... Gerçi bayramdan bayrama gidip görüyordum ve sanırım elimi tutuyordu ve bana bir şeyler alıyordu. İşte bayram elbisesi ayakkabı filan gibi... Kısa boyluydu ve yüzü pek gülmeyen bir adamdı. Öldüğünde herhangi bir etkisi olmadı bende. Yıllar sonra Manisa’ya gittiğimde mezarının orada olduğunu duydum fakat gidip bakma gereği duymadım... İçe kapanıklığımda babasızlığın çok etkili olduğunu düşünüyorum. Ama kim bilir bu kapanıklık etkisiyledir belki şairliğim... Manisa bu kadar (Berk, 2005b: 93-94).

İlhan Berk, ailenin okuyan tek çocuğudur. Edebiyata olan ilgisi, ilkokul beşinci sınıfta okul gazetesinde görev alınca başlamış ve ortaokul yılları boyunca devam etmiştir. İlk şiiri Haziran 1935’te Manisa Halkevi’nin dergisi olan Yeni Doğuş’ta yayımlanmış ve aynı yıl ilk şiir kitabı *Güneşi Yakanların Selamı*, Ahmet Haşim ile Nazım Hikmet’in etkileri arasında şekillenen bir eser olarak yayımlanmıştır. Şairliğinin başlangıç dönemlerinde saf şiir anlayışına ve sembolist bir yaklaşıma yakın duran İlhan Berk, *İstanbul Kitabı* ile birlikte Toplumcu Gerçekçi bir poetikaya yönelmiştir. Bu süreçte Türkiye’de Nazım Hikmet’in çizgisini takip ederken, Batı edebiyatında ise Walt Whitman, Apollinaire, Eluard ve Aragon gibi isimleri incelemiştir (Karaca, 2016: 150-152).

İlhan Berk’e göre İstanbul yeryüzünün en insani kentidir ve insanlığın yıkık, ezik ve yine kendi gibi güvenli, inançlı ve görkemli halidir. Necatigil Şiir Ödülü’nü “*İstanbul Kitabı*” ile alan ve kendi dünya macerasının *İstanbul Kitabı*’nda o gün çizildiğini ifade eden İlhan Berk, bu serüveni şöyle ifade etmiştir:

İstanbul Kitabı'nın büyük bir bölümü benim yirmi üç yaş şiirlerimi kapsıyor. Bugün yazdıklarımla onları yanyana koyarken korkmadım; yalnız yedi-sekiz sözcük değiştirmekle yetindim. Ben dünyaya ilk kez o şiirlerle baktım gibi gelir bana. Dünyanın içinde ilk gelip gidişimdir onlar. Bana öyle geliyor ki, benim dünya maceram, İstanbul Kitabı'nda o gün çizilmiştir. Şiirimin gidip geldiği bütün karanlık-aydınlık, bunlu-bunsuz sokaklarıdır onlar. Bu dünya yüzünün şiir tarihinde çok yolculuklar yaptım; şiirimin girip çıkmadığı yer kalmamış gibi gelir bana. Şiiri her yerde aradım. Bunun için şiirim yalnız aydınlığın değil, bunun, karanlığın da şiiridir. İnsanlığın hali gibi, umut da umutsuzluk da şiirimin damarlarını beslemiştir. Bu yüzden de şiirim çilekeştir, tedirgin edicidir. Acıyla büyüdüğü için de başkaldırıcı, illetli, asidir. Yine bu yüzden de acımasızdır. Hayatın kendisi gibidir (Berk, 2005a: 33-34).

İlhan Berk, kendi ifadesiyle şiir tarihinde yaptığı yolculukları ve şiiri her yerde arayışını, yaşadığı tüm duygularla hayatın kendisine benzetmiştir. Bu bağlamda kendisini hayatta var eden duyguyu da şöyle açıklamıştır:

Yazmak (bu kanser) benim için tam bir cehennemdir. Bunu birçok kez söyledim. Bu, başlangıçtan bu yana değişmedi de. Öte yandan, bu yine benim varoluşumun bir kanıtıdır da... Yazmak eylemi, böyle bir cehennemdir çünkü. Kendimi ancak böyle var edebiliyorum. Söylemek bile fazla: Şairlerin bir hayatı yoktur! Hayat diye baktıkları bu kanser, bu cehennemdir. Gidip geldikleri, dünya diye baktıkları böyle bir yerdir. Bu hiç değilse, benim için böyle. Yinelemekte yarar var: Ben dünyaya yazılacak bir yer diye bakıyorum. Bundan kendimi alamıyorum, kurtulamıyorum. Bu yine hem kurtuluşum, hem batağım. Kurtuluşum çünkü kendimi böyle doğrulayabiliyorum; batağım, çünkü ondan başka bir yer bilmiyorum (Berk, 2005a: 23).

Yazmak eylemini bir kanser olarak nitelendiren İlhan Berk, bu düşünceden farklı olarak yazma eylemini aynı zamanda var oluşunun kanıtı ve kurtuluş olarak da görmüştür. Yazma eylemine hem kurtuluş hem de bataklık gözüyle bakarak kendi içerisinde birbirine zıt duygular yaşasa da "Ondan başka bir yer bilmiyorum" diyerek sürekli yazmaya devam etmiştir.

İlhan Berk, şiirleriyle kurulan toplumsal ilişkiden her ne kadar hoşnut olmasa da şiirlerine yöneltilen söz konusu aşağıdaki görüşlere ilgi duyduğunu ve sevindiğini belirtmiştir:

1) Memet Fuat, *İlhan Berk'in şiirde farklı biçimlerin mümkün olduğunu kanıtladığını ve şiirin pek çok yolla yazılabileceğini ortaya koyduğunu belirtir.*

2) Mehmet H. Doğan, *onun değişimi şiirinin temel ilkesi hâline getirdiğini ifade eder.*

3) *Orhan Koçak, İlhan Berk'i, anlatmaya doyamayan bir şair olarak tanımlar.*

4) *Mahir Ünlü ve Ömer Özcan, onun şiiri sanki daha önce hiç yazılmamış olanı ararcasına kaleme aldığı söyler.*

5) *Turgut Uyar ise şiir olmasaydı İlhan Berk'in onu yaratacak kişi olduğunu dile getirir (Berk, 2005a: 178-179).*

2.2.1. İlhan Berk ve Toplumcu Gerçekçilik

1935 yılından itibaren, Manisa Halkevi dergisinde ilk şiirlerini yayımlamaya başlayan İlhan Berk; aynı yıl geleneksel bakış açısının hâkim olduğu ve hece ölçüsüyle yazdığı bu şiirleri “Güneşi Yakanların Selamı” adlı kitabında bir araya getirmiştir. Yazın hayatının ilk dönemlerinde Ahmet Haşım’ın etkisiyle kaleme aldığı şiirlerini, daha sonraki süreçte Toplumcu Gerçekçi, Garip akımı ve İkinci Yeni anlayışıyla sürdürmüş olan şair, her seferinde kendini yenilemeyi başarmıştır. *Galile Denizi*’ne kadar Toplumcu Gerçekçi bakış açısıyla şiirler yazan İlhan Berk, 1954 yılından sonra İkinci Yeni akımının öncülerinden biri olmuştur (Geçgel, 2014: 199).

İlhan Berk, 1935-1955 yılları arasında toplumcu gerçekçi anlayışla eserler yazmıştır. *İstanbul, Günaydın Yeryüzü, Türkiye Şarkısı, Köroğlu* bu tarihler arasında yazdığı şiirlerini topladığı kitaplardır ve bu kitaplarda şiirsel kaygılardan öte toplumsal kaygılar ön planda olmuştur (Polat, 2017: 17). İlhan Berk, kendisini şiirin ileri karakollarının ve ateş altındaki sınırların ilgilendirdiğini ve bu sınırlarda biri olmak istediğini söyler. Necatigil’in kendisine verdiği adla “uç beyi” olarak gözü hep tehlikeli sınır boylarındadır. İlk ileri karakolu *İstanbul* kitabıdır. Kendinden önce yazılmış her şeyi yadsıyan, dünyayı tek bir şiire sığdırmaya çalışan, dünyayı dolaşmaya başladığı kitabı *İstanbul*. Sonrasında ise *Günaydın Yeryüzü* gelir ve -dünyayı anlamayı ve değiştirmeyi düşünerek- kendisini daha derlenmiş toplanmış ve sınırlarda siperler arkasında bulmuştur. Acıların iyice ortaya çıktığı, öfkesinin ve kininin ayaklandığı *Türkiye Şarkısı* ve *Köroğlu* adlı çalışmaları gelir daha sonra. *Türkiye Şarkısı* adlı çalışması ise kötülöklere parmak kaldıran bir yüksek ses şiiridir. *Köroğlu*, haklının yanında ve düşmanlıkları yeryüzünden sürmeyi daha bilinçli yapar (Berk, 2005b: 103-104). Bu kitaplarında yer alan şiirlerle İlhan Berk, toplumcu gerçekçi bakış açısının getirdiği toplumla bağ kuran, geniş kitlelere hitap etmeyi amaçlayan bir edebiyat anlayışını savunur. Sömürölen, ezilen işçilerin “küçük insanlar” ın hayatı bilinsin ister ve onların sesini duyurmayı amaçlar (Demir, 2012: 73).

İlk olarak *İstanbul*, daha sonra *İstanbul Kitabı* adıyla yayımlanan kitabı hem içerik hem de biçim açısından Toplumcu Gerçekçi bakış açısıyla yazılmıştır. Aynı zamanda kitap, o döneme ve o dönemdeki anlayışa sahip şairlerden de etkiler taşır. *İstanbul*’u her anlamda ele alan kitap, içerik olarak Nazım Hikmet’in etkisindedir. Dize kuruluşu olarak da Walt Whitman’ın etkisinde kalır. Kırsal ve doğayı ele aldığı *Günaydın Yeryüzü* ve *Türkiye Şarkısı* kitaplarıyla dönemin “Türk Walt Whitman’ı” olarak adlandırılır. *Türkiye Şarkısı*, İlhan Berk’in öğretmenlik yaptığı dönemde Anadolu’da olmasından kaynaklı “kırsal”ı anlatırken; *Günaydın Yeryüzü*’nde yer alan

şiiirlerinin konusunu da “doğa” şekillendirir. Gelenekten faydalanarak yazdığı ve Toplumcu Gerçekçi anlayışın son kitabı *Köroğlu*'dur. Sonrasında çok farklı bir yola girecek olan şairin bu kitaplarında estetik kaygılardan ziyade toplumsal kaygıları öne çıkardığını görürüz. Bu dönem yazdığı şiiirlerde, şiiirin formundan ziyade anlamı önceliklidir. Değişimin başladığı, yeni bir döneme geçtiği şiiirlerini topladığı kitap *Galile Denizi* olmuştur. İlhan Berk'in *Galile Denizi* kitabında yer alan *Saint Antoine'nin Güvercinleri* şiiiriyle başlayan dönem, sonrasında çok yönlü bir sürece doğru evrilir. Bu dönemden önce yazdığı kitapları unutmak istediği kitaplar olarak değerlendirir. Gerçeküstücülük etkisinde dilde, imgede, anlamda farklı arayışlara yönelir. Behçet Necatigil'in söylemiyle Türk şiiirinin “uç beyi” olan İlhan Berk, kendini arayış ve denemelere açık tutmuş; sürekli dil ve anlam arayışında olmuştur (Turan, 2013: 101-104).

2.2.2. İlhan Berk ve İkinci Yeni

İkinci Yeni, daha önce ortaya çıkan akım ya da topluluklara benzemeyen bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ortak bir bildirisi olmayan ve kendiliğinden ortaya çıkmış bir şiiir hareketidir (Karaca,2016: 7). İkinci Yeni'ye kadar şiiirlerinde ele aldığı konulara paralel olarak anlama ağırlık veren İlhan Berk, 1954 yılından itibaren yayımlanan şiiirleriyle, özellikle *Galile Denizi* kitabında yer alan şiiirlerle, önceki şiiir anlayışından uzaklaşmış ve kendi poetikasını kurma yolunda yeni bir yön arayışına girmiştir (Karaca,2016: 95-96). *Galile Denizi* (1958) ile başlayan süreç *Çivi Yazısı*, *Otağ*, *Mısırkalyoniğne* ve zaman zaman da *Âşıkane*' yi kapsayacak şekilde toplumcu gerçekçi şiiirden kopuşu somutlayan süreç İkinci Yeni dönemi olarak adlandırılabilir (Altıyaprak, 2023: 78).

İlhan Berk, İkinci Yeni şiiiri döneminde de anlam üzerine en çok düşünen ve bunu öne çıkararak bir şair olmuştur. Kalem aldığı ilk şiiirlerinden itibaren sürekli bir arayışın izini sürmüş olan şair, kendi ifadesiyle şiiirin tüm alanlarına girip şiiirin değişik formlarda yazılabileceğini düşünmüş ve uygulamaya çalışmıştır. İmkânları ve sınırları zorlayarak şiiirini sürekli değiştirmesi ve dönüştürmesiyle ister istemez İkinci Yeni şiiiri içinde yer almıştır (Altıyaprak, 2008: 55). Berk, şiiirini İkinci Yeni'den önce bir şey söylemek, anlatmak, herkesin anlayacağı bir şekilde yalın bir dille yazmak ve akla uygun olmak ilkeleri ışığında oluşturmuştur. Sonra ise Gerçeküstücü şiiirin etkisiyle artık bir şey söylemeyi bırakarak şiiirde ne söylendiğinin önemli olmadığı düşüncesiyle us dışı söyleyişe yönelmiş ve şiiirlerini yeni dil ve biçimle kurmaya başlamıştır (Karaca,2016: 96-97). İlhan Berk “*İkinci Yeni dediğimiz şiiiri yeni yapan ilkelerin*

başında anlamın şiirden çok nesre vergi olduğudur. Anlama gelince, şimdiye değin anlamın yalnız bir yönü biliniyordu bizde: Usa bağlı anlam. Oysa şiirin en yüce ögesi usu allakbullak etmesi, onu yıkmasıdır. Bugün şiir bunu deniyor.” (Berk, 2005a: 8) söylemiyle bu yeniliğin ne olduğunu açıklamıştır.

İkinci Yeni'nin doğuşu için değişik etmenlerden söz edilmektedir. Dönemin toplumsal/siyasal baskıları, söze dayalı şiire yani Garip ve Toplumcu Gerçekçi şiire tepki, Batı'nın Gerçeküstücülük, atonal müzik, soyut resim gibi etkileri bu doğuşu ortaya çıkararak etmenler olarak görülmektedir. Ancak ortak bir bildiri olmadan ortaya çıkışı düşünüldüğünde İkinci Yeni Hareketi'nin öncülerinin değişik koşullarda ve farklı yollar izleyerek şiire başladıklarını görürüz (Karaca,2016: 148-149). Bu bağlamda İkinci Yeni şiirinin yukarıda ifade edilen genel kaynaklarının yanında bu hareketin içerisinde yer alan şairlerin kendi bireysel hikâyelerinin de önemli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İlhan Berk İkinci Yeni'nin ne olduğuna dair sorulan bir soruya cevap olarak şunları söylemiştir:

Benim, Turgut Uyar'ın, Edip Cansever'in, Cemal Süreya'nın, Ece Ayhan'ın şiirleri okunursa sorunun şiir adına, şiirin sorgulanması adına olduğu görülür. Şu demektir bu: şiirin ilkelerinin dışındaki bütün öbür araçları atmamak; şiiri, şiir olarak, ama yalnızca şiir olarak düşünmek... İkinci Yeni şiir ilk bunu koyuyor işte. Ben bundan daha büyük bir sorumluluk bilmiyorum. Bu şimdiye değin böylesine düşünülmedi diyeceğim. Bu dediğim yalnız Divan şiirinde var, varsa. Ozanın ilk işi bu olmalı derim: Şiiri, şiir olmayan araçlardan sıyırmak, şiirin kendi niteliğini baş tacı etmek. Şiir böylesine bir anlam edindi mi, şiirin ta kendisidir o. Ondan bundan başka bir şey beklemek, şiiri şiir olarak düşünmemektir. Şiirden bunun dışında bir yararlılık beklenmemeli. Bunun tersini düşünmek o yüce silahı yadsımaktır. Orhan Veli bu konuda ilk kaba ayıklamayı yaptı. Katıksız şiiri vermeden de göçtü. İkinci Yeni'nin ilk sorunu burda işte: Halis şiir. (Berk, 2005a: 7).

Berk'e göre, İkinci Yeni olarak adlandırılan şiirin babalığını yapan Memet Fuat'tır. Bu düşüncesini şu cümlelerle aktarmıştır:

Bugün “İkinci Yeni” denilen şiirin babalığını yapmıştır. Hem de nice nice saldırılara karşı. Hele de benim. Böyle diyorum çünkü benim bütün taşkınlıklarına, hırçınlıklarına karşın sesini hiç yükseltmeyecektir. Büyük bir beğenisi vardı Memet Fuat'ın. Şiiri kokusundan anlardı (Sönmez, 2012: 9).

2.2.3. İlhan Berk Şiirinde Dil ve Anlam

İlhan Berk, Toplumcu Gerçekçi bakış açısıyla yazdığı dönemlerde anlama dayalı şiirler yazmıştır. İkinci Yeni evresinde o dönemin şairlerinin de üzerinde durduğu anlam, açıklık ve kapalılık konuları üzerinde İlhan Berk de durmuş ve bir şairin tek amacının anlam olmadığını belirtmiştir. Şiirin bir şey anlatmadığını - Burada şiirin bir

şey anlatmadığı sözünü, anlamı olmadığı kastıyla değil, anlamla başlanmayacağı düşüncesiyle ifade etmiştir -(Berk, 2023a: 61) ve anlaşılacak için de olmadığını ifade eden İlhan Berk, şiirin anlatılmaz olanla bir çabası olduğunu:

Bir şiiri anladığımızı söylemek çok su götürür. Bunu yalnız büyük bir şiir için değil, orta halli bir şiir için bile söylemek zordur. İyi bir şiir anlamla yola çıkmaya her zaman engeldir. Her şeyden önce bir şiirden düzyazıdan anladığımız anlamda bir anlam beklemek, ona öyle yaklaşmak şiirin doğasına aykırıdır. İyi bir şiir bir şey anlatmak şöyle dursun, ona uzaktan yakından yanaşmaz; arkasını döner (Berk, 2023a: 55).

sözleriyle ifade etmiştir. Şiirde anlam noktasında tek anlamlılık ve çok anlamlılık kavramları üzerinde durmuştur. Tek anlamlılık, kullanılan ifadenin kesin ve açık bir anlam taşımasıdır ki bu İlhan Berk'in şiirde anlam arayışına uygun değildir. Çünkü anlatmak şiirin değil düzyazının işidir. Bunun için iyi bir şiirin anlatmayan, çok boyutlu ve yoruma açık yani çok anlamlı olması gerektiğini belirtmiştir (Karaca,2016: 331). Okununca hemen anlaşılacak, odağı anlam olan şiire karşıdır. Bu bağlamda şiirde kapalıktan yana olduğunu:

Oysa ben çok anlama yatkın bir adamım. Tek anlam benim için sıkıcıdır. Bir şiirin birçok kere okunması herhalde bir şiirden beklenen bir şeydir; oysa tek anlama yaslanan(söze yaslanan) bir şiire ikinci defa dönmek anlamsızdır. Çünkü eni boyu bellidir artık. Ben kapalıktan yanayım, çünkü açıklıkta bir kazanç görmem (Berk, 2005a: 102).

sözleriyle belirtmiştir. Başka bir açıklamasında da şiirin anlatmayacağını, açıklamayacağını; bunun aksine duyuracağını ve sezdireceğini vurgular:

Anlamak her şey değildir. Bilmediğin dillerdeki şarkılardan, kuş seslerinden ne anlıyorsun? Bir kilim, bir halı ne anlatır? Senin anlamak dediğin şeyi düşünüyorum da anlaşılacak şiir, şiir değildir, diyeceğim neredeyse. Duymanın yerine, anlamakta nelerin gittiğini biliyor musun? Belirginlikte yiten yığınla şey vardır, hem şiir duyurur, anlatmaz, anlamak için okunacak yığınla şey var, yetmez mi onlar? (Berk, 2005a: 28).

İlhan Berk, Yahya Kemal ve Nazım Hikmet gibi tek çizgili bir şiir yazmak istediğini ama derinleşme anlamında onlarla bir karşılaştırılma yapıldığında kendi şiirinin sözü edilen şairlerin şiirlerinden farklı olduğunu belirtmiştir. Kendi yönteminin bir çocuk yöntemi olduğunu ve birkaç yıl sonra yazdıklarına yabancılaştığını sonra da şiire yeni başlıyormuş gibi olduğunu ifade etmiştir. Şiirin koyduğu duyguya sarıldığını, yaptığını bozmaktan korkmadığını ve oluşturduğu çizginin bu arayışın sonucu ortaya çıkan bir çizgi olduğunu ve değişmek diye bir sorununun olmadığını ifade etmiştir (Berk, 2005a: 18).

İlhan Berk, estetik planda şiirde yaşanan değişimin dilde gerçekleştiğini düşünür. Bu kapsamda “öz” ün değişmediğine inanır. Kendi şiiri bağlamında sadece “öz” de değil, biçimde de kayda değer bir değişimin olmadığı kanısındadır. Ona göre değişim diye algılanan şeyler daha çok dilden, dilin kullanılış biçiminde kaynaklanan değişimlerdir. Bu bağlamda kendisini bir “dil simyacı” olarak görür ve aradığı şeyin dil olduğunu ifade eder (Berk, 2005a: 41).

Berk, bu değişim ve yenilenme için bizi şiirin sıfır noktası dediği dile yönlendirmiştir: (Berk, 2023a: 13).

Dil anlatma aracı olduğu değin tersini de içerir. Kendi dışında hiçbir şey anlatmayabilir. Şöyle de söyleyebiliriz bunu: Anlamın olmadığı yerde de dil işlevini sürdürür. Şiirde bu daha belirgindir. Özneyi dışlar, başına buyruk sürdürür edimini. Susabilir, susmayı yeğleyebilir. Sessizlikle ilerleyebilir.” (Berk, 2023a: 11)

2.2.4. İkinci Yeni ve İlhan Berk Şiirinde Düşünce, İmge ve Gerçeklik

İkinci Yeni şiir hareketi ve bununla ilgili tartışmalar 1956'nın sonlarında yoğunlaşmaya ve artmaya başlamıştır. Bu süreçte imge kavramı henüz yaygın halde kullanılmazken şiirin anlamı ve anlamsızlık meselesi tartışmanın odak noktasıdır ve İkinci Yeni şiiri anlamsız olarak ele alınır. Oktay Rifat, Muzaffer Erdost ve İlhan Berk, yeni şiirin anlam baskısını kırmaya çalışarak, anlamın şiir için zorunlu olmadığını savunur. 1950'lerde anlamsızlık vurgusu öne çıkarken, 1960'larda imge kavramı daha yaygınlaşır. Ancak iki dönemde de tartışılan temel fikirler benzer özellikler sergilemektedir. 1950'lerde özellikle Muzaffer Erdost'un yazılarında imge kavramı açıkça geçmese de aslında imgeyi dolaylı yoldan ele aldığı görülür. Erdost, İkinci Yeni'nin fikir babalarından biri olarak, şiirin yeni halini savunmak için yoğun çaba gösterir, fakat imge kavramını kullanmaz. Bu durum, imge ile İkinci Yeni arasında zorunlu bir bağ olmadığını gösterir. Sonuç olarak, İkinci Yeni şiirini imgeyle ilişkilendirmenin esas olarak 1960'lardan sonra ortaya çıktığı kabul edilir. 1960'lardan itibaren İkinci Yeni'nin şiir dili, imge kavramıyla meşrulaştırılmaya başlanır. İmge, günlük dilden uzaklaşmanın ve gerçeği farklı şekillerde yaratmanın gerekçesi olarak kullanılır. İlhan Berk de şiir dilini özerkleştirmek amacıyla yazılar kaleme alır, onun eksenine ise “anlam”, “iş bölümü” ve “düzyazı dili” olur. Tıpkı Erdost gibi, 1950'lerin ikinci yarısında bu argümanları dile getirirken “imge” kavramını kullanmayan Berk'in sözlüğüne bu kavram, 1960'larda dâhil olmuştur. İlhan Berk, Muzaffer Erdost'un ve Oktay Rifat'ın “anlamsızlık” meselesini yeniden gündeme taşıyacak ancak Erdost'tan farklı olarak bir “ara yol” inşa etmeye çalışmayacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere Erdost, “anlamsız” denenin aslında başka bir bağlamda anlamlı olduğunu savunur. Berk

ise bu türden bir “anlamlılık” iddiasına gerek duymaz, doğrudan anlamsızlığı savunur. Erdost, yeni şiirde anlamın var olduğunu, ancak bu anlamın başka bir yerde aranması gerektiğini öne sürerek olası tepkileri yumuşatmaya çalışır. Oysa İlhan Berk, böyle bir savunma mekanizması geliştirmez. Bu açık tavrı nedeniyle 1960’lı yıllarda yoğun biçimde eleştirilir. Berk’in bu tartışmalarda hedef hâline gelmesinin temel nedeni, anlam konusundaki yerleşik beklentiye doğrudan karşı çıkmasıdır. Berk yalnızca İkinci Yeni karşıtlarının değil, aynı zamanda İkinci Yeni şairlerinin de tepkisini çeker. Salt şiir teorisi birçok İkinci Yeni şairi tarafından aşırı bulunur ve bu anlayışın kendi şiir yaklaşımlarıyla bağdaşmadığı dile getirilir. İlhan Berk’in İkinci Yeni’nin ilkelerini belirlemeye çalışırken, yalnızca kendi şiirini açıklayan bir çerçeve çizdiği ve bu ilkeleri açıklamak için çizdiği çerçevenin tüm İkinci Yeni’yi kapsamadığı sıkça ifade edilir. Teorisinin içinde boşluklar olduğu açıktır fakat bu iddiaların İkinci Yeni ile tamamen alakasız olduğu söylenemez. İlhan Berk dışındaki İkinci Yeni şairlerinin yazılarına bakıldığında da 1950’li yıllarda “imge” kavramının henüz merkezi bir yerde bulunmadığı ancak 1960’larda bu durumun değiştiği fark edilir. Sezai Karakoç da 1956’dan sonra yazılarında İkinci Yeni şiirini açıklamaya çalışırken “neo-realist” kavramını kullanır. Ancak bunu imgeyle ilişkilendirmez, daha çok bireysel yaşantının önemine vurgu yapar. Edip Cansever ve Turgut Uyar ise çok az yazıda teorik konulara girer ve imgeyi şiirin temel bir aracı olarak görürler, tartışılması gereken bir kavram olarak görmezler. Onların şiir anlayışında imge zaten kabul edilmiş bir gerekliliktir. Benzer şekilde, Ece Ayhan’ın da az sayıdaki yazısında imgeye özel bir önem vermez. Muzaffer Erdost gibi imgeyi açıkça tartışmayan ama “anlam” meselesi üzerinden eleştiri getiren Memet Fuat ise imge kavramının gelişimine dolaylı katkı sağlar. Memet Fuat, İkinci Yeni tartışmalarına sadece 1954’te bir yazıyla katılır, 1955-1958 arasında ise sessiz kalır. İkinci Yeni tartışmaları yoğunlaşırken sürecin içinde olmaz. Ancak sonrasında tekrar yazmaya başlayıp İkinci Yeni’yi hem eleştirir hem de Türk şiirine önemli katkıları olduğunu kabul eder. Fakat bu katkıyı açıklarken imgeyi özel olarak dile getirmez. Memet Fuat’ın eleştirilerinde imge, şiirin zorunlu bir ögesi olarak yer alır, bu durum da 1950 öncesi anlayışı yansıtır (Armağan, 2020: 77-90).

İlhan Berk, şiirlerini Toplumcu şiir anlayışına göre yazdığı dönemlerde konuya, anlama ve düşünceye önem vermiş; İkinci Yeni anlayışıyla yazdığı şiirlerde ise daha çok imgeye ve duygulara yer vererek düşünceden uzaklaşmıştır. Şiirde düşüncenin olmayacağını, düşüncenin düzyazıya ait olduğunu belirtmiş ve şiirde düşüncenin karşısına imgeyi koymuştur (Karaca, 2016: 392-393). Sözcüklerin imgeye dönüştüklerinde şiirsellik kazanacaklarını bunun için de sözcüklerin bilinen

anlamlarıyla değil de –ki bu söylemek olur, ona göre önemli olan duyurmaktır- bu anlamlardan uzaklaşarak şiirsellik kazanacaklarını belirtmiştir (Karaca,2016: 403). Müphemliği vurgulayan imge daha da değer kazanır ve bu İlhan Berk'in poetikası için idealdir. Bu belirsizlik ve kapalılık şiire ve şaire yeni alanlar oluşturur (Sözer, Demir, 2022: 1164).

İlhan Berk'in gerçeğe bakışı, doğanın gerçeğiyle sanatsal gerçeği birbirinden ayıran bir çizgide olmuştur. Sanatı dış gerçekle yansıtma durumunu, sanatçıyı edilgen bir yansıtıcı olarak gösteren anlayışın tersine şiirin iyi ya da kötü olmasının dış gerçekliğin aktarılmasıyla ilgili olmadığını belirtmiştir. Berk, dış gerçekliğin yani doğanın sanatın bir parçası olduğunu ve bunu yansıtılabileceğini ancak sanatın tamamen bu dış gerçekliği yansıtıcı bir görevi olmadığını belirtmiş ve bu anlayışa karşı çıkmıştır. Önemli olan yeniden üretmek, özgün olmaktır ona göre. Var olanı taklit eden, birebir yansıtıcı değil; değiştiren, yeniden şekillendiren bir gerçektir söz etmiştir (Karaca,2016: 249).

2.2.5. İlhan Berk Şiirinde Gelenek

İlhan Berk'in 1964 yılında bir süreliğine Paris'e gidişi gelenekle bağ kurması anlamında önemli bir aşama olmuştur. Bu tarihe kadar düşünce ve şiir olarak gelenekten uzak kalmıştır. Paris'ten döndükten sonra özellikle divan edebiyatına ilgi duymuştur. Geleneğe yönelişinin hem tarihsel hem de şiirsel anlamda yansıması Şenlikname ve Âşıkane eserleriyle olmuştur (Karaca,2016: 431-432).

İlhan Berk, beslendiği temel kaynakların geçmişe dayandığını şu sözleriyle dile getirmiştir:

Bizim sularımız da bizden öncekilerin sularıdır elbet. Ben bu sulara yıkanmaya çok önem veririm. Dilleyin hiçbir şey beni etkilemez. Dilde ben kokular, renkler, sesler, biçimler bulurum. Ben bir dil bulgucusuyum gibi düşünürüm kendimi. Kitaplar sanki benim için salt bu işe yarar. Yazın dışı kitaplara olan ilgim biliniyor artık. Çok söyledim, benim asıl kaynağım eskilerdir. İdare lambasıyla çalışan eskiler! Eski düzyazımız bir gömüdü. Olağandışı zengin, bayındırdır. Kazmayı vurmak yeter. Bir geminin gereçlerini nasıl mı anlatacağız? Katip Çelebi'yi açmak yeter. Noktasız virgülsüz, çağrışımlarla, seslerle, kokularla bir yeri mi anlatacağız? Ahmet Rasim'den birkaç sayfa okumalıyız. Ve' yi mi kullanacağız on sayfa boyunca? Evliya Çelebi birebirdir. Yolculuklara mı çıkacağız, onları mı anlatmak istiyoruz? İbn-i Batuta'ya el sallamamız yeter (Berk, 2005a: 44).

Berk, Batı şiiri ve Türk şiiri olarak bir ayrıma karşı olduğunu ifade etmiştir. Şiirin dünyanın her yerinde yazıldığını ve okunduğunu ve artık şiirin gizlisinin kalmadığını ifade ederken şiirin başlangıçta kendi dilinde öğrenildiğini ama büyük şiirlerin zamanla, başka şiirleri, başka ülkelerin şairlerinin şiirlerini de görerek yazılacağını ifade etmiştir.

Sadece kendi içinde olan ve kendine bağlanan şiire, şiir diye bakılamayacağını belirtmiş ve şöyle söylemiştir: *“Ben tek bir şiir biliyorum: Dünya şiiri. Bu şiirin içinde var olabilene şiir diyorum. Şiir bu evreden geçmedikçe, dünyayla yıkanmadıkça, onunla hesaplaşmadıkça kendi ülkesinde de var sayılamaz. Gelenek mi? Gelenek, benim.”* (Berk, 2005a: 177-178) Kendi geleneğini, yine kendisi gibi köksüz olarak nitelendirdiği Ahmet Haşim’de bulmuştur (Özpalabıyıklar,2003: 32). İlhan Berk’e göre başlıca sorun şair olmak, sonrasında ise modern olmaktır. Başlıca sorun şair olmaktır çünkü iyi şair olmak büyük şairlerin özlemidir. Büyük şair olarak baktığı herkesi sonunda iyi şair olarak görmektedir. Modern olmayı ise sadece şiirin yeniliğine bağlamamıştır; bir duyuş, düşünüş sorunu olarak görmüştür ve gerçekliğin modern duyarlılıkta olduğunu söylemiştir (Berk, 2014: 207).

2.2.6. İlhan Berk ve Resim

Türk şiirinde Servet-i Fünun güzel sanatların ilhamının şiirlere yansıdığı ilk akım olarak kabul edilebilir. Sonrasında ise bazı kişisel çıkışlar yaşanmıştır. Bunlar Ahmet Haşim’in renklere olan ilgisi ile müziğe verdiği önem ve Yahya Kemal’in şiirlerindeki mimari ve müziğin ön plana çıkmasıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar da bu konuları şiirlerine yansıtmıştır. Tanpınar’ın bu yaklaşımı sonraki akımlara da örnek oluşturmuştur. Servet-i Fünun akımından önce de var olan görsellik yeniliği, özellikle bu akımla birlikte yayınlarda kullanılmaya başlanmış ve bu yansımalar edebiyata da yön vermiştir. Servet-i Fünun’un ardından popülerliği yavaş yavaş azalan bu akım, İkinci Yeni ile birlikte tekrar gündeme gelmiştir (Bakırcı, 2019: 23-24). 1950’li yıllar İkinci Yeni şiirinin resim ile ortak bir paydada bulunduğu dönemdir. Bu yıllarda özellikle Cemal Süreya, Edip Cansever ve Sezai Karakoç resim sanatına büyük ilgi duymuştur. İkinci Yeni içerisindeki birçok şair resim sanatına ilgi duyarken İlhan Berk ise bu sanatla en çok ilgilenen şair olmuştur (Karaca, 2010: 292-293).

İkinci Yeni’nin önemli temsilcilerinden olan İlhan Berk, resme önem vermiş ve bu ilgisini şiirle birleştirmiştir. Resim ile şiir arasında kurduğu bağlantıyı daha çok modern sanat üzerinden ele alan Berk, bu noktada Paul Klee’den etkilenmiştir. İlhan Berk, Klee’ye büyük önem atfeder ve onu Picasso’dan sonra en iyi soyut resim ustası olarak görür. Paul Klee’yi sanatının merkezine alan İlhan Berk “Klee’de Uyanmak” isimli bir şiir de kaleme alır. Klee’ye ait “Ad Marginem” isimli tabloda yer alan imgelere bu şiirinde yer vermiştir. İlhan Berk, ayrıca Pablo Picasso’ya ait “Guernica” isimli tablodan esinlenerek yine aynı isimli “Guernica” şiirini yazmıştır. Max Ernst,

İlhan Berk'i etkileyen bir diğere ressamdır (Bakırcı, 2019: 35-39). İvi Stangali de *Galile Denizi* adlı kitabındaki şiirlerde adı geöen ressamlardan biridir (Karaca, 2010: 303).

İlhan Berk, önceliği her zaman şiire verse de resim yapmayı da öok sever. Önceliğinin şiir olması sebebiyle ilk bakışta ressam olarak değil, şair olarak tanınmak ister. Şiirlerinin genç yaşta yayımlanması, resimlerinin ise daha sonra bilinmesi bu görüşü destekler (Sevinç, Polat, 2018: 57). Resimlerinin satılması ve resimlerden iyi para kazanması sonucunda ressam kimliği de ortaya çıkar. Resim yapmak onun için bir hobidir ve sonrasında da yaşlılık dönemlerinin tek keyfi olur (Polat, 2017: 89).

"İnsanoğlunun geröek yurdu öocukluğudur." diyen İlhan Berk, öocukluğunda yaşadığı acıları hatırlar. Öocukluğunda oyuncacı olmadığı için bu yoksunluğu içinde büyütmeyi bir acı olarak ifade eder. "Hem yalnız oyuncaklar mı? Renkli kalemlerim, eliő kâğıtlarım, dağlar, evler, denizler çizdiğim resim defterlerim, resimli resimsiz kitaplarım da olmadı benim." (Berk, 2005b: 32) diyerek ifade ettiği duyguları belki de resme olan ilgisine ve artık bu imkâna sahip olmak duygusuyla resim yaparken öok büyük bir mutluluk yaşamasına imkân tanır.

İlhan Berk, resim yaparken büyük bir sevinç duyduğunu ve dünyaya yeniden gelmiş gibi hissettiğini ifade eder. Bununla birlikte resmi üzerine konuşmak istemez öünkü ressam olmadığını düşünür. Resimlerinin iyi olmasını da ressam olmamasına bağlar. Yazmayı mutsuzlukla resim yapmayı ise mutlulukla iliőkilendirir. Resim yapmak için ayrı bir vakit ayırmadığını, çevresinde her zaman kâğıtlar olduğunu, yazacak ya da okuyacak bir şey olmadığında çizip boyadığını ifade eder (Berk, 2005b: 101). İlhan Berk, resim yapmanın kendisini mutlu ettiğini şu cümlelerle aktarır:

Bu yeryüzünde, mutlu olduğum bir tek şey var: Resim yapmak. Büyük bir mutluluk duyuyorum resim yapmaktan. Aşkın, yaşamının ta kendisi benim için resim yapmak. Resim yaparken deliler gibi seviniyorum, göneniyorum. Her şeyi, her şeyi untabiliyorum, yaşamın tam göbeğinde gibiyim. Sanki bu yeryüzünü yeni görüyormuşum, şurada eksik bir taşı ben koyuyormuşum, şu maviyi ben getiriyormuşum, şu göğu ben uzatıyormuşum, mutsuzlukların üstünü ben çiziyormuşum gibi oluyorum. Büyüyorum, öoğalıyorum, büyütüyorum, öoğaltıyorum. Halk gibi oluyorum (Berk, 2005b: 95).

2.3. Eserleri

2.3.1. Şiir

- İstanbul (1947)
- Günaydın Yeryüzü (1952)
- Türkiye Şarkısı (1953)
- Köroğlu (1955)

- Galile Denizi(1958)
- Çivi Yazısı (1960)
- Otağ (1961)
- Mısırkalyoniğne (1962)
- Aşıkname (1968)
- Şenlikname (1972)
- Taşbaskısı (1975)
- Atlas (1976)
- Kül (1978)
- İstanbul Kitabı (1980, gözden geçirilmiş baskı)
- Deniz Eskisi/Şiirin Gizli Tarihi (1982)
- Delta ve Çocuk (1984)
- Galata (1985)
- Güzel Irmak (1988)
- Pera (1990)
- Dün Dağlarda Dolaştım Evde Yoktum (1993)
- Avluya Düşen Gölge (1996)
- Şeyler Kitabı: Ev (1997)
- Çok Yaşasın Sayılar (Şeyler Kitabı II,1998)
- Şeyler Kitabı (2002;Ev ve Sayılar’la birlikte)
- Requim (2004)
- Kuşların Doğumgününde Olacağım (2005)
- Lettera Amorosa (2005)
- Adlandırılmayan Yoktur (2006)
- Tümceler Geliyorum (2007)
- Çiğnenmiş Gül (2011, haz.: G. Özmen)

Şiirleri üç ciltte toplanmıştır: Eşik (1947-1975), Aşk Tahtı (1976-1982), Akşama Doğru (1984-1996).

2.3.2. Otobiyografi

- Uzun Bir Adam (1982,2005).

2.3.3. Deneme/Günlük

- Şifalı Otlar Kitabı (1982,2004)

- El Yazılarına Vuruyor Güneş (1983,1992)
- Şairin Toprağı (1992)
- İnferno (1994,2004)
- Logos (1996)
- Poetika (1997)
- Kült Kitap (1998)
- Ben İlhan Berk'in Defteriyim (2004)
- Şiirin Çizdiği-Edebiyat ve Şiir Üzerine Yazılar (2019, haz.: Yalçın Armağan)

2.3.4. Söyleşi

- Kanatlı At (1994;Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı: 2022)
- İlhan Berk'le Şiirin Anayurdunda (F. Andaç, 2004)

2.3.5. Mektup

- Elin Üstünde Gezsin: İlhan Berk'ten Memet Fuat'a Mektuplar (2012, S. Sönmez)
- Enis Batur'a Mektuplar (2014)

2.3.6. Antoloji

- Başlangıcından Bugüne Beyit Mısra Antolojisi (1960, 2004)
- Aşk Elçisi (1965)
- Dünya Edebiyatından Aşk Şiirleri (1968)
- Başlangıcından Bugüne Dünya Şiiri (1969,1974)
- Fransız Şiir Antolojisi (2001)
- Güldeste: Başlangıcından Bugüne Türk Şiir Antolojisi (2004)

2.3.7. Şiir Çevirisi

- Arthur Rimbaud-Seçme Şiirler (1962)
- Ezra Pound-Seçme Kantolar (1983)
- Asılı Eros: Çeviri Şiirleri (1996)

2.3.8. Öykü

- Bir Limandan Üç Resim (2019, haz.: E. Gökşen)

2.3.9. Seçkiler

- Kitaplar Kitabı (1981)
- Seçme Şiirler (1997)
- Kendi Setikleriyle İlhan Berk Kitabı (2004)
- Bir Yeryüzü Tanığı (G. Turan, 2009)

3. EKOELEŞTİRİ

Edebiyatın çevreyle olan ilişkisini ele almayı amaçlayan bu çalışmada, bir edebiyat kuramı olan ekoeleştiri kuramından faydalanılmıştır. Edebi eserleri, insan ve doğa ilişkisi bağlamında inceleyen bir eleştiri yöntemi olan ekoeleştiri özellikle çevre bilincinin artmasıyla birlikte 20. yüzyılın sonlarında edebiyat incelemelerinde önemli bir yer edinmiştir. Doğa merkezli olan ekoeleştiri, insan merkezli bakış açısını sorgularken hâkim konumdaki insanın geri plana alınarak insan yerine doğa merkezli bir yaklaşımın ele alınması gerektiğini savunur. Çevresel sorunları sorgular; ormansızlaşma, iklim değişikliği, kirlilik gibi konuların edebiyatta nasıl işlendiğine ve temsil edildiğine bakar. İnsanın doğayla olan ilişkisini inceler. Bu ilişkinin yıkıcı mı, koruyucu mu yoksa sömürücü mü olduğunu anlamaya çalışır. Özellikle de modernleşme ve sanayileşmenin eleştirisini yapar. Modern toplumların doğaya zarar veren uygulamalarını eleştirir. Çalışmanın bu bölümünde, insan ve doğa üzerinden yola çıkılarak çalışmaya yön veren ekoeleştiri kuramının tarihsel gelişimi ele alınacak ve bu kavrama dair detaylar irdelenecektir.

3.1. Doğa – İnsan İlişkisi

İnsanoğlunun doğayla olan dinamik ilişkisi karşılıklı uyum, rekabet, baskı yoluyla hükmetme şeklinde olmuştur. Bu dinamik ilişki sürekli doğanın aleyhinde olacak şekilde gerçekleşmiştir. İnsanoğlunun özellikle teknik ilerlemelerle birlikte doğa üzerinde kurduğu baskı yine insana dönmüş ve bu sürecin sonuç olarak kaybedeni insan olmuştur. Çünkü bu baskı, yine insana dönerek insanın varlığını tehdit eder duruma gelmiştir (Yalçın, 2022: 53).

İnsanın doğayla arasında kurulu olan ilişki tarih boyunca süren bir etkileşim ve zaman zaman da çatışma halinde geçmiştir. İlk çağlardan itibaren doğayla bir bütün halinde yaşayan insanoğlu, hayatta kalabilmek için yaşamını çevreye göre şekillendirmiştir. Bu süreçte doğa, hem ilgi uyandıran hem de korku veren bir unsur olarak insan yaşamında etkili olmuştur. Özellikle doğal afetler, doğanın mücadele edilmesi gereken bir unsur olduğunu insanlara göstermiştir. Başlangıçta doğa karşısında çaresiz durumda olan insan, zamanla çevresini tanıyıp çeşitli önlemler alarak kendisini ve bağlı olduğu toplumu korumaya çalışmıştır. Göçebe kavimler, doğayla doğrudan etkileşim hâlinde oldukları için bu durumdan fazlasıyla etkilenmişlerdir. Yerleşik hayat ile birlikte, felaketlerden korunmak amacıyla yapılar inşa edilmiştir. Bu inşalar zaman

içerisinde o kadar devasa yapılar halini almıştır ki insanın doğa üzerindeki etkisi günden güne artmış bununla bağlantılı olarak çevreye verdiği zararlar da büyük boyutlara ulaşmıştır. Doğanın cömertçe sunduğu kaynakları düşüncesizce kullanan insanlar, bu davranışlarının doğuracağı sonuçları çoğu zaman fark edememiştir. Teknolojik ilerlemelerin, insanı doğa karşısında daha güçlü duruma getirmesi çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Ekosistem bu süreçte önemli ölçüde zarar görmüş ve doğadaki denge bozulmuştur. Bu bozulma, diğer canlıları da etkilemiştir. Doğanın efendisi olmak isteyen ve kendisini üstün gören insan, çoğu kez bu mücadelede başarısız olmuş ve doğanın öfkesinden kaçamamıştır. Doğa olaylarından daha az zarar görmek için farklı yollar aramış, inşa ettiği yapıları da doğanın koşullarına göre şekillendirmiştir. Günümüzde doğa büyük değişimler yaşamıştır. Bu değişimlerin en büyük nedeni ise insandır. İnsan, teknolojiye dayalı yaşam biçimi ve doğaya yaklaşımıyla çevre sorunlarının başlıca sebebi olmuş ve doğayı bir yaşam alanı olarak görmek yerine, onu sahip olunacak bir şey olarak görmüştür. İnsanlar doğayı özellikle yönetebilecekleri bir kaynak olarak değerlendirmiştir ve bu anlayış halen korunmaktadır. Oysa doğa sadece insanların değil, tüm canlıların paylaştığı ortak bir alandır. Bu noktada düşünür Donna Haraway'in de belirttiği gibi, insanın doğayla ilişkisi bir mücadele değil karşılıklı bağlılık ve iş birliği çerçevesinde düşünülmelidir (Kuru, 2022: 75-76). İnsan, doğaya bağlılığını doğaya zarar vererek ve üzerinde sahiplik iddia ederek değil; onunla iş birliği içerisinde sürdürmelidir.

3.2. Ekoeleştiri Kuramının Tanımı ve Tarihi Gelişimi

Ekolojik düşünce ilk olarak doğa ve insan arasındaki ilişkinin ortaya koyulmasıyla kendini göstermiştir. Ekolojik düşünce, belirli bir süre sadece doğayı ele alırken sonraki süreçte insanı da kendisine dâhil etmiş; daha sonra da doğa ve insan ilişkisini sosyal, ekonomik, siyasal ve ahlaki yönleriyle kapsamlı bir şekilde incelemiştir (Kurt, 2020: 7).

Modern toplumların doğa tahribatı, tarihte görülmemiş bir seviyeye gelmiştir. Bu yıkım gücü, tüm canlı yaşamı ve onun maddi temellerini hedef almakta, çevresel bütünlüğü tehdit etmektedir. Neredeyse her bölgede hava ve su kaynakları kirlenmekte, topraklar verimsizleşmekte, doğal yaşam alanları yok olmaktadır. Kıyı şeritleri ve denizler de kirlenmeden etkilenmektedir. Karbon ve azot döngüleri gibi temel biyolojik süreçler, canlıların yaşam döngüsünün devamı için kritik bir işlev taşır. Fakat bu döngüler artık telafisi mümkün olmayan bir sürece evrilmiştir. ABD'de ve küresel ölçekte hızla artan nükleer santraller milyonlarca insanı ciddi kanserojen ve genetik bozulmalara yol açan problemler karşısında savunmasız bırakmaktadır. Radyoaktif

atıkların binlerce yıl sürecek etkileri, bu tehdidin ciddiyetini göstermektedir. Buna ek olarak, tarım ilaçları, ağır metal kalıntıları, gıdalarda, sularda ve atmosferde bulunan zehirli kimyasallar, nüfusun kent merkezlerinde yoğunlaşması, artan gürültü kirliliği, çöp ve endüstriyel atık birikimi, ulaşım altyapısının tıkanıklığı, plansız ve ölçüsüz doğal kaynak tüketimi gibi birçok faktör, ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Tüm bu gelişmeler, doğa ve çevre üzerindeki yıkıcı etkinin yalnızca son birkaç kuşağın eseri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tahribatın mevcut hızı dikkate alındığında, yeni nesillerin karşılaşacağı çevresel koşulların ne kadar ağır olabileceğini öngörmek mümkündür. Ekolojik krizin temelinde, modern toplumun, doğal evrimin uzun vadede inşa ettiği biyolojik çeşitliliği ve dengeyi ciddi şekilde bozması yatmaktadır. İnsan türü, yaşamın bir parçasıdır ve doğadaki karmaşıklığa ve çeşitliliğe doğrudan bağlıdır (Bookchin, 1996: 39-40).

Bütün canlılar, birbirleriyle bağlantılı bir düzen ve döngü içerisinde yaşarlar. Düzenin merkezinde yer alan insanın, aynı sistemi paylaştığı kendi dışındaki canlılara zarar vermeye başlamasıyla durum tehlikeli bir hale dönüşmüştür. Bu zararın zaman içinde fark edilmesiyle ekolojik hareketlerin ortaya çıkışı başlamıştır. Doğaya yönelik tahribat tarihi süreç içerisinde o kadar artmıştır ki bunun farkında olan insanlar, toplumlar, fikir grupları ve siyasiler bu tahribatın vereceği zararları öngörerek, bu tahribata engel olabilmek için söylemler geliştirmiş ve çevreci hareketleri ortaya çıkarmıştır. Bu hareketlerin kökeni ve gelişimi ise yaşanan dönemin koşullarına göre şekillenmiştir. Sanayi Devrimi'yle başlayan ve onu takip eden süreçte güç kazanan bu oluşumlar daha sonra Dünya Savaşları ve sonrasında yaşanan nükleer silahlanma yarışı bu hareketlerin ivme kazanmasında önemli etkenler olmuştur. Daha sonra 21. yüzyılın ilk çeyreğinde ise küresel ısınma söylemlerinin artması, türlerin neslinin tükenmesi ve konuyla ilgili bilimsel çalışmaların artmasıyla ekolojik hareketler artık fikirlere, akımlara dönüşmeye başlamıştır.

Ekoeleştirelinin kuram olarak etkisi 1950'li yıllarda Amerikan edebiyatında, sonrasında İngiliz edebiyatında görülür. Modernizm ve modernizm etkisiyle şekillenen yeni dönem dünyada bir çalışma alanı oluşturur ve bir kavrama dönüşür. Ekoloji kavramını ilk kez kullanan Alman biyolog ve filozof Ernest Haeckel Yunancada ev anlamı taşıyan "aikos" ve "logos" kelimelerini kullanarak insanlığa bir alan oluşturan doğayı, evle özdeşleştirir. Ekoeleştireli kavramını edebiyata kazandıran Ernest Haeckel, 1869 yılında ekoloji sözcüğünü kullansa da sözcüğün asıl kullanımını bilim ve teknolojinin geliştiği dönemde yani modern dönemde başlar. Bu dönemde alanda

ilerlemesinde etkili olan kişi ise Cheryl Glotfelty olur. Lawrence Buell, Rachel Carson, Slovic ve birçok yazar ekoeleştirmenin gelişmesine katkı sağlar (Kuru, 2022: 17-18).

Ekoeleştirmenin temelleri, 1972 yılında Joseph Meeker'ın *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology* [*Hayatta Kalışın Komedisi: Yazınsal Ekoloji Çalışmaları*] adlı eserinde “yazınsal ekoloji” (*literary ecology*) kavramını ortaya koymasıyla atılmıştır. Edebiyat çalışmalarında akademik bir disiplin olarak ekoeleştirmenin kurumsallaşması ise 1992 yılında ASLE'nin (*Association for the Study of Literature and Environment*) [*Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneği*] kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Terimin yaygın biçimde kabul gören ilk tanımı, 1996 yılında Cheryl Glotfelty tarafından yapılmıştır. Harold Fromm ile birlikte derlediği ve birçok ekoeleştirmenin ilk yazılarına yer veren *The Ecocriticism Reader* [*Ekoeleştiri Derlemesi*] adlı kitapta yer alan “Literary Studies in an Age of Environmental Crisis” [*Çevre Krizi Çağında Edebiyat Çalışmaları*] başlıklı Giriş bölümünde, ekoeleştiri “edebiyat ile çevre arasındaki ilişkinin incelenmesi” şeklinde tanımlanmıştır. Terim olarak "ekoeleştiri"nin ilk kullanımı ise 1978 yılında William Rueckert'e aittir. Rueckert, *Literature and Ecology* [*Edebiyat ve Ekoloji*] başlıklı makalesinde ekoeleştiriye, “ekolojik ilkelerin edebiyata uygulanması” olarak tanımlamıştır (Opperman, 2012: 9-11).

Türkiye’de ekoeleştirmenin akademik bir alan olduğunun bilincine varılması gerektiğini, edebiyat ve kültür çalışmalarına çevreci bir bilinçle yaklaşmanın en başta bu alanlarda çalışan akademisyenler tarafından benimsenmesi gerektiğini ifade eden Opperman, bunun için çaba gösterilmesi gerektiğini aktarmıştır. Ekoeleştiriye Türkiye’de akademik çevrelere tanıtmak ve ekoloji merkezli konuların Türkiye’deki yansımalarının anlatılması için 2009 yılında Antalya’da düzenlenen konferansı bu çabanın başında görür Opperman. “The Future of Ecocriticism: New Horizons” başlıklı Türkiye’nin bu alandaki ilk uluslararası konferansı, Doç. Dr. Ufuk Özdağ, Prof. Dr. Nevin Özkan ve Elis Yıldırım’ın öncülüğünde; Hacettepe ve Ankara Üniversiteleri rektörlerinin desteği ile Türkiye Fulbright Komisyonu başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşların katkılarıyla gerçekleştirilmiştir (Opperman, 2012: 13).

Doğanın korunması için ortaya çıkan hareketler, siyasete ve toplumsal hayata da etki ederken bilimden sanata ve sanatın bir alt dalı olarak edebiyatta da etkisini göstermiştir. Çevre ve çevre sorunlarını genel ya da belirli konular çerçevesinde ele alan pek çok edebî türde eser kaleme alınmasının yanı sıra, çevresel duyarlılığı merkeze alan özgün bir eleştiri yöntemi de geliştirilmiştir. “Ecocriticism” adıyla literatürde yer bulan bu yaklaşım, Türkçeye “Çevreci Eleştiri” ya da “Ekoeleştiri” olarak çevrilmiştir. (Ayaz, 2014: 279). Ekoeleştirel yaklaşımların temeli, edebi ve kültürel yakınlıkları ya da

farklılıklarıyla belirgin hale gelmiştir. Çözüm odaklı ve çözüm yollarını vurgulayan unsurları ya da kendilerine önem attıkları ilkeler ile bu ilkelere karşı tehdit olarak gördükleri durumları ön planda tutarak çevre krizini anlamaya çalışmışlardır. (Garrard, 2012: 35).

3.3. Edebiyat ve Ekoeleştiri

Edebiyat ile çevre arasındaki ilişkiyi disiplinler arası bir perspektifle inceleyen ekoeleştiri, 1990'lı yıllarda bir düşünsel alan olarak şekillenmeye başlamıştır. 1980'li yıllarda Cornell Üniversitesinde öğrenci olan Cheryll Glotfelty, çevre ve edebiyat ekseninde yapılan akademik çalışmaları bir araya getirme amacıyla bu konuyla ilgilenen araştırmacılara çağrıda bulunur. Harold Fromm gibi isimlerden aldığı destekleyici yanıtların ardından, Glotfelty 1996 yılında *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology (Ekoeleştiri Okumaları: Edebi Ekoloji'nin Dönüm Noktaları)* adlı kitabın yayımlanmasında önemli bir rol üstlenir (Ergin ve Dolcerocca, 2016: 299).

Amerikan edebiyatında doğa, çevre ve yaban hayatı denince akla ilk gelen isimler Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold, Rachel Carson gibi yazarlardır. Bu isimler, genellikle kurgu dışı (non-fiction) yazılarıyla tanınır ve doğa ile insan arasındaki ilişki üzerine düşünmeyi teşvik etmişlerdir. Yazdıkları eserler, sadece Amerika'da değil, başta Avrupa olmak üzere dünya genelinde de çevreye duyarlılık konusunda katkı sağlamıştır. Amerikan edebiyatında kurgu dışı yazılar önemli bir yer tutar. Özellikle “doğa yazını” (nature writing) adı verilen bu tür, kişisel gözlemleri, çevre duyarlılığını ve felsefi düşünceleri bir araya getirerek okuyucuya doğa hakkında derinlikli bir bakış sunar. Bu yazın türü, zamanla akademik alanda da ilgi görmüş ve 1990'lardan itibaren ekoeleştiri (ecocriticism) adı verilen bir çalışma alanının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ekoeleştiri, insanla doğa arasındaki ilişkiyi edebi metinler üzerinden inceler. Başlangıçta daha çok kurgu dışı eserlerle ilgilenmiş olsa da zamanla edebiyatın farklı alanlarına da yayılmıştır. Bu bağlamda doğa yazını, salt bir edebî tür olmanın ötesinde, aynı zamanda çevreye farklı bir gözle bakmayı sağlayan kültürel bir yaklaşımdır (Toska, 2017: 54-55).

İnsan, ortaya çıktığı andan itibaren hem çevresini hem de doğal dünyayı etkilemiştir. İnsanın var oluşunun temel unsuru olan doğa, toplumları etkilemiş ve şekillendirmiştir. Gelişim gösteren toplumlarda doğa ile güçlü bağlar oluşurken bu bağ çeşitli yönlerde de güç kazanmıştır. Edebiyat bu bağın en güçlü hissedildiği alanlardan birisidir. Çünkü dünyada toplumlar kendi hikâyelerini anlatmaya başladıklarından beri doğayı hep ön planda tutmuşlardır. Doğa kimi zaman bir korku ögesi, kimi zaman bir

güven ve kimi zaman da ihtiyaç ögesi olarak görülmüştür. Doğa kimi toplumlarda kutsal bir yere sahip olmuş ve korunması gerekliliği savunulmuştur. Bu noktada özellikle sanayileşme ile birlikte ekoeleştirici kavramı ortaya çıkmıştır. Doğaya verilen zararın önlenmesi ve toplumların bu noktada bilinçlenmesi için ekoeleştirici önemli bir görev üstlenmiştir (Kuru, 2022: 17).

İnsanoğlunun doğa ile olan ilişkisi doğa şartlarına uyumla başlamış sonrasında ise doğanın söz konusu şartlarıyla mücadele ile devam etmiştir. İnsanın doğa ile olan bu ilk etkileşimi daha sonra doğayı kendi istekleri doğrultusunda şekillendirme mücadelesiyle sürmüştür. Ataerki toplumların bu doğa şekillendirme süreci zamanla doğa üstünde baskı kurmaya ve ardından da onu tahrip etmeye kadar devam etmiştir. Bu mücadele o kadar ileriye gitmiştir ki türlerin ve yaşamların tehlikeye girdiği bir döneme girilmiş ve ekolojik denge bozulmuştur. Ortaya çıkan tahribatın boyutu o kadar artmıştır ki bu duruma 'dur' demek ve doğanın sürdürülebilirliğini sağlamak adına belli başlı düşünsel eğilimler gelişmiştir. Gelişen bu düşünsel eğilimler ile birlikte doğa tahribatının durmasına ve ekolojik dengenin sağlanmasına yönelik farkındalık fikirleri ortaya çıkmıştır (Kardaş, 2021: 78). Doğa tahribatının önüne geçilebilmesi için ortaya çıkan bu farkındalık bilimden siyasete, siyasetten toplumsal hareketlere, sanata ve en sonunda edebi eserlere de yansımıştır. Çevre hassasiyeti ile edebiyat arasında oluşan bu birliktelik ise kişilerin ve toplumların bu noktada farkındalık kazanmasında çok önemli bir görev üstlenmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan ekoeleştirici fikri bu anlamda Türk edebiyatına da etki etmiştir (Ünser, 2022: 129).

Türk edebiyatında geçmişten beri doğa kavramı hep vardır ve kullanılmıştır. Doğanın her unsuru geçmişten modern döneme kadar hissedilir. Doğa ve arasında kopmaz bir bağ olan insan eserlerde yer alır. Modern Türk edebiyatı için ilk pastoral şiir Abdülhak Hamit Tarhan'ın "Sahra" şiiridir. Daha geçmişe gidildiğinde Yunus Emre, Köroğlu, Karacaoğlan; 14. Yüzyılda Anadolu Türkçesine çevrilen Marzubanname, Kelile ve Dimne, Harname gibi eserler karşımıza çıkar. Modern Türk edebiyatı sonrasında İlhan Berk, Gülten Akın, Sait Faik, Yaşar Kemal, Halikarnas Balıkcısı ve birçok yazar doğaya, canlılara eserlerinde yer verir. Bu dönemde konu olarak doğayı ele alan eserlerde ekoeleştirici kavramından bahsedilemez çünkü Türk edebiyatına yakın zamanda giren bir kavramdır (Uğurlu, 2020: 17).

Ekoeleştirici kavramı ile edebiyat arasında ortaya çıkan etkileşim, toplumdaki ekoloji hassasiyetini arttırmıştır. Edebiyatın gücü ile beraber doğada meydana gelen krizlerin edebi metinlere dökülmesiyle de bu krizler daha ilgi çekici olmuştur. Bu bağlamda ekoloji ile edebiyat arasındaki ilişki yalnızca çevresel sorunların ifade

edilmesiyle sınırlı değildir, tarihi metinlerin de dönemin şartlarına göre ekolojik yaklaşımla yorumlanmasına imkan vermiştir (Ünser, 2022: 129). Bu doğrultuda ekoeleştiri, edebi eserlerde doğanın yalnızca nasıl tasvir edildiğini değil, aynı zamanda doğaya atfedilen simgesel anlamları ve bu anlamların şekillendirdiği zihinsel yaklaşımları da mercek altına alır. Ekosistem içerisinde var olan denizler, nehirler, toprak, hayvan ve bitki türlerinin yaşanılan kültürü nasıl şekillendirdiğini, dilin kullanımını, çevre sorunlarına ne açıdan bakıldığını, metin içindeki değer yargılarını da inceler (Opperman, 2012: 25).

Ekoeleştiri, doğaya yönelik tahribatın çığırından çıktığı ve doğanın da bu noktadaki uyarılarının arttığı günümüz dünyasında doğa sömürüsüne farkındalık oluşturmak için çalışmalarını yürütmüştür. Doğayı savunma pozisyonuna geçen edebiyat da bireyler de ve toplumlar da çevre hassasiyeti oluşturmak için mücadele vermiştir. Ekoeleştiri yapısı itibariyle bireyin doğaya olan bakış açısını farklılaştırmaya çalışmıştır. Bu değişimi metinler aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışan ekoeleştiri, edebiyatın ardından zamanla kendisine farklı alanlarda da yer bulmuştur (Kuru, 2022: 4).

3.4. Ekoeleştiri Kuramları

Çevreci eleştirinin; doğal hayatı, insanla doğa ilişkisini, insanın dışındaki varlıkları, diğer organizmaları ve tüm bu unsurların birbirleriyle ilişkisini mi yoksa edebi metinler üzerinden doğa kavramlarını mı incelediği tartışılan bir konudur. Tüm bunların ötesinde ortak kanı çevreci eleştirinin tüm disiplinleri birleştiren bir noktada olduğudur. Doğanın edebiyata nasıl aktarıldığı çevreci eleştirinin çalışmalarındandır ancak çalışma alanına giren sadece doğa değildir. Çevreci eleştirinin üzerinde durduğu konulara hayvanlar, bitkiler, coğrafi bölgeler, çöller, şehirler, atıklar örnek verilebilir. Bunun dışında doğaya, doğal yaşama ve doğal yaşamın önemine dikkat çekmek ve gereken değeri öğretmek adına doğa yazını tanımak gereklidir. Bununla bağlantılı olarak da çevreye duyarlı ve bilgi veren eserleri ortaya çıkarıp çevre bilincini işleyen şiir, hikâye, roman ve tiyatro eserleri tespit edilmelidir. Edebiyat tarihinde doğanın ifade edilişi sadece çevreci eleştiriyle olmamıştır. Çevreci eleştiriden önce pastoral gelenek ve romantiklerin eserlerinde de doğa vardır (Karahan, 2002: 29-30).

Doğa, tarihin başlangıcından bu yana edebiyat metinleri içerisinde yer almıştır. Ancak sürekli gelişim gösteren modern dünyada çevre algısı bütünüyle farklı noktaya evrilmiştir. Ekosistemlerde yaşanan sorunların artmasıyla birlikte çevreci edebiyat giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Doğadaki tahribata dikkat çekmeyi ve

toplumu çevre bilinci konusunda uyarmayı hedefleyen ekoeleştiri, üstlendiği bu sorumluluğu yerine getirirken edebiyat alanında da farklı bakış açıları ve yeni yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamıştır (Kuru, 2022: 2). Tez çalışmamıza konu olan yaklaşımlar arasında Derin Ekoloji, Ekofeminizm, Ekopsikoloji ve Toplumsal Ekoloji yer almakta ve kuramsal çerçeveleri belirtilmektedir.

3.5. Derin Ekoloji

Derin ekoloji, Norveçli düşünür Arne Naess tarafından temellendirilen, çağdaş doğa felsefesinin öne çıkan akımlarından biridir. Naess, 1973 yılında yayımladığı *Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects* [*Derin Ekoloji Hareketi: Bazı Felsefi Görüşler*] başlıklı makalesinde bu terimi ilk kez dile getirir. Alışlagelmiş çevre anlayışının ötesine geçen bu felsefi yaklaşım, bazı çevrelerde tartışmalara neden olurken, ekoeleştiri alanında da yeni yorum olanakları sunarak edebi metinlerin farklı açılardan değerlendirilmesine katkı sağlamıştır (Dindar, 2012: 59).

Arne Naess, derin ekolojiyi açıklamadan önce sığ ekoloji hakkında da tanımlamalarda bulunur. Çevre koruma politikaları üzerinden doğal kaynakların sürdürülebilirliğini ortaya koyan bu yaklaşımın çevre sorunları üzerinde yetersiz etkiye sahip olduğu savunulur. İnsanoğlu ile doğa arasında çıkar ilişkisine dayalı bir ilişki kuran bu kavram, insanı merkeze alır. İnsanın doğayı himayesine alıp istekleri doğrultusunda biçimlendiren bir tür olduğunu ifade eden sığ ekoloji insanın kendisini doğanın efendisi olarak gördüğünü ifade eder. Sığ ekoloji anlayışında doğanın insana sağladığı fayda doğrultusunda öneme sahip olduğu görüşü hakimdir. Arne Naess bu görüşe tamamen karşı çıktığını söyler ve bu düşünceye alternatif olarak ortaya çıkan derin ekoloji felsefesiyle bu görüş tamamen yıkılır. Fizikçi Fritjof Capra ise, sığ ekolojinin insanı merkeze aldığını söyler. İnsanın doğanın üzerinde bir öneme sahip olduğu düşüncesiyle doğaya sadece araçsal olarak baktığını ifade eder. Derin ekolojiyi ise, insanı doğanın bir parçası ve doğayla insanı birbirine bağlı olgular olarak nitelendirir (Dindar, 2012: 60-61).

Derin ekoloji, insanın doğadaki diğer varlıklardan herhangi bir farkının olmadığını ifade eder. İnsan olmanın getirdiği ayrıcalıkları ve hakları reddeder. Bu noktada temiz ve el değmemiş doğanın kanunları dikkate alınmalıdır. Derin ekolojiye göre doğa konusunda insanın ilke ve yasalarının öneminden söz edilemez. Bu nedenle ekoeleştiri kuramlarının en önemlilerinden birisi olan derin ekoloji kavramının daha baskın olduğu söylenebilir (Toska, 2017: 74-75).

Derin ekolojiye göre yaradılıŖta her Ŗey eŖittir. İnsan ve doğa, beraber ve eŖit var olmak hakkına sahiptir ve yine aynı Ŗekilde yaradılıŖtan ve var olmasından kaynaklı bir değer taŖır. Derin ekolojide insanların doğaya karŖı bilincinin geliŖmesiyle ve ona yönelik algının deęiŖmesiyle doğaya daha saygılı olunacağı ve doğa ile derin iliŖkiler geliŖtirilmesi gerekliliği savunulur (Günesen, Ŗakacı, 2023: 70).

Derin ekoloji kuramı çevresel problemleri detaylı bir biçimde inceler. Toplumlar doğanın insana hizmet için var olduğu düşüncesinden yola çıkarak, doğayı kendi arzuları doğrultusunda kullanmıŖtır. Bu kurama göre, doğada yer alan her canlı varlık eŖittir fikri benimsenmektedir. İnsanlar, doğayı kendi istedikleri gibi Ŗekillendirmez ve doğaya zarar veremez. Fakat günümüz dünyası ve çevreye olan hassasiyet derin ekoloji kuramını savunan görüşlerin tam karŖısında yer almaktadır. Bu sebeple derin ekolojistlerin görüşleri sadece bir ideal olarak kalmıŖtır (Kuru, 2022: 3).

Doğanın dengesini yeniden oluŖturmak için harekete geçme düşüncesi derin çevrebilimcilerin savundukları bir düşüncedir. Kendi çıkarları için yüzyıllardır doğanın dengesini tek taraflı olarak bozan insan artık harekete geçmeli ve hakkını geri vererek doğanın dengesini, düzenini sağlamalıdır. İnsan egosu, doğaya hâkim olma düşüncesiyle birleŖince ve yine insan her Ŗeyin merkezine kendisini koyunca doğa karŖısında daha yıkıcı olmuŖtur. İŖte tam burada çevreci eleŖtiri insanın doğaya karŖı olan bu yıkıcı yaklaŖımından vazgeçerek uyum içinde olma ve yaŖama inancını yerleŖtirmeye çalıŖmıŖtır (Güllü,2002: 39-40).

Derin Ekoloji kuramı medeniyetlerin hızla sanayileŖmesi sonucunda çevreyi yok sayan davranıŖlarına karŖılık, çevreyi önemseyen yaklaŖımıyla kendisine yer bulmuŖtur. Derin Ekolojistler doğanın sadece insan kullanımını için yaratıldığı fikrini reddeder ve İnsanın doğaya ait bir canlı olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer (Ayaz, 2014: 279). Derin ekolojistler, doğayı oluŖturan tüm unsurların var olmaları sebebiyle belirli bir kıymet taŖıdığını dile getirir. Bu nedenle derin ekoloji, insan dıŖındaki doğanın da özünde bir değere sahip olduğunu savunur. Bu anlayıŖ doğrultusunda, modern düşünce sistemlerinin birçok temel savını reddeden derin ekoloji, insanı doğanın efendisi olarak değil, onun doğal bir unsuru olarak görür. Derin ekoloji savunucuları ise, doğanın içsel değerine yönelik farkındalığı ve insanla doğa arasındaki benliğin bütünlüğüne dair bilinç düzeyini vurgulamaktadır (Önder, 2003b: 149, akt. Yaylı-Yaslıkaya, 2015: 459).

Arne Naess ve George Sessions'ın derin ekoloji düşüncesinin temel ilkelerini belirledikleri bildiri, bu felsefi yaklaŖım açısından büyük önem taŖımaktadır. Sekiz maddelik bu bildiride yer alan anahtar kavramlar Ŗunlardır:

- 1- Yeryüzündeki hem insan hem de insan dışı varlıkların yaşamı ve gelişimi, kendinde (özde veya içsel) bir değere sahiptir. Bu değerler, insan dışı dünyanın insanlara sağladığı faydalardan bağımsızdır.
- 2- Yaşam biçimlerinin sahip olduğu çeşitlilik ve zenginlik, bu içsel değerlerin gerçekleşmesini destekler; bu nedenle kendileri de özde değer niteliği taşır.
- 3- İnsanlar, temel yaşamsal gereksinimlerinin ötesine geçerek bu biyolojik çeşitliliği azaltma hakkına sahip değildir.
- 4- Hem insan yaşamının hem de kültürünün sürdürülebilirliği, insan nüfusunun anlamlı bir biçimde azaltılmasıyla mümkündür; insan dışı yaşamın gelişimi de bu azalmayı zorunlu kılmaktadır.
- 5- Günümüzde insan müdahalesi insan dışı doğa üzerinde aşırı seviyelere ulaşmış olup bu durum hızla kötüleşmektedir.
- 6- Bu nedenle, siyasal tutumlarımızı; ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapılarda köklü dönüşümlerle yeniden şekillendirmek gereklidir. Bu dönüşüm, mevcut yapıdan temel bir kopuş anlamına gelecektir.
- 7- İdeolojik değişim, sürekli olarak daha yüksek bir yaşam standardını hedeflemektense; yaşamın içsel anlam ve değer taşıyan yönlerine yönelmeyi ön plana çıkarır. Bu noktada, “büyük” ile “yüce” arasındaki farkın derinlemesine kavranması gerekir.
- 8- Bu ilkeleri kabul eden bireyler, söz konusu zorunlu değişim süreci için doğrudan ya da dolaylı yollarla sorumluluk üstlenmelidir. (Naess'ten akt. Ferry,2000: 107-108).

Doğayı korumak görüşüyle ortaya çıkan derin ekoloji doğanın kendini koruyabilme ve yenileyebilme özelliğini görmezden gelir. Doğayı merkezine alan ve doğayı korumak için nüfusun dahi kontrol altında tutulmasını ifade eden derin ekoloji aslında insanın da çıkarlarını göz önünde bulundurur. Dünya, var oluşundan itibaren birçok dünya ve dünya dışı etken nedeniyle felaketler yaşamış ve yok oluşa çok yaklaşmıştır. Dünya üzerindeki hayat da yine bu felaketler neticesinde yok oluşun eşiğinden dönmüş bazı türler ise tarihten silinmiştir. Fakat dünya ve doğa bu tahribatlardan her ne kadar yara alsada en çok zararı her zaman insan görmüştür. Bu noktada derin ekoloji söylemlerinde doğa merkezli bir yaklaşım sergilese de görünmeyen bir doğa yerine insan tercihi görülmektedir. Doğa her defasında kendini yenileyebilir olsa da insan muhtaç olduğu doğaya verdiği zarar doğrultusunda her zaman daha zararlı çıkmaktadır (Ayaz, 2014: 281).

3.6. Ekofeminizm

Ekofeminizm kavramı, ilk kez 1974 yılında Fransız feminist düşünür Françoise d'Eaubonne tarafından ortaya atılmıştır. D'Eaubonne, kadınların baskı altına alınması ile doğanın sömürülmesi arasında bir bağ kurarak, feminist hareket ile çevreci hareketin birleşmesi gerektiğini savunmuştur. Ekofeminizm adından da anlaşılacağı üzere feminizm ile çevre hassasiyetini birleştiren bir felsefedir. Bu felsefe doğanın ve çevrenin sömürülmesiyle kadına yönelik baskı ve şiddet arasında bir bağlantı kurar. Ekofeminizm savunucuları erkek egemen sistemlerin kadınlar ve doğayı aynı yaklaşımlarla sömürdüğünü belirtir. Ekofeminizm, çevresel sorunların temel kaynağı olarak insan merkezli yaklaşımdan ziyade erkek egemenliğini sorumlu tutar ve bu anlayışı eleştirir (Çüçen, 2011: 8-9). Kadınların çevre sorunlarından en çok etkilenen gruplardan biri hâline gelmesinin temelinde, ataerkil sistemin kadın ile doğa arasında kurduğu yapay yakınlık yer alır. Bu yapı, her iki tarafı da denetim ve baskı altına almaktadır. Kadınların ve doğanın ataerkil düzen tarafından eş zamanlı olarak sömürülmesi, ekofeminizmin temel perspektifini oluşturmaktadır (Çetin, 2005: 63).

Ekofeminizm hem küresel kadın hareketleri hem de çevre hareketleriyle bağlantılıdır. Kadın hareketleriyle yakından ilişkisinin olmasının sebebi kadının toplumda yok sayılmasına karşı çıkıyor oluşudur. Çevreyle ilgili olmasının sebebi de doğaya verilen zararı görüp ona önlem alınması için çözüm sunulmasını istemesidir. Bu bağlamda da doğada tek bir güç yani ataerkil toplumların sözünün geçmeyeceğini ve her şeyin eşit olduğu düşüncesini savunur (Uğurlu, 2020: 14).

Ekofeminizm doğadaki tahribatı sona erdirecek yegâne çözümün kadına yönelik sömürüye de dur denilmesi olduğunu ileri sürer. Kadının bir meta ve sömürü objesi olarak görülmediği bir dünyada doğanın da sömürülmeyeceği savunulur. Bu açılardan Ekofeminizm ve Toplumsal Ekoloji arasında bir bağ bulunur. Toplumsal ekoloji doğayı kurtarmanın toplumların sömürülmesini ve daha eşitlikçi bir anlayışın hayata geçirilmesiyle mümkün olabileceğini söylerken, ekofeminizm de doğa sömürüsüyle kadın sömürüsünü bağdaştırarak kadına yönelik sömürünün sona ermesiyle birlikte doğanın sömürüsünün de sona erebileceğini ifade eder (Ayaz, 2014: 282).

Doğa ile feminizm düşüncesi arasında bir bağ kuran ekofeminizm, kadın ve doğa arasında birçok ortak nokta olduğunu savunur. Kadınlar da tıpkı doğa gibi, uzun yıllar boyunca erkek egemen toplumların baskıları altında ezilmiş ve çıkarlar doğrultusunda kullanılmıştır. Ataerkil yapının kadınlar ve çevre üzerinde yarattığı olumsuzluklara dikkat çekmeyi hedefleyen bu düşünsel yaklaşım, ataerkilliğin dünyayı giderek yok oluşa sürüklediğini ileri sürer (Kuru, 2022: 94).

“Karen Warren, “Feminism and Ecology: Making Connections” [Feminizm ve Ekoloji: Bağlantıların Kurulması] (1987) adlı makalesinde tüm ekofeministlerin ortak noktada buluştukları maddeleri sıralamıştır:

(a) Kadınların maruz kaldığı baskılar ile doğanın uğradığı tahakküm arasında güçlü ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

(b) Kadınlar ve doğanın baskı altına alınış süreçlerini doğru şekilde kavrayabilmek için, bu ilişkilerin temel yapısını ve derinliğini analiz etmek gerekmektedir.

(c) Feminist teori ve pratik, çevresel bakış açılarını içeren bir yaklaşıma sahip olmalıdır.

(d) Çevreyle ilgili sorunların çözümünde feminist bir perspektifin benimsenmesi zorunludur (Warren, 1987: 3-20, akt. Kümbet, 2012: 191-192).

Ekolojik yaklaşımlarla karşılaştırıldığında Ekofeminizm, daha çok Toplumsal Ekoloji ile uyumaktadır. Çünkü ikisi de baskıdan, hükmetme ve sömürmeden uzaklaşarak çevre sorunlarının çözümüne ulaşılacağını savunur. Ekofeminizm bunu doğa sömürsünün bitmesini, kadın sömürsünün bitmesine bağlar; Toplumsal Ekoloji de toplumsal olarak sömürü anlayışından kurtularak çevresel sorunların çözümüne bir zemin oluşturulacağını savunur. Burada Derin Ekoloji anlayışıyla farklılıklar ön plana çıkar. Derin Ekoloji herhangi bir cinsiyet ayrımı olmadan insanı sorumlu gösterirken; Ekofeminizm insan merkeziliği değil, erkek merkeziliği çevre sorunlarının nedeni görür (Ayaz, 2014: 282).

3.7. Toplumsal Ekoloji

“Murray Bookchin’in ortaya koyduğu toplumsal ekoloji anlayışı, doğa ile toplum arasındaki etkileşimi merkezine alan bir düşünce sistemidir. Çevre kirliliğine neden olan pek çok unsur bulunmaktadır, bunlardan biri de toplumsal yapının zamanla geçirdiği dönüşümdür. İlkel toplumdaki modern çağa uzanan süreçte, hem toplum yapısı hem de çevreye bakış biçimi köklü biçimde değişmiştir. Ekolojik yapının bir parçası olan insan, zamanla kendisini doğadan farklı ve ondan üstün bir varlık olarak konumlandırmıştır. Bu algı, çevrenin giderek artan biçimde sömürülmesine zemin hazırlamıştır.” (Kuru, 2022: 99).

Murray Bookchin’in temellerini attığı toplumsal ekoloji kuramı ilk olarak 1965’te kullanılmıştır. Toplumsal ekolojinin ortaya çıkışından itibaren en ayırt edici özelliği toplum ve ekolojinin birbiriyle bir bağ içinde olmasıdır. Toplumlar kendi içlerindeki sosyal bağın yanında doğanın diğer unsurlarıyla da birbirine bağlıdır. Ekolojinin

kökeninin toplumsal olgularda yattığını savunan Bookchin, insanların ekolojiden soyutlanamayacağını söyler. Bu görüş çerçevesinde, insanın insan üzerindeki etkilerinin doğaya da yansıdığı ifade eder (Bookchin'den akt. Kurt, 2020: 77-78).

Toplumsal ve ekolojik bir perspektiften bakıldığında, doğa yalnızca “var olan her şey” anlamına gelmez. En azından toplumsal ekoloji düşüncesine göre bu tanım yetersizdir. Doğa, sürekli genişleyen ve uzun bir farklılaşma süreci olarak değerlendirilen evrimsel bir gelişimdir. Bu evrim, cansız varlıklardan canlılara ve oradan da toplumsal yapıya uzanan, birikerek ilerleyen bir dönüşüm sürecidir. “Birinci doğa” yani “vahşi doğa”, insan etkisinden bağımsız, özellikle organik dünyanın evrimsel birikimi olarak tanımlanabilir. Buna karşılık, “ikinci doğa” insan eliyle yaratılmış tüm kültürel ve toplumsal değerleri kapsar. Yani insana ve topluma ait her şey bu ikinci doğanın kapsamındadır. Bu iki doğa anlayışını birbirine karşıt ve katı bir ikilik içinde değil; yaratıcı, bütünleyici ve paylaşımına açık bir evrim süreci olarak ele alan nadir yaklaşımlardan biri toplumsal ekolojidir (İdem, 2002: 9).

Toplumsal ekoloji, insanın doğayı sömürerek özgürlüğe kavuşacağı fikrinin aksine insanlığın doğa ile birlikte uyum içinde kuracağı bir düzenin doğayı kurtaracağı ve zenginleştireceğini savunur (İdem, 2002: 11). Toplumsal ekolojinin bakış açısına göre doğa üzerindeki baskıları azaltmanın tek yolu insanın da insan üzerindeki baskısını azaltmaktan geçer. Bu noktada duyarlı ve sınıf bilinci olan bir toplumun doğa sorunları da başta olmak üzere bütün sorunların üstesinden gelebileceğini savunur (Oktay, 2023: 16). Toplumsal ekoloji, insan ve doğanın bir değişim içerisinde olduğunu, bu değişimde çevre sorunlarının ortaya çıkışına neden olan önemli olayların tespitine çalışır. Çevre sorunlarının kaynağı olarak nüfusun artışı ya da teknolojik gelişmeler değil, hiyerarşi ve baskıyı ortaya çıkaran örgütlenme biçimi ve ahlaki değişimlere dikkat çekmek gerektiğini vurgular (Yalçın,2019: 176).

Derin Ekoloji, Ekofeminizm ve Toplumsal Ekoloji gibi yaklaşımlar, doğanın tahrip edilmesini engellemenin belirli koşullara bağlı olduğunu savunurlar. Bu düşünsel yönelimlerin her biri, farklı ideolojik ya da toplumsal siyasal duruşları temsil etmektedir. Örneğin, toplumsal ekoloji düşüncesini geliştiren siyaset kuramcısı Murray Bookchin'e göre; ekolojik sorunların farkına varmak ve bu sorunlara çözüm üretmek, yaşanılan toplumdaki yapısal dengesizlikleri kavramakla mümkündür. Sosyalist bir perspektife sahip olan Bookchin, öncülüğünü yaptığı toplumsal ekoloji yaklaşımında, çevresel ve ekonomik sorunların kökeninde kapitalizmin insanla doğa arasında kurduğu çıkar temelli ilişkinin yattığını vurgulamaktadır (Dindar, 2012: 67-68).

Derin Ekoloji'nin insanı suçlu ilan eden ve bilinci ile gelişimini görmezden gelmesine tepki gösteren Toplumsal Ekoloji; insan, doğaya ne için, ne amaçla ve hangi kurallar dâhilinde müdahale etmelidir? sorularını sorar (İdem, 2002: 10).

3.8. Ekopsikoloji

“Teknolojik gelişmeler, artan nüfus ve iş olanaklarının daralması, bireylerin daha uzun süreli ve yoğun şekilde çalışmak zorunda kalmalarına sebep olmaktadır. Ekonomik olarak kazanç elde etme ve statü edinme arzusu, insanı sürekli çıkar ilişkileri içinde tutarak kendisiyle bağ kurmasına ve dinginlik bulmasına engel olur. Bu koşullar altında insan, çalışmanın sürekliliği içinde doğadan uzaklaşır. Bu durum, Hegel'in ortaya koyduğu biçimiyle insanın doğaya yabancılaşmasının temelini oluşturur. Hegel, yabancılaşma düşüncesini, felsefenin temel kabullerinden biri olan, evrenin başlangıçta bütünlüklü bir birlik ve kendi içinde varlık taşıdığı fikrinden yola çıkarak temellendirir” (Ertoý, 2007: 49 Akt: Ayaz, 2014: 285).

Ekopsikoloji, insanın temel problemlerinden birinin doğadan kopmuş olması ve doğaya karşı yabancılaşması olduğunu savunur. Aynı zamanda, modern dünyanın yarattığı mutsuzluk ve huzursuzluk halinin giderilmesi için insanın yeniden doğayla bütünleşmesi gerektiğini ileri sürer (Ayaz, 2014: 285). Hillman'a göre ekopsikolojinin temeli, insanları psikolojik olarak doğa ile buluşturmak ve arasındaki ilişkiyi anlamakla beraber sürdürülebilir. (Metin, Gül, 2022: 91).

Ekopsikoloji terimini literatüre kazandıran Theodore Roszak, 1992 yılında yayımlanan *The Voice of the Earth (Dünyanın Sesi)* adlı eserinde ekopsikolojinin temel felsefesini sekiz ilke çerçevesinde açıklar:

1. Her bireyin zihinsel yapısında yer alan ekolojik bilinçdışı, insanın doğayla doğuştan gelen bir bağına sahip olduğunu gösterir.
2. Bu ekolojik bilinçdışının içeriği, kozmik evrim sürecinin ve insanlık tarihinin başlangıcından bu yana taşınan deneyimlerin izlerini barındırır.
3. Ekopsikolojinin temel hedefi, bireyin doğayla olan ilişkisine dair doğuştan gelen bu bilgiyi fark edip harekete geçirmesini sağlamaktır.
4. İnsan gelişiminin en kritik dönemi çocukluktur. Bu anlayışa göre, çocuklukta henüz yitirilmemiş çevresel farkındalık, yetişkin bireylerde yeniden canlandırılmalıdır. Bu bilincin oluşumunda masallar, ninniler ve doğaya dair anlatılar büyük önem taşır.
5. Ekolojik egonun gelişimiyle birlikte birey, yalnızca doğaya değil, diğer insanlara karşı da etik bir sorumluluk hisseder. Ekopsikoloji, bu sorumluluk duygusunun sosyal ilişkilerde ve politik kararlarda etkin hale gelmesini amaçlar.

6. Ekopsikolojinin öne çıkan terapilerinden biri, doğayı yabancı ve itaat ettirilmesi gereken bir nesne olarak gören; gücünü politik erkten alan “eril” karakter yapısının sorgulanması ve dönüştürülmesidir.

7. Sanayi toplumunun yıkıcı etkilerini eleştiren ekopsikoloji, teknolojiyi bütünüyle reddetmez; hayatı kolaylaştıran araçları olumlu değerlendirir. Bu yönüyle karşı-endüstriyel değil, endüstri sonrası bir yaklaşım benimser.

8. Bireyin iyilik hali ile gezegenin iyiliği arasında karşılıklı ve uyumlu bir etkileşim bulunur. Bu nedenle, doğanın ihtiyaçları ile insanın ihtiyaçları örtüşür; bireyin hakları aynı zamanda dünyanın da haklarıdır (Akt: Ayaz, 2014: 285).

Roszak’ın bu ilkelerle vurgulamak istediği temel düşünce, insanın gerçek huzur ve mutluluğuna ulaşabilmesidir. Bunun yolu ise erdem ve ahlaki sorumlulukların geliştirilmesinden geçer. Bu gelişimin sağlanabilmesi için insanın, başlangıçta bir bütünlük içinde olduğu doğayla yeniden uyum içinde yaşaması gerekmektedir. (Ayaz, 2014: 286).

4. İLHAN BERK ŞİİRİNE EKOELEŞTİREL BAKIŞ

*“Biz yaşayanlar ayrı değiliz
birbirimizden
Önce bunu söylemeliyim size
Sonra bütün güzel şeyleri sevmekte
Beraber olmalıyız derim
Değil mi ki bu dünya ailesindeniz
Bize bu düşer bu savaşta”*
(Berk, 2021: 98)

Türk şiirinde doğayı tema olarak ele alan pek çok eser vardır. İlhan Berk de her şiirinde doğayı konu etmese de doğayla ilgili yazdığı şiirlerde, doğadan yana bir tavır sergiler. *“Doğaya bağlılığım kendimi doğrulamam içindir.”* der İlhan Berk. Dünyanın sanki kendisinin çetelesini tutması için var olduğunu, varlığını çevreyi anlatmadan doğrulayamayacağını, yaşadığı dünyayı var etmedikçe kendisini de var edemeyeceğini düşünür (Berk, 2005a: 43-44). Bu düşünceleriyle İlhan Berk’in yeryüzünde var olan her şeye karşı bağlılığını şiirlerinde ağırlıklı olarak görmekteyiz. Özellikle İstanbul’dan Bodrum’a taşındıktan sonra şair, doğayla daha fazla bütünleşmiş ve bu durum Berk’in şiirlerine de yansımıştır.

İlhan Berk şiirlerinde doğa, gökyüzü, kır, kuşlar, su, gül, fesleğen, sarı çiğdem, defne, lale, karanfil, dağ, ağaç, orman, sardunya, ayrikotu gibi doğaya ait birçok unsura yer vermiştir. Çalışmamızda ekoeleştirel yaklaşımları incelemeden önce doğaya ait unsurların yer aldığı bir şiiri incelemek önemli olacaktır. Çünkü doğa ve doğada yer alan unsurların yer aldığı her şiirin ekoeleştirel bir yaklaşımla değerlendirilemeyeceğini görmek, çalışmamızın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

*“Ne zaman seni düşünsem
Bir ceylan su içmeye iner
Çayırları büyürken görürüm.*

*Her akşam seninle
Yeşil bir zeytin tanesi
Bir parça mavi deniz*

Alır beni.

*Seni düşündükçe
Gül dikiyorum elimin değdiği yere
Atlara su veriyorum
Daha bir seviyorum dağları.” (Berk, 2021: 184).*

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan “*Ne Böyle Sevdalar Gördüm Ne Böyle Ayrılıklar*” şiirinde İlhan Berk, aşkı ve mutluluğu doğayla ilişkilendirerek aktarmıştır. Bu anlatımda doğaya ait unsurlar, şairin ekolojik bir kaygıyla değil de bu unsurları aktarmak istediği duygu üzerinden bağdaştırmasıyla ön plana çıkmıştır. Çalışmamızda İlhan Berk şiirleri üzerinden inceleyeceğimiz doğa ve doğaya ait unsurlar, insanın doğayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanması sonucunda ortaya çıkan tahribata bir eleştiri niteliğinde olacaktır. Bu bağlamda ekoeleştirel yaklaşımların varlığı “Doğa ve İnsan”, “Çevre ve İnsan”, “Hayvanlar”, “Bitkiler”, “Çevre Duyarlılığı Kazandırma” ve “Kentsel/Kırsal Yaşam” başlıkları üzerinden değerlendirilecektir.

4.1. İlhan Berk Şiirine Doğa ve İnsan Üzerinden Ekoeleştirel Bakış

İnsan ve doğa ilişkisi insanlığın ortaya çıkışıyla başlamıştır. Bu ilişki, insanın hayatını sürdürülebilmesi için önemli bir faktördür. İnsan, doğa ile ne kadar uyumlu ise o denli gelişmiş ve medeniyetler kurmuştur. Doğa kimi zaman insanlar için bir tehdit oluştursa da doğa ve insan özellikle Sanayi Devrimi’ne kadar uyum ve iş birliği içerisinde olmuştur. İlk başlarda avcı ve toplayıcı olan insanlar doğanın sunduğu nimetlerden yararlanırken daha sonra onu şekillendirmeyi fark etmiş ve bunu başararak ona zarar vermeden faydaya dayalı bir etkileşim içerisinde kullanabilmiştir. Fakat Sanayi Devrimi’nin ardından insan, doğayı kendi çıkarları için kullanmaya ve ona zarar vermeye başlamıştır.

Çalışmamızın başlangıcı olan bu bölümde *Li Po’yu Okurken, İlhan Berk, Kıyı, Su, Gecenin İçinden Bitkilere, Hayvanlara Sesleniş, Ölüdoğa, Ovada Allahdeyen Dağı, Ovanın Üstündeki Gökyüzü, Yabaninane, Biz İyi İnsanlardık Buğdayı Gülleri Severdik* ve *Bir Orman* isimli şiirlerinde ekoeleştirel yaklaşımların yansıması değerlendirilecektir.

Dünyaya yazılacak yer olarak bakan şair, insanın doğa ile kurması gerektiği ilişkinin farkındalığıyla şiirlerinde doğaya ait unsurlara da pek çok defa yer vermiştir. Bu durumu gözlemlemek için şairin *Aşk Tahtı (Toplu Şiirler II)* kitabında yer alan *Li Po’yu Okurken* adlı şiirini irdelemek mümkündür.

“ Koyundu ilk çağda ölçüsü buğdayın bezin aletin
Ve altının:

40 gr. Buğday
1 Koyun: 20 metre bez
2 balta
3 gr. Altın

Altın aldı sonra yerini buğdayın bezin aletin,
yani ilk dolaşım.

Ve: “ İlk kağıt para Çin’de görüldü,” diyor, Li Po, Çin şairlerinin en
büyüğü.

İlk sarsıntı.

O gün yavaş yavaş bıraktı sakalını, bıraktı uzasını.” (Berk, 2023b: 200).

İnsanın doğayla kurduğu ilişkiye dizeleriyle ses olan İlhan Berk, söz konusu şiirde doğanın insan için önemini, insanlık tarihiyle ilişkilendirerek sunmuştur. Paranın icadıyla ilgili tarihi bir durumu referans alan şair, paranın zamanla insan hayatında yarattığı tahribatı sunarak maddi bir unsurun doğa üzerindeki yıkımına da işaret etmektedir. Bu durumu toplumsal ekoeleştirici savunucularının görüşleriyle de desteklemek mümkün gözükmemektedir. Bu bağlam üzerinden, insanın insan üzerinde kurduğu egemenliğin parayla olan ilişkisi, belli bir süre sonra insanın doğa üzerinde tahakküm kurma arzusuna dönüşmüştür. Özellikle pozitif anlamda gelişme göstermesi beklenen insanın, hırsı ve tutkusuna yenik düşerek daha fazlasının peşinde koşması belirli bazı kaynakları tüketerek yeri doldurulamayacak bir boşluk açılmasına sebep olmuştur. Herhangi bir meta araya girmeden birincil ihtiyaç durumundaki bir ürünün hayatı idame ettirme noktasında birincil sırada yer alıyor olması normalken zaman içinde –özellikle de Sanayi Devrimi ile birlikte- işlevselliğini kaybetmiştir.

İlhan Berk, bu şiirinde av ve avcı paradoksundaki değişime dikkat çekmektedir. İnsanların yiyecek bir şeyler bularak karınlarını doyurma zamanlarından, yaşamlarını sürdürebilecekleri, farklı olanı deneme amacıyla hayvanları avlama ve sonrasında kendilerine et ve süt verebilecekleri hayvanları evcilleştirerek onları bir beslenme aracı olarak görmeye başladıklarını anlatmıştır. Ekip biçtikleri tarlalarından elde ettikleri buğdayları ve diğer sebzeleri birbirlerine takas yoluyla alışverişi buldukları ve sonrasında değişen süreçte ilk kâğıt paranın Çin’de görülmesiyle ilk sarsıntının başladığını; parayla birlikte her şeyin değiştiğini, her şeyi satın alan paranın, insanları değiştirdiğini aktarmıştır.

İnsanoğlunun kendine benzemeyeni yok sayma ve doğal alanları kendine ait görme, yerleştikten sonra kendisinden başka var olan her şeyi ortadan kaldırma, onlardan çıkar sağlama veya bu varlıkları kendine benzetme konusundaki başarıları,

parayla her şeyi yapabilecekleri konusundaki vurdumduymazlıkları bir ekoeleştirici yaklaşımı olarak gözlemlenmektedir. Şiiri bitirirken nasıl bazı insanlar ya yaşlı olunca ya da Allah'a sığınarak bir adanmışlıkla sakal bırakır, şairimiz de bu durum karşısında “*O gün yavaş yavaş bıraktı sakalını, bıraktı uzasını.*” diyerek bu durumun sonu gelmeyen bir şey olduğunu, sarsıntının dünya durdukça devam edeceğini ekoeleştirici bir gözle anlatmaktadır.

Şair, *Aşk Tahtı(Toplu Şiirler II)* kitabında yayımlanan ve kendi adını taşıyan *İlhan Berk* şiirinde de doğayı hedef alan ifadelerle yer vermiştir. Doğanın düşüncesizce harap edilmesi, insanların doğa üzerinde kurduğu egemenliğin yarattığı tahribatı dizelerinde hissettiren Berk; insan ve doğanın bir uyum içerisinde yaşaması gerekliliğini ve insanın doğaya sahip olmadığını aksine ana ait bir parça olduğunu, kullandığı doğaya ait figürlerin hisleriyle okuyucusuna aktarmıştır. Berk’in derin ekoeleştirici kuramı çerçevesinde değerlendirebileceğimiz dizeleri şu şekildedir:

(...)

*“Yani biraz daha uzar boyu ve önüne bakar bütün resimlerde
Bütün resimlerde dünyaya yeni gelmek istiyor gibidir
Oysa gök boşanıyordur dışarda
Dışarda ısısal ölümü başlamıştır yeryüzünün
Ve ağmıştır dışardaki yeryüzü*

*Yani yavaş, sessiz bir ihtiyarlık şiirine çalışıyordu
Bütün kalemlerin uçları açık*

Ve sıvalı kolları” (Berk, 2023b: 294).

Yukarıda geçen dizelerde İlhan Berk, bu farkındalıkla kendini hedefe koyarak doğayı işaret etmektedir. Şair bu dizelerle adeta dünyaya yeniden gelmek istediğini hissettirmektedir. Oysa gök boşanıyordur dışarıda ve ısısal ölümü başlamıştır yeryüzünün. Şair ısısal ölüm imgesiyle aynı zamanda “ses” kavramına da gönderme yapmakta ve bu ölümün sessiz bir şekilde gerçekleştiğini üstü kapalı bir biçimde dile getirmektedir. Bu “ısısal ölüme” doğanın çığlığı da diyebiliriz. Yeryüzünün yükseldiğini, ölümünün başladığını ve bundan sonra hiçbir durumun geçmişteki gibi olmadığını söyleyen şair; bozulmaya başlayan bir yeryüzünün her geçen gün daha da fazla bozulacağını anlatmıştır.

Sessiz bir ihtiyarlık şiirine çalışması, kalemlerinin uçları açık ve yazı yazmaya hazır sıvalı kolları, ifadeleriyle eskiyen, bozulan, hoyratça yok edilen doğa, bilinçsizce tüketilen su, beton yığınları, ağaç ve yeşilin olmadığı bir dünyanın gelmekte olduğunu

anlatmaktadır. Kendi ihtiyarlığı ile bir tuttuğu kalemin ucu açık, kolları sıvalı ama ihtiyarlığıyla şairliğinin sonuna geldiği gibi; dünya da artık ölüme hazırlanmaktadır, düşüncesiyle ekoeleştirel bir yaklaşım sergilemektedir.

Aşk Tahtı(*Toplu Şiirler II*) kitabında yayımlanan ve ekoeleştirel bir yaklaşımla değerlendirebileceğimiz *Kıyı* adlı şiiri şu şekildedir:

“*Şiirin kaniyle doğanın kanı ters orantılıdır. Doğa katıdır, ciddidir, vahşidir. Yanlış yapmaz.*” (Berk, 2023b: 419).

“*Şiirse insancıldır, doğadan çok insana benzer, onun gibi doğrularla, yanlışlarla büyür.*” (Berk, 2023b: 419).

İlhan Berk, bu dizelerinde de doğa ve insanı karşılaştırmıştır. İnsanın doğa gibi olmadığını, yanlışlık yaptığını; doğanın katı ve vahşi olduğunu aktararak farklılıklarını ifade etmiştir. Doğanın kendine ait bir sistemi vardır. Duyguları işin içine girmez. Bu katılığı soğuk ve ürkütücü bir şey olarak düşünmemek gerekir çünkü dengeyi devam ettirebilmek için katı ve ciddi olmak zorundadır. Bu katılığının yanında doğa insanoğlunun açtığı yaraları kaparken de bir o kadar yumuşak şekilde davranır. Burada bir katılıktan söz etmek mümkündür. Fakat bu olumsuz anlamda karşımıza çıkan bir katılık değildir. Aşırı otlanmayla gelen çölleşmenin önüne geçmek için doğanın kurmuş olduğu av-avcı ilişkisi mevcuttur. Çünkü doğa katıdır. Katı noktaların içinde yer alan yumuşak kısımları görmek gerekmektedir yoksa insan ve doğa arasındaki ekolojik denge bozulacaktır. Doğanın yanlış yapmadığını ama insanın yaptığı yanlışların doğayı da yok edebileceği, zarar verebileceği kaygısı içinde; insanın sahip olduğu özelliklerin ve duygularının çok güzel olduğunu ama doğa gibi katı, ciddi ve vahşi olmadığından yanlışlık yapabileceğini belirterek eleştirel bir tutum göstermiştir. İnsan ve doğa eksenini üzerinden bir karşılaştırmaya giden şair, insanın yaratılışından dolayı hata işlemeye meyyal olduğunun altını çizmektedir. Bu yanlışların insanın tabiatına uyan şiirle paralellik gösterdiğini, doğanın katı fakat yanlışsız bağlamının altını çizerek derin ekoeleştiri kuramı çerçevesinde değerlendirebileceğimiz şekilde sunmuştur.

Akşama Doğru (*Toplu Şiirler III*) kitabında yayımlanan *Su* adlı şiirinde geçen:

“*Mademki bu ulus sessizce akan Ur suyunu hor gördü
Öyleyse, ey uluslar! Uğultu edin ve kırılın!*” (Berk, 2023c: 51).

dizelerinde İlhan Berk, su metaforuyla doğanın sesini duyurmak istemiştir. İlhan Berk, Irak'ta bulunan Ur Nehri'ni; orada yaşayan ulusun sessiz bir şekilde akması dolayısıyla küçümsediğini ifade etmiştir. İnsanların Ur Nehri'nin gümbür gümbür akan, sesiyle ortalığı inleyen bir nehir olmasını istemesinin bir güç göstergesi olabileceğini ileri süren şair; Ur Nehri'nin bu özellikleriyle hor görülmesine ekoeleştirel olarak yaklaşmaktadır.

Geçmişten beri maneviyat, sonsuzluk, huzurla ilişkilendirilen “su”ya yapılan bu hor görüyü içine sindiremeyen şair, sessizce akan suyu hor gören bu ulusa ‘Uğultu edin ve kırılın!’ ifadesiyle adeta bir çeşit kargışta bulunur. Suyun/doğanın yanında, doğayı tahrip eden toplumun karşısında kendisini konumlayan şair, insana ve topluma doğayla barış içinde bir hayat görüşünü salık verir. Yaşamın temel kaynaklarından biri olan doğaya ait önemli bir unsur olan “su”yun şairin dizelerinde dile gelmesi, insan yaşamının temel dinamiğinin doğanın gücüne bağımlı olduğunu işaret etmektedir. Bu gücün çığlıkları karşısında insanların doğaya karşı daha hassas davranmaları gerekliliğini de şairin dizelerinde toplumsal ekoeleştiri kuramı doğrultusunda okumak mümkündür.

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *Gecenin İçinden Bitkilere, Hayvanlara Sesleniş* adlı şiirinin neredeyse tüm dizelerinde doğaya yer veren şair, doğa ve insanın iç içe geçmişliğinin resmini sözcüklerle çizmiştir. Bu nedenle şairin bu şiirini, derin ekoeleştiri bağlamında incelemek şairin doğaya bakışını daha açık bir şekilde görmemizi sağlayacaktır.

*“Biz yaşayanlar ayrı değiliz birbirimizden
Önce bunu söylemeliyim size
Sonra bütün güzel şeyleri sevmekte
Beraber olmalıyız derim
Değil mi ki bu dünya ailesindeniz
Bize bu düşer bu savaşta*

*Kötüye karşı hep bir olmalıyız
Bütün işlerin iyi gitmesinde bir
Ve şunu bilmeliyiz ki zaten
Bir başına yaşamak, yaşamak değildir
Bilsek nehirler bizden habersiz yaşarlar
Bilsinler ki hiç yaşamamışlardır*

*Sebepsiz değil iyinin yaşamasını istediğimiz
Karşı koymamız ölüme
Daha iyi bir hayat içindir şüphesiz
Şüphesiz bunun manası dünyamızda
Başka türlü anlaşılmaz elbet
Bunca çalışma bunca didinme*

*Ben size şunu derim ki kardeşler
Bızsız güzel değil bu dünya
Bızsız mesela gökyüzü genişlemez
Biz bugüne bugün dünyada
Güzel diye bildiğimiz ne varsa
Dört elle sarılmamız, o kadar” (Berk, 2021: 98).*

Doğa ve insanın birlikte var olduğunun güzel bir anlatımı olan bu şiirde, birlikte yaşamak ve bunu eşit şartlarda sürdürmektir önemli olan. İnsanın üstünlük duygusuna, doğaya hükmedişine bir karşı çıkıştır. Çünkü bir başına yaşamak, yaşamak değildir ona göre ve eğer öyleyse hiç yaşamamış saymalılardır kendilerini bu yeryüzünde. Biz dünyaya yani tüm güzellikleriyle gördüğümüz yeryüzüne hissettiğimiz aidiyetle ve onu koruyarak sahip çıkmamız ki yaşamı güzelleştirelim. “*Değil mi ki bu dünya ailesindeniz*” dizesiyle birbirimizden olduğumuzu, birlikte yaşadığımızı ve aile olmanın getirdiği iyi ve kötü durumlarda birbirine bağlanma ve mücadele etme duygularını yaşamak vurgusunu yaparak ekoeleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Doğayla uyum içinde yaşamının ve tabiatın bir unsuru olan insanın bunun farkında olarak hareket etmesi gerekliliğın evrenin en temel kanunu olduğu tüm dizelerde hissedilmektedir. Biri olmadan diğersinin olmayacağı, olsa bile takdir edilemeyeceği açıkça ifade edilmektedir Berk’in bu şiirinde. “*Bilsek nehirler bizden habersiz yaşarlar/bilsinler ki hiç yaşamamışlardır*” mısraları insanoğlunun bilinme arzusunu doğaya aktarırken doğa ve insanın birbirini tamamlayan önemli iki unsur olduğuna değinmektedir ayrıca. Bu birlikte oluş hali öznelardan biri geri çekilince sona erecektir. Doğanın varlığını devam ettirebilmesi için her türden varlığa ihtiyacı vardır. Keza insan da doğaya muhtaçtır. Birinin olmaması demek ikisinin de yok olması demektir. Çünkü av ve avcı konumundakiler her an yer değiştirebilmektedir. Suları kontrolsüzce kullanan/kirleten canlı konumundaki insan avcı olarak karşımıza çıkarken suların azalması ve yeterli kaynağa ulaşılabilmesi insanı bir anda av konumuna getirmektedir.

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *Ölüdoğa* adlı şiirinde de ekoeleştirel bağlamla doğaya ait detayları okuyucuya sunmuştur. İlhan Berk, bu şiirindeki ekoeleştirel tavrını diğers şiirlerinden farklı olarak şiirin adına taşımış, bu sayede doğanın önemini ön plana çıkarmıştır. Doğayı ölüm gibi yok oluşu temsil eden bir kelimeyle birleştiren şairin doğanın yok oluşunun aslında insanlığın yok oluşuyla eş değer olduğunu, insana ait olan kelimelerin gücüyle belirtmiştir. Doğanın yok oluşuna zemin hazırlayan insanlığın esasen kendi yok oluşuna sebep olduğunu dizelerinde de kullandığı “ölü” kelimesiyle şu şekilde vurgular:

(...)

“Hezergradlı Zade Ahmet Ataullah, diye imzalamış bir gülü Ahmet.
Kanırtıp dalından,
III.Selim'in bir çiçek ressamı olarak
Bir kâğıda.

Ölü.

Eğerek yeşil bir dalı, yedi yapraklı ve dikenli. Dikey bir açığa dönüşen
yukarılarda.
Ve düşünerek goncasını. Baş aşağı.

Duruyor. Katılıp doğaya,
bir kağıttan” (Berk, 2021: 350).

İlhan Berk *Ölüdoğa* isimli şiirinde, “Hezergradlı Zade Ahmet Ataullah, diye imzalamış bir gülü Ahmet, kanırtıp dalından” diyerek, bir gülün zorlayarak yerinden kopartılmasından duyduğu rahatsızlığını dile getirirken ekoeleştirel bir tavır sergilemektedir. Doğada olması gereken gülün dalından kanıtılmasının ardından ressamın kâğıdında yer almasını eleştirmiş ve gülün doğada bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu şiirde, doğayı korumamız gerektiğini derin ekoeleştirel düşüncenin bir yansıması olarak değerlendirebiliriz. “*Yedi yapraklı ve dikenli*” diyerek gülün olduğu yerde yani doğada tam/eksiksiz/mükemmel bir şekilde yer aldığını üstelik de bu tamlığı dikenleriyle korumak gayesinde olduğunu gösterir okura. Doğadaki bir canlının doğada olması gerektiğini ekoeleştirel bir tavırla sunar. Ne var ki tüm mükemmelliğine ve onu koruyan dikenlerine rağmen gül ana vatanından koparılarak bir kâğıda hapsedilmiştir. Güzellik gören gözdedir demek yeterli değildir ekoeleştirel söz konusuysa. Doğaya ait olan ve aşırı şartlar taşımayan canlıların seralara, hayvanat bahçelerine, evlere hapsedilmesi kabul edilemezdir. Olduğu yerde her şeyiyle tam bir şekilde bulunan canlıları, toprağından/ana vatanından koparmak ona kusur yüklemekten başka bir şey yapmaz. Yedi yapraklı ve dikenli gül tek boyuta hapsolür günün sonunda. Oradadır, hiç solmaz, kalıcı bir güzelliğe sahiptir ama aslında onu güzel ve değerli kılan şey zamanı dolunca tükenecek olmasıdır. Ekoeleştirel yerinde yaşatılan güzelliği vurgular belirli noktalarda. İlhan Berk'in şiirinde de bunu görürüz.

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan şairin *Ovada Allahdeyen Dağı* adlı şiirinde şairin ekoeleştirel tavrını okumak yine mümkündür. Doğaya ait bir kavram olan ova ifadesinin tekrarlarıyla şekillendirdiği şiirinde şair ovayla eşleşen üretime ve berekete işaret etmektedir. İnsan hayatının idamesini sağlayan üretim bağlamında doğa ve insan arasındaki ilişkinin önemine değinen şair, doğanın insana değil; insanın doğaya

mecbur olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen hâlâ doğanın insandan yana olduğunu ve doğanın yaşama ve üretime sadık olduğunu da altını çizen şair, aşağıda yer verilen dizelerde ovayla ilişkilendirdiği yaşam kaynaklarını örneklendirmiştir.

*“Ovada her şey doğrulmuş
Bakıyordu*

*Ovada buğdayın, mercimeğin, defnenin
Ovada üzümün, antepfıstığının yüreği*

*Ovada her şeyin yüreği
İnsanlardan yanaydı*

*Ovada her şey
İsyan halindeydi*

*Ovada Allahdeyen Dağı
Allah demiyordu” (Berk, 2021: 144).*

Ovada Allahdeyen Dağı isimli şiirinde İlhan Berk, ovada her şeyin yüreğinin insandan yana olduğunu; buna karşılık yine aynı ovadaki her şeyin isyan halinde olduğunu anlatırken insanların doğa üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Doğadaki bütün varlıkların yalnızca insan çıkarları doğrultusunda değerli olduğunu, doğaya doğa olduğu için değer verilmesi gerektiği eleştirisini yapmaktadır. “Ovada buğdayın, mercimeğin, defnenin, üzümün, antepfıstığının da bir yüreği” olduğunu, doğadaki en küçük canlının bile ekosistemin çeşitliliğine katkıda bulunduğunu belirterek bazen doğanın kendisi bile insanlardan yanadır, sözüyle toplumsal ekoeleştiri yaklaşımının örneklerini vermiştir. “*Ovada her şey/ isyan halindeydi*” mısralarıyla ise doğanın insanoğluna karşı cömert davranışının sonucundan pişman olduğunu ve yine aynı doğanın insana verdiklerinin karşılığını alamadığı için isyan ettiğini okura hatırlatmaktadır. Sürekli verici konumunda bulunan nesnenin bir süre sonra bu duruma isyan etmesi kaçınılmazdır.

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan bir başka şiiri *Ovanın Üstündeki Gökyüzü*’nde de şair ekoeleştirel tavrını yine “ova” üzerinden sunmuştur. Bu şiirinde ise şair, *Ovada Allahdeyen Dağı* adlı şiirinde geçen “*Ovada her şey/ İsyan halindeydi*” dizelerinde de vurguladığı gibi can çekişen ve yaşamak isteyen ovanın isyanına “*Artık yeter*” diyerek şu dizeleriyle ses olur:

*“Karanlıkova’nın üstündeki gökyüzü
Yerinde duramıyordu*

*Ovada her şey yaşamak istiyordu
Katırtırnakları yaşamak istiyordu mesela*

*Kırk yıllık ovanın kendisi
Artık o ova değildi*

*Tepeler vardı
İnip çukurları doldurmaya hazırды*

*Nehirler bir işaretine bakıyordu
Hadi demek için ovanın*

*Buğdayın ayağı yere bir değse
Karanlıkova 'yı yeşil edecekti*

*Ovada her şey insanlara
- Artık yeter diyordu” (Berk, 2021: 145).*

Ovanın Üstündeki Gökyüzü isimli şiirinde İlhan Berk, insanoğlunun elinin değdiği her yeri yok ettiğini, çoraklaştırdığını, hallaç pamuğu gibi attığını, ovayı tutsak ettiğini söyler. Ovanın ise bu duruma daha fazla katlanamadığını belirten Berk, ovanın bu duruma isyan ederek “Artık yeter” dediğini ve özgürleşmek istediğini ifade eder. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere doğanın artık insanların verdiği zararlara isyan eder hale geldiğini şiiriyle yansıtan şairin bu şiirinde derin ekoeleştirici kuramının yansıması görülmektedir.

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yer alan *Bir Yabaninane* adlı şiirinde bir şehrin yapısı ve tabiatı üzerinden giden şair, farklı ülkelerin adlarını da zikrederek insanlık için çok büyük gözükten evrenin birbirine ne denli bağlı olduğunu doğanın içinde taşıdığı o bütünlüğün gücünü işaret etmektedir. İlhan Berk, doğanın herhangi bir parçasına verilen küçük bir zararın aslında koca bir evreni etkilediğinin ve insanlığın bunun farkındalığıyla doğaya karşı nasıl bir duruş içerisinde olmaları gerektiğinin altını şu dizelerle çizmektedir:

*“İğdır'da büyümeyi bırakmış
Kardeş bir yabaninane düşünüyordu.
Aynı arz dairesinde New York, San Fransisco, Çin ve Japonya vardı.
Hepsi de gayet yakınlarındaymış gibi İğdır'dakini görüyorlardı.
Çin'de birtakım yabaninaneler vardı ki
İğdır'dakini düşünerek büyüyorlardı.
Sonra nehirler vardı dünyada steplere doğru akmak isterlerdi
Dünya son derece büyüktü, nerde başlar, nerde biter, bilinmezdi
Ama bu mühim değildi,*

*Öyle topraklar vardı mesela pırıl pırıldı
Öyleleri de vardı ki karanlık mı karanlık.*

*Topraklar ki bir gökyüzü altında kayar dururdu
Ağaçlar, nehirler kayar dururdu.
Ama öyle insanlar vardı ki dünyada,
Yeryüzünün bir köşesinde büyüyen buğdaylarla yürekleri,
Beraber durur
Beraber atardı.
Yine öyle nehirler, öyle ağaçlar, öyle insanlar vardı ki dünyada
Dünyasız olamazlardı.
Bir karınca doğsa cihanda
Bilmelilerdi.
Ölse,
Bilmelilerdi.
Öyleleri de vardı ki
Paris'te işçilere haksızlık ediyorlar diye yas tutarlardı
Her şeyin bir hayatı vardı onlarca
Her şeyin dünya yüzünde.
İğdir'daki yabaninane
Dünyada yalnız olmadığını bilse
Düşünmeyi bırakıp büyüyecekti” (Berk, 2021: 147).*

İlhan Berk, her şeyin bilinçsiz bir şekilde tüketilmesini ve dünyanın kirletilmesini *Bir Yabaninane* isimli şiirinde İğdir'da büyümeyi bırakmış bir yabaninane üzerinden eleştirir. Aynı dünyada New York, San Fransisco, Çin ve Japonya vardı, dünyanın bir ucunda idiler. Dünya çok büyüktür, ucu bucağı yoktur. Kimi insanın diğer insanlara nazaran daha duyarlı olduklarını, insanın insan olmayan canlıların yerine de kendisini koymasını, empati yapmasını: “*Yeryüzünün herhangi bir yerinde filizlenen buğdaylarla kalpleri birlikte çarpar, aynı ritimde atardı*” diyerek bu duygusunu dile getirmiştir. Öyle ki bu birlikte oluş hali görünmeyen bağlarla birbirine bağlanmış durumdadır. Mesafe ne kadar uzak olursa olsun iki farklı konumdaki şehir birbirinden haberdardır. Bitkilerin kökleri aracılığıyla birbirleriyle haberleştiklerini söylemek gerçek hayatta mümkün olmasa da Berk'in şiirinde böyle bir imkân halinden bahsetmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. New York, San Fransisco, Çin ve Japonya haritadaki konumları ne olursa olsun birbirlerinden haber alıyorlar. Doğanın kendi yasası işliyor çünkü şiirde. Toprakla, rüzgârla ve daha başka doğaya ait çeşitli unsurla bu iletişim sağlanıyor. Ağaç fidanları, fidanlar yabancı otları, yabancı otlar yabaninane'yi belki yabaninane de kendinden daha küçük canlıları koruyup gözetiyor. “*Yine öyle nehirler ve insanlar vardı ki, dünya onlar olmadan eksik kalırdı; evrende bir karınca doğsa, haberdar olmalıydılar.*” diyerek aslında doğadaki dengeyi ve bu dengede herkesin üzerine düşen görevi anlatmıştır. İğdir'daki yabaninane, dünyada yalnız olmadığının

farkına varsa hem de onun büyümesini isteyen, onu koruyan, ona yaşam hakkı veren insanların olduğunu bilse düşünmeyi bırakıp, büyüyecektir ama bir tehlike var ki yabaniyane şüphe duyuyor, bir şeylerden korkuyor. İlhan Berk, toplumsal ekoeleştiri kuramı çerçevesinde bütün insanlığın doğayı koruması gerektiğini ve böylece doğanın da kendi akışı içerisinde şüphesiz devamlılığını sağlayacağını anlatmaktadır.

Şairin *Eşik (Toplu Şiirler I)* kitabında yayımlanan “*Biz İyi İnsanlardık Buğdayı Gülleri Severdik*” adlı şiirinde şair, farklı bir yol deneyerek doğadan yana tavrını sürdürmüştür. Bolu Beyi’ne atıfta bulunan şair, Köroğlu Destanını hatırlatarak metinler arası bir teknik kullanmayı tercih etmiştir. İçinde yaşadığı toplumu göz önünde bulunduran şair, toplum hafızasında güçlü bir şekilde yer edinen destanlara başvurarak kendine özgü bir anlatım oluşturmuştur. Toplumun kültürel kodlarını takip eden şair, gelenekle modern olanı dizelerine yedirerek şiirini şekillendirmiştir.

(...)

*“Kırat’ın önünde ince bir yol
Aydınlık pırıl pırıl*

*Kırat zayıf ama tığ gibi
Uçar gibi gider*

*Beyçayırı’nda atlar kişner
Baytar Ahmet bilir hangi at kişner*

*Biz fakirdik bizde ne bağ ne bahçe vardı
Ama insandık*

*Baytar Ahmet kimseyi incitmemiş
Koparsa çiçek koparmıştır*

*Bolu Bey’ini biz namussuz bilirdik ama
Attan anlar derdik” (Berk, 2021: 155).*

Söz konusu edilen şiirde geçen Bolu Beyi’ne ait diğer detaylar ise şu şekildedir: Bolu Beyi’ne layık atı seçemediği için Baytar Ahmet’in yaşadıklarını anlattığı bu şiirinde İlhan Berk, Baytar Ahmet’i kimseyi incitmemiş, koparsa çiçek koparmıştır şeklinde aktarmıştır. Çiçek koparmanın, insanı incitme ile eşdeğer olduğunu, kalp kırmanın, söylediğimiz bir söz veya hareketle karşımızdaki insanı ne kadar üzdüğümüzü düşününce çiçekleri koparmamız gerektiği, ait oldukları yerde daha güzel oldukları mesajını derin ekoeleştirel bir yaklaşımla vermiştir. “Bolu Bey’ini biz namussuz bilirdik ama attan anlar derdik.” diyerek bir kelime oyunu yapmaktadır. Zalimdir, namussuzdur

ama attan anlar, Baytar Ahmet de kimseyi kırmamıştır ama bir çiçeği kopararak ona kötülük yapmıştır.

Şairin doğa ve insan üzerinden ekoeleştirel bağlamda değerlendirebilecek bu çalışma kapsamındaki son şiir ise *Eşik (Toplu Şiirler I)* kitabında yayımlanan *Bir Orman* adlı şiiridir. Berk'in doğaya karşı tutumunu irdelemenin mümkün olduğu bu şiir doğa ve insan ilişkisine dair pek çok detay barındırmaktadır. Şiirin başlığından tüm dizelerinde yer alan sözcük seçiminin doğaya ait unsurları barındırması ve insanın bu unsurlara ne denli muhtaç olduğunun vurgulanması Berk'in ekoeleştirel tavrının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

*“Hanginiz aklınıza getirdiniz
Beni bir gün insanlığı
Bitkilere hayvanlara kadar
Bir gün tutup genişleteceğimi
Bütün bu dünyayı saracağımı sonra da*

*Şu esen rüzgâra bıraktım işte
Yaşayan duyan her şeyimi
Onların hesabına yaşayacaklar bundan sonra
Ellerime saçlarıma kadar
Her şeyim dünyada*

*İlk defa bu kadar iyi farkediyorum
Bu yüreği paramparça uçan kuş
Bu çamur gibi gökyüzü
Bu deniz, bu garip karınca
Cihanda ümit ölmez deyip yaşamışlar” (Berk, 2021: 89).*

Şair bu şiirinde, hiç akla gelemeyecek şekilde bitkilere ve hayvanlara bugüne kadar sanki yeterli sevgiyi verememiş gibi, insanlığını onları içine alabilecek şekilde genişletmeyi ve dünyadaki her şeyi saracağını düşünmemiştir. Bir rüzgârın insana vereceği ferahlık, saçlarını alabildiğince rüzgâra bırakmak, nefes alıp vermek, kalbinin çarpmasını sağlayan her şey dünyada var olmak ve onların yaşaması içindir. Cihanda ümit ölmez, diyerek insanlarla birlikte onların da yaşamaya hakkı olduğunu; doğayı korumak gerektiğini vurguladığı bu şiirinde derin ekoeleştiri kuramının yansımaları görülmektedir. İnsanın doğaya verdiği zararların yanında canlıların yaşamaktan ümidini kesmediklerini dile getirir şair. Doğanın kendi katılığındaki düzeni devam ettirmektedir çünkü. Belki avcılar yüzünden yavrusunu kaybeden kuşun yüreği paramparçadır, fabrikaların ve motorlu araçların dışarıya bıraktığı gazlardan dolayı gökyüzü çamur gibidir, deniz çamur gibidir ancak yine de yarından ümitleri vardır. Doğa kendini

yenileme gücüne sahiptir. Müdahale edilmediği takdirde de yenilenme gerçekleşecektir -insanoğlu müdahale etmediği sürece- bu yüzden de cihanda ümit ölmemektedir.

4.2. İlhan Berk Şiirine Çevre ve İnsan Üzerinden Ekoeleştirel Bakış

İnsan, modernleşme yolunda her ne kadar çevrenin bir parçası olsa da çevresini düzenlemeye ve değiştirmeye başlamıştır. İnsanın ilk başlarda çevreyle olan uyumlu devamlılığı modernleşmeyle birlikte uyumun ötesine geçerek insanın kendisini çevrenin düzenleyicisi olarak görmesine neden olmuştur. Bu değişimler özellikle teknoloji ve nüfus artışlarıyla birlikte insanın doğayı tahrip etmesine yol açmış ve insan ile çevre ilişkisi çözüm arayışlarını düşündürecek şekilde bozulmuştur.

Çalışmamızın bu bölümünde *Ankara, Doğanın Gizli Tarihi, Şairin Kanı, Düşünmek İstemiyorum, Su Zamanı, I ve Su Zamanı, II, Güneyde Bir Orman, Su Günleri, V ve Su Günleri, VI* şiirlerinde ekoeleştirel yaklaşımların yansımaları incelenecektir.

“ *Bin sayfalık bir kitap gibi Ankara: Yollar, köprüler, nehirler iniyor. Güller, ekinler, demiryolları, demir kuşaklar, bacalar, mezarlıklar, fabrikalar. Ölümlü ölümsüz beton yığınları, oksitler, ökse otları. Arsalar, depolar, benzin istasyonları* ” (Berk, 2023b: 50).

Aşk Tahtı(Toplu Şiirler II) kitabında yayımlanan *Ankara* şiirinde İlhan Berk, yaşadığı dönemdeki Ankara'yı anlatırken bahsettiği yollar, köprüler, nehirler, güller, ekinler, demir yolları, demir kuşaklar, bacalar, mezarlıklar, fabrikalar Ankara'nın panoramasını çizerken: “Ölümlü ölümsüz beton yığınları, oksitler, ökse otları. Arsalar, depolar, benzin istasyonları.” diyerek doğayı olumsuz etkileyen her şey için bir eleştiride bulunmaktadır. Biz insanların ölümlü ancak bunca dikilen beton yığınlarının ölümsüz ve hep var olacağını, yeşil alanların yok edilerek insanların rahat nefes alacakları, tertemiz havayı soluyacakları alanların yok olacağını ifade etmiştir. Oksitler ve ökse otlarından bahsederek yok olan doğanın geride sadece betonun içinden hiçbir çaba göstermeden çıkan ökse otlarının kalacağını, arsaların bir gün beton yığınıyla dolacağını, depolar ile her şeyin metalaşacağını anlatmıştır. Şair bu şiirinde toplumsal ekoeleştirel kuramı bağlamında betonlaşmayı ve sanayileşmeyi eleştirmiştir.

Okuyucusunda toplumsal şuuru uyandırmak isteyen şair, bunu Ankara'nın atmosferi üzerinden şekillendirmiştir. Ankara'ya dair iki farklı manzarayı resmederek

bir ikilik kurmayı başaran şair, kurduğu bu ikiliği, mülk edinimi eleştirisi üzerine yerleştirmiştir. Dizelerde geçen kavramlar, mülk ediniminin doyumsuzluk noktasına geldiğini ve toplumsal yapının bozularak her geçen gün betonlaşan bir şehrin görüntüsünü resmetmektedir. Şair bunu yaparken sanayileşmenin toplumsal faydayı gözetmesi ve teknolojinin insan hayatına daha faydacı yaklaşması gerekliliğini ilk dizelerinde -Ankara'dan bahsederken seçtiği kavramlarda- sezdirmiştir. Şairin bu ifadeleri, şairin teknolojiyi reddeden bir tutumunun olduğunu göstermemekte; aksine yapılan yolların güzellemesi yapılmaktadır. Şairin eleştirdiği nokta ise insanın doyumsuzluğu neticesinde betonlaşan şehrin yapısı üzerinden değişen değer yargılarıdır.

Hızlı kentleşme ile birlikte yozlaşan bir toplumun yarattığı sosyal sorunlara işaret eden şair, yaşadığı coğrafyanın önemli kentlerinden biri olan Ankara'yı seçerek okuyucusuna grileşen bir kentin çığlığını duyurmaya çalışmıştır denebilir.

*“Doğanın çalışışını gördüm. Devinimi ve değişimi
Tarihi gibi halkların, doğan yaşayan ölen
Dağta dağta kendini
(koyup öncelliğini ve sonrasızlığını)*

*Gördüm su yürüyor, yeniliyor kendini
gördüm harlı, asi
büyüyor.*

Gördüm de dedim: Bu ırmak doğan benimle.

Bu dümdüzlük, katılan ne doğana, ne büyüyene.

Bu acı, koyan biçimini tuza ve taşa

*Gördüm en büyük yasacı doğa
Gördüm doğada her şey insandan yana” (Berk, 2023b: 199).*

Aşk Tahtı (Toplu Şiirler II) kitabında yayımlanan *Doğanın Gizli Tarihi* şiirinde doğanın çalışmasını, devinimini ve değişimini gören İlhan Berk, bu süreci doğum, yaşam ve ölümlerle bağdaştırmıştır. Öncesi yokmuş gibi, sonsuzluk yokmuş gibi. Doğa kendini yeniler, su yürür; hiç yerinde durmaz, büyür. Su akıp gider ama kendisi öyle değildir, akıp gidemez. Acı yaşar, çile çeker. Bu acı tuza ve taşa biçim verir ama asi olan su bunları yaşamaz. En büyük yasayı doğanın koyduğunu söyleyerek ekoeleştiriye ters bir bakış açısı sergilese de hemen değişen ifadesiyle “Gördüm doğada her şey insandan yana.” diyerek ekoeleştirel bir bakış açısı sunar. Doğanın cansız, eylemsiz, bir oluşum olduğundan şikâyet ederek doğanın sanki insanın emrindeymiş gibi

bahsedilmesinden rahatsızlık duyar. Her şey insandan yana, diyerek insanın tek ve tartışılmaz bir şekilde doğaya hakim olduğunu, doğanın tek başına hiçbir şey ifade etmediğini, dünyanın sonu geldiğinde sadece insanların sonunun geleceğini fakat hayvanların, çiçeklerin, bitki örtüsünün, denizlerin, göllerin, dağların da öleceğini belki acı çekeceğini ama insanların bunu hissetmeyeceğini sadece kendi sonlarının geldiğini düşüneceklerini belirterek derin ekoeleştirici kuramı çerçevesinde bir bakış açısı sunmuştur.

Şaire göre insanın gelişen çağ ve ekonomiyle birlikte sınırsız bir güce eriştiği yanılgısı, insanın doğa karşısındaki yok oluşunun zeminini hazırlamaktadır. Sınırsız bir gücü olduğuna inanan kişi, bu gücün doğa üzerinde de hâkimiyet kuracağı düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Fakat doğanın gücü, insanın idrak edemeyeceği büyüklükte ve yıkıcılıktadır. Maddi gücüyle her şeyi satın alabileceğini düşünen birey, her şeyi tüketim kültürü üzerine kurmuş ve bu da yeni tüketim alanlarına ihtiyacı doğurmuştur. Azalan ürünlerin yerine de doğanın tahribi ile yeni tüketim alanları arayışına sebep olmuştur. Fakat bu tüketim alanlarının gelecek odaklı olmaması ve sadece maddi bir gücün içine yerleştirilmesi doğaya zarar vermiştir. Nitekim doğanın bu zarara rağmen hala insandan yana olan tavrı ise doğanın insana ihtiyacı olmadığını aslında insanın doğaya muhtaç olduğunu göstermektedir.

(...)

“Şairin toprağı, erozyonu en bol olan topraktır.” (Berk, 2023c: 140).

“Sürgündür şair.” (Berk, 2023c: 140).

Akşama Doğru (Toplu Şiirler III) kitabında yayımlanan *Şairin Kanı* şiirinde İlhan Berk, şairleri erozyonu bol olan bir toprağa benzetmiştir. Bir toprak için en tehlikeli şey erozyondur, toprağı korumak için erozyon önlenmelidir. Toprak yerinde kalmalı ki ormanlar yok olmasın ve üzerinde yaşayan eko çeşitlilik devam etsin. Buradaki ekoeleştirici yaklaşımla şairler ile erozyon arasında bir bağ kurmuştur. Nasıl ki erozyonu olan toprak yerinde durmaz, akıp gider; şair de yaşadığı toplumda yerini bulamazsa engellerle karşılaşır ve sanatını tam anlamıyla gösteremez. Bu oluşacak ortam da şair için bir sürgün olur çünkü üretmesi engellenir, tıpkı erozyonu olan bir toprağın akıp gitmesi gibi.

Şairin kendisiyle erozyon kavramı arasında kurduğu ilişki, olumsuz bir bağlam üzerinden şekillenmiştir. Şairin doğa tahribine sebep olan erozyon kavramını metafor olarak seçmesi şairin doğa tahribinin insan tahribiyle eş değer olduğuna duyduğu

inançla ilişkilidir denebilir. Bir toplumun ya da bireyin yozlaşarak yok olması beraberinde pek çok krizi getirmektedir. Bu krizlerden biri de kuşkusuz çevre duyarsızlığı yüzünden oluşan doğa krizleridir. Doğa krizlerinden biri olan erozyon ise doğrudan toprak ve topraktan köklenen ağaç ilişkisi üzerine kuruludur. Bu ilişkinin göz ardı edilişi ise erozyonu doğurmaktadır. Şairin köklendiği toprağın erozyonla bütünleşmesi ise içinde yaşadığı coğrafyanın duyarsızlıklarının tıpkı doğadaki gibi şair duyarlılığına ve hissiyatına sahip biri için oluşturduğu yıkımdır.

İnsan eliyle ağaçların yok edilmesi ve doğanın tahrip edilmesiyle meydana gelen erozyon gibi insanın da tahrip edildiği ve etkisizleştirildiğini anlatan bu dizelerde derin ekoeleştiri kuramının yansımaları görülmektedir.

“Bu dünya kadar eski bir şey yok. Gök sayrılı. Güneş sıradan. Ağaçlar acemi. Her sabah devesiyle işe gidiyor bir Bedevi. Her akşam kuşunu dolaştırıyor iki Çinli. Bir yinelemedir dünya. Bin yıl sonrayı görüyor bir ağaç. Bin yıl sonrayı bir dinazor. Gazali, kendini 7’ye benzetirdi. Homeros her sabah yürürdü. Göz için yeni bir şey yok. Korkunçluk bunda” (Berk, 2023c: 198).

Akşama Doğru (Toplu Şiirler III) kitabında yayımlanan *Düşünmek İstemiyorum* şiirinde Berk, dünyanın eskiliği ve kendisini yinelemesi üzerine doğadan faydalanır. Dünya eskidir; gök, güneş, ağaç, insanlar hep vardır ve var olmaya devam edecektir. Bir ağaç bin yıl sonrayı görecek, bu akış düzeninde devam edecektir. Ama bütün bu devamlılığı sağlamak adına da yeni bir şeyler gerekir. İklim değişikliği, nüfus artışı, ozon tabakasının incilmesi, ormanlık arazilerin azalması, biyoçeşitliliğin kaybı, nükleer savaş tehlikeleri belki de bu yinelemelerin sonu olacaktır. Bin yıl sonrayı gören ağaçlar ya da hayvanlarıyla yaşayan insanlar, doğada kendi döngüsünde yaşayan hayvanlar, insanlık ve doğa adına tüm alışkanlıkların yok olacağını anlattığı bu şiir derin ekoeleştiri çerçevesinde değerlendirilebilir.

Şairin işaret ettiği bağlamla doğa; binlerce yıl boyunca sınırsız var olmayı vadederken insanların bu var oluşa karşı duyarsızlıkları, kendi varlığının sonunu hazırlamaktadır. Evren kendi içerisindeki düzenle bin yıl sonra kendini yaşatabilecekken insanların bu tekrar içindeki çaresizliklerini vurgulamıştır. Şiirde adı geçen Gazali ve Homeros gibi isimler ile şair, yıllar önce de dünyanın sırrını farklı yollara çözmeye çalışan insanların da bu sır karşısındaki konumuna işaret etmiştir. Öyle ki bu isimlerin geçtiği dizeler sonrasında yer alan *“Göz için yeni bir şey yok.*

Korkunçluk bunda” ifadeleriyle gözün göremeyeceği bir bilinmezliğin doğayla ilişkisini ve insanın bu bilinmezlik karşısındaki korkunç yalnızlığını ifade etmektedir.

*“Su yoluyum
ben
aralık bırak
beni”*

*“Su
kendinden
sayar
seni” (Berk, 2023c: 301).*

Akşama Doğru (Toplu Şiirler III) kitabında yayımlanan Su Zamanı, I ve Su Zamanı, II şiirleri, günümüzde büyük bir hızla gelişmekte olan teknolojiye rağmen üretilemeyen bir madde olan “su” üzerinden şekillenir. Susuz bir yaşam düşünülemez ve her canlı için çok önemlidir. Ben seni kendim gibi biliyorum, sen de beni kirletme; beni yok etme, diyerek insanoğluna bir serzenişte bulunur. İlhan Berk’in özellikle yaşamın temel kaynaklarından biri olan suyu seçmesi de şairin doğayla olan bağına işaret etmektedir. Şiirlerinde sıklıkla yer verdiği su imgesi şairin suyla insanın bir bütünlük içinde olma halini yansıtmaktadır. Bu birliktelik okuyucuyu suyun yüceliğine duyulması gereken saygıya ve susuz insan varlığının hiçliğine de götürmektedir. Şayet yaşam varlığı için bu denli önemli olan suya verilmesi gereken değer verilmezse o zaman da bir yaşamdan söz edilemez. İlhan Berk, suya belki çok önem verilmediğini belirterek derin ekoeleştirel bir yaklaşım sergiler.

*“Bir buğday büyüyorsa şimdi Türkiye’de
Yeminle aşkla büyüyor.
Yeminle lavanta çiçekleri, haşhaşlar, kekikler aşkla büyüyor.
Koyunlar, keçiler, sığırlar
Mısır, pirinç, yulaf
Aşkla büyüyor dünyada.
Binlerce senedir nehirler dünyayı görmeye çıkarlar
Binlerce senedir böyle öğrendik dünyanın birçok yerlerinde akan ırmakları,
büyüyen bitkileri.
Bazı yosunlarla bazı eğreltiotlarıyla bazı balıklarla konuştum,
Dünyayı görmeyen kalmamış.*

*Şimdi Güneyde bir yonca büyüyorsa benim gibi
Daha iyi bir hayat için büyüyor.
Gelincikler köklerimin yanı sıra onun için büyüyor.
Pamuklar daha beyaz açıyorlarsa
Sebep aynı.
Ben bütün ormanları düşünerek büyürüm,*

*Bütün ormanları düşünerek büyürler
Benim gibi bütün ormanlar Türkiye’de.
Öyle bir vaktine eriştik ki dünyanın
Şimdi kimse kimseden daha az sevmiyor dünyayı,
Ben İngiltere’deki ormanlarda, nehirlerden, ovalardan daha az sevmiyorum
yaşamayı,
Amerika’dakilerden daha az sevmiyorum.
Burada pamuklar, su içindeki pirinçler, tütünler daha az sevmiyor
Şimdi sarmaşıklar, şimdi asmalar, şimdi fasulyeler birbirlerine daha
sarılarak büyüyorlar
Şimdi stepler, dağlar yalnızlıklarını sevmiyorlar.
Şimdi dünyada yalnızlığı kimse sevmiyor.
Şimdi İran’da, şimdi Mısır’da, şimdi Sudan’da ormanlar niçin
büyüdüklerini biliyorlar
Şimdi petrol damarları niçin aktıklarını biliyor
Şimdi her şey dünyada niçin yaşadığını biliyor” (Berk, 2021: 126).*

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *Güneyde Bir Orman* şiirinde İlhan Berk, doğal bir şekilde ekilen, zamanla birlikte gelişen, çiçek açan veya açmayan, uçsuz bucaksız tarlalarda biçilmeyi bekleyen sapsarı buğdayları anlatmıştır. Eflatun rengiyle ve kokusuyla önce gözlerimizi doyuran sonra işlenerek evimizde, odamızda bize hoş kokular sunan lavanta; ormanların, dağların kuytu yerlerinde kokusuyla bizleri mest eden kekiklerden bahsetmiştir. Ekilen büyür, büyümesi gerektiği için. Nehirler akar çünkü durağan değildir; akması gerekir. Mecralarında yol bulur, gidebildikleri kadar gider ve yolculuklarına devam eder. Binlerce yıldır bu böyledir. Yosunlar denizlerin, göllerin, nehirlerin ürünüdür, balıklar da öyle. Eğreltiotları. Hepsi dünyayı görmüşler. Yosunlar ya suyun üzerinde ya da kıyılarda kendilerine yer bulmuş, dünyayı seyreder. Hepsi daha güzel bir dünya umudu içinde daha coşkulu, daha çok dünyayı sever. Yaşamayı sever. Var olmanın güzelliğini, mutluluğunu hisseder.

Şiir, başından sonuna kadar güçlü doğa betimleriyle örülmüş bir tabloyu yansıtır halde kaleme alınmıştır. Şairin sözcüklerle resim yapar gibi okuyucusunu doğanın içerisine çağırması ise şairin hem güçlü betimleme yeteneğini hem de doğaya olan aşkını sergilemektedir. Doğanın gücünü dizelerine yansıtan Berk, doğanın insanların emrinde olan cansız bir unsur olmadığını; insandan daha güçlü bir canlılığa sahip olduğunu ifade etmiştir. Şairin doğaya ait pek çok unsuru detaylı bir şekilde tasvir etmesi, söz konusu şiirin ekoeleştirel bakış açısıyla incelenmesini mümkün kılmıştır. İnsan hâkimiyetini dışarıda bırakıp doğa hâkimiyetini hedefe alan toplumsal ekoeleştirici kuramı üzerinden söz konusu şiir ele alındığında ise doğa ile insan arasında sağlanması gereken uyumun altı çizilmiştir. İnsanların doğaya karşı tutumlarının kontrollü olması

ile bu bilincin okuyucusunun zihnine yerleştirilmesi gerekliliği, şairin dizelerindeki g¼c¼l¼ tasvirlerle sağlanmıştır.

İlhan Berk ormanları çok sevdiğini, onları d¼ř¼nerek b¼y¼d¼đ¼n¼, sevdiğini aktarmıştır. Orman sevgisinin h¼kim olduğu öyle bir vaktine erişti ki T¼rkiye ve d¼nyanın; doğa sevgisi, insan sevgisi, daha yaşanabilir bir d¼nya içindeki insanların, ormanla birlikte d¼nyayı daha az sevmesinin m¼mk¼n olmadığını anlatmıştır. T¼m d¼nya için doğayla birlikte birleşme mesajını vermiştir. Bu mesajla da toplumsal ekoeleştirel bir bakış açısı sunmuştur.

“*Kentin ağzında*

bir su birikintisi

bu d¼nyada değilmiş gibi duruyor” (Berk, 2023c: 266).

Akşama Doğru (Toplu şiirler III) kitabında yayımlanan *Su G¼nleri, V* şiirinde İlhan Berk, d¼nyaya ait değilmiş gibi duran bir su birikintisini ait olamama duygusuyla “kentin ağzında” olduğu şeklinde tasvir eder. D¼nyada kendine yer bulmuş, kabul g¼rm¼ř diğer her şey kadar var olduğunu ancak d¼nyada olamadığını, varlığının yok gibi algılandığını anlatır. H¼lbuki en hayati yaşam kaynağımız olan suyun, bir su birikintisi olsa da ne kadar önemli olduğunu anlatırken bir vazgeilmişlik içinde, önemsiz bir biçimde durduğunu belirterek suya gereken önemi vermeli d¼ř¼ncesiyle ekoeleştirel bir yaklaşım sergilemektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bu şiirin derin ekoloji kuramını yansıtığı g¼r¼lmektedir.

“*Suyum*

ben

bırak

gideyim.” (Berk, 2023c: 266).

Akşama Doğru (Toplu şiirler III) kitabında yayımlanan *Su G¼nleri, VI* şiirinde İlhan Berk, “Bırak gideyim.” diye seslenen suya ses olur. n¼ne setler çekilen, barajlar yapılan, sahillere dolgu yapılarak daraltılan suyun sesi olur. Suyun asıl isteğinin akıp oşmak, canlılara hayat vermek olduğunu anlatır. Akşamları yakamozların parıltısını, g¼llerde kayıkların gezmesini, tarlalarda çalışan insanların g¼zelerden akan soğuk suyundan içmesini ister. zg¼r olmayı, oşmayı, dışarıdan bir engelle karşılaşmamayı dilediği d¼ř¼ncesiyle şairimizin ekoeleştirel bir yaklaşım sergilediğini s¼yleyebiliriz.

Kendisini “su” ile imgeleyen İlhan Berk’in özgürlüğünü kısıtlayan olgulara tepkisini gösterdiği bu şiiri, derin ekoloji kuramıyla açıklanabilir.

4.3. İlhan Berk Şiirine Hayvanlar Üzerinden Ekoeleştirel Bakış

Çalışmamızın bu bölümünde, doğal dengenin sürdürülebilmesi için vazgeçilmez olan hayvanlar üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Çünkü hayvanlar yaşamlarını ve türlerini sürdürebilmek için doğaya mecburdur. İki taraflı olarak birbirleri için vazgeçilmezlerdir. Doğanın varlığı hayvanla, hayvanın varlığı doğayladır. İnsanoğlunun doğa üzerinde yaptığı her değişim ve doğaya verdiği her zarar doğrudan hayvanları da etkilemektedir. İnsanlar, doğaya verdikleri zararın yanı sıra hayvanları da kullanarak işlerini kolaylaştırmakla birlikte onları bilinçsizce yok ederek soylarının da tükenmesine sebep olmuştur.

Çalışmamızın bu bölümünde *Dana, Kuşlar, I, İstanbul* şiirleri ile hayvanlar üzerinden ekoeleştirel yaklaşımların yansımaları incelenecektir.

“Dünyanın en güzel gözlerinin ceylanlarda olduğunu bilmeyen yoktur. Ama danaların, farelerin, eşeklerin gözleri unutulmuştur. Özellikle de danaların gözleri hiç düşünülmemiştir. Eti ağır basmıştır. Bu yetmiştir (oysa ne güzeldir danaların gözleri! Bademsi ve karadır. Hiçbir şey için bakmıyormuş gibi de duru bakar. Belki de hiçbir şey anlamaz bakmaktan. Ama böyle de olsa bunda bir güzellik yok mudur? Bakmak için bakmak. Amaçsız ve nedensiz. Bir çeşit anlamsızın anlamı). Danaya salt eti için bakmak, onun gözlerini görmemek, onu görmemek demektir” (Berk, 2023b: 223).

Aşk Tahtı (Toplu Şiirler II) kitabında yayımlanan *Dana* şiirinde İlhan Berk, “Dünyanın en güzel gözlerinin ceylanlarda olduğunu bilmeyen yoktur.” diyerek bir ayırım yapıldığını ama danaların, farelerin, eşeklerin gözlerinin unutulduğunu; güzel gözleri olan danaların gözlerinin hiç düşünülmediğini anlatmıştır. Sadece eti için güzel bulunduğunu, bademsi ve kara olan gözlerinin hiç dikkate alınmadığını ifade etmiştir. Onu bir bütün olarak görmemek, insanın emrinde bir meta olarak görmek, kendisinden sadece faydalanmak, derin ekoeleştirel yaklaşımının bir kanıtı sayılmaktadır.

Şair, diğer şiirlerinde yoğunlukla ele aldığı doğaya ait unsurları bu şiirinde bir canlı üzerinden örneklemiştir. Şairin doğa ve insan ilişkisini “dana” üzerinden vermesi, şairin insanların hayvanlara olan bakışını somutlaştırmaktadır. “Dana”nın gözlerinin güzellemesi yapılırken bu güzelliğin görmezden gelinip faydacı bir bakışla sadece etinden faydalanıldığı, bu güzelliğin yine bir metaya dönüştürüldüğünün altı çizilmiştir. Aşırı tüketim her alanda olduğu gibi hayvanların tüketiminde de çevreye ciddi zararlar

vermektedir. Salt fayda amaçlı gerçekleştirilen her davranış güzelliklere indirilmiş bir darbedir de aynı zamanda. Canlıları yaşarken takdir edip onların güzelliklerini övebilmek, sırf etinden ve sütünden faydalanmak için onun da bir canlı olduğunu unutarak hareket etmek doğaya yapılmış büyük bir haksızlıktır. İnsanın en temel ihtiyacı karnını doyurmaktır ancak karnı doyan insan bir süre sonra gönlünün de doymasını ister. Bu gönül doygunluğu etrafımızı fark etmekle, güzellikleri oldukları gibi kabul etmekle mümkündür. Daha fazlasını elde etme arzusu insanların mevcut güzellikleri görmesine engel olmaktadır.

Çevre canlı ve cansız tüm unsurlarıyla bir bütün olarak düşünüldüğünde bu eko sistemin her türlü parçası dünyayı dengede tutmaktadır. Her canlı evrendeki sistemin bir parçası ve bu sistemin dengesinin bir ayağıdır. Bu nedenle bir hayvan türünün artan nüfus doğrultusunda hızla tüketilmesi de çevresel sorunları beraberinde getirmektedir. Çevre sorunlarının zamanla tehdit altına girmesi göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir canlının zamanla neslinin yok oluşu da büyük bir tehlikeyi beraberinde getirebilmektedir.

Derin ekoloji üzerinden şairin bu dizelerine bakıldığında ise insanın tüm doğanın merkezinde olduğu, doğadaki canlı cansız her unsurun insanın emrinde olduğu bakış açısıyla insan, canlı da olsa her varlığı hızla tüketebilme hakkını kendine uygun görmektedir. Öyle ki o canlının gözlerinin güzelliğini bile unutabilmektedir. Çünkü bu anlayışa göre insan her şeyin üstünde ve her şeyi kendi faydası uğruna sömürebilmektedir. Şair, yukarıda geçen dizelerde “dana” örneği üzerinden hayvanların etlerinin sömürüsü üzerine doğaya ilişkin farklı bir ekoeleştirel bakış sunmuştur.

“Gök boş ve sağdan uçtu kuşlar.” (Berk, 2023c: 44).

Akşama Doğru (Toplu Şiirler III) kitabında yayımlanan *Kuşlar, I* şiirinde İlhan Berk, kuşların doğada kendilerini savunmak adına gayret sarf ettiklerini ve doğadaki her türlü tehlikeden kurtulmak için yeryüzündeki uyulması gereken kuralları gökyüzünde bile uygulayarak sağdan uçtuklarını söylemiştir. Kuşları ancak ve ancak insandan gelecek olan bir tehlikenin yok edeceğinden hareketle bir derin ekoeleştiri yaparak yeryüzü aynı, gökyüzü aynı; tehlikenin her yerde olduğunu anlatmıştır.

İnsan doğa ilişkisini gök ve kuş metaforlarıyla kaleme alan şair, doğanın diğer canlılarla olan ahengine işaret etmiştir. Doğanın kendi çerisindeki uyumuna sadık olan diğer canlılara kuşlar üzerinden değinen şair, aslında insanların bu ahengin neresinde olduğunu düşündürmüştür. Diğer canlılarla doğanın kendine yeten bir dengesinin

olduğu ve bu unsurların insana ihtiyacı olmadığı düşüncesinden yola çıkıldığında ise bu dengeyi sarsan insanın esasen doğaya ve diğer canlılara ihtiyacı olması asıl çelişkiyi doğurmaktadır. Doğanın tüm nimetlerini duyarsızca tüketen bireyin, doğanın bu uyumunu sarması zamanla kendi nesline de zarar verecektir. Doğa, kendi içerisinde kendini yenileme gücüne sahipken insanın böyle bir gücü de söz konusu değildir.

(...)

*“Durduğun yerde İstanbul köprüsü tramvayları mavnalarıyla
sanki yürüyor
Bu sislerin ve bulutların arasından en sonra harekete geçen Kız
Kulesi’dir
Kayıkların direklerin insanların üzerinde
Büyük bir bulut gelip durmuştur
İşte karın karına vermiş motorlardaki balıkların üstlerine
yağmur yağıyor
Bir defa olsun akıllarına gelmemiştir
Gözleri pırıl pırıl balıkların
Bir İstanbul göğü altında ağlamak
Hepsi denizde geçen hayatlarını düşünüyorlar
Dokunsanız ağlayacaklardır”* (Berk, 2021: 16).

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *İstanbul* şiirinde İlhan Berk, İstanbul göğü altında avlanmış, motorların üzerinde gözleri pırıl pırıl olan balıkların, denizdeki özgür hayatlarını düşünerek neredeyse ağlayacak haldeyken bu şekilde avlanacaklarını akıllarına getirmediklerini anlatır. Akıllarına gelmemiştir ama insanların hizmetinde olmaları gerekir düşüncesiyle diğer canlılara karşı bir konumlandırma gözlemlenmektedir. Dünyanın sonu geldiğinde bütün canlılar aynı duygularla yok olacak ama onları dokunsalar ağlayacak hale getirdiğimizi anlatır. Doğal ortamında rahat, mutlu yaşayan hayvanların insanlığın yararı uğruna yok edildiğini derin ekoeleştirel bir yaklaşımla ifade eden şair, derin ekolojinin insan benmerkezciliğine işaret ederek insanın doğadaki her varlığın kendi himayesinde olduğu inancının trajikliğini, diğer canlıların yaşam haklarının ellerinden alınmasıyla eleştirmiştir. Başka türlerin varlıklarının hızla tüketilmesine ağıt yakan balıklarla, insanlığın geldiği son noktayı dizeleriyle okuyucusuna sunmuş ve insanlığın bu noktada farkındalık kazanmasını arzulamıştır.

4.4. İlhan Berk Şiirine Bitkiler Üzerinden Ekoeleştirel Bakış

“Doğaya yaşamsal, yazınsal bağlılığım kendimi doğrulamam içindir.”(Berk, 2005a: 45) diyen İlhan Berk şiirlerinde bitkilere de yer verir. Bitkilerin her anlamda

varlığı çok önemli olsa da akla ilk gelen ve en önemlisi oksijen kaynağı olmalarıdır. Yaşamsal anlamda doğaya büyük katkı sağlayan bitkilerin, insanlar tarafından zarar görmesi yine dönüp dolaşıp insanı etkilemiştir ve etkileyecektir de. Çalışmamızın bu bölümünde, İlhan Berk'in *Atkestanesi*, *Ayrıkotu*, *Sardunyaya Övgü* ve *Ayrığın Yüreği* şiirlerinin bitkiler üzerinden ekoeleştirel olarak yansıması incelenecektir.

“Beyazıt Kahvesi/ Bedri Rahmi

*Ve Beyazıt' ta bir ağacı çiziyor Bedri Rahmi, bir atkestanesi ve göğü
Bir ağaç, belki bin yıllık belki daha da (atkestaneleri ne kadar yaşar? o
kadar işte).*

*Girintiler, çıkıntılar, oyuklar, boğumlar. Hep bir ağaç olmak için
Bir ağaç çekilmiş içine, yalnız kendini dinleyen, kendi olan ve ihtiyar.
İhtiyar, çünkü bir yaşamalara gidip gelmiştir, uzamıştır elleri ve saçları
Bilir ki büyümek, atmaktır, yenilemektir kendini dönüp içine çıkararak içinden
Katı bir yasanın elinde, duyulan, yaşanan yalnız.*

*Bir ağaç, sayrılı, uzamış yüzü, tırnakları, büyütür gibi bir acıyı, bir yıkıntıyı
Onun için kızgın ve öfkeli (başka nasıl olabilir, nasıl bağırarak istemez: Ben
de yaşadım!) diye*

*Hem kim hazırlanır kıyımlara kendi eliyle, ıssızlaştırır göğünü kim?” (Berk,
2023b: 115).*

Aşk Tahtı (Toplu Şiirler II) kitabında yayımlanan *Atkestanesi* şiirinde İlhan Berk, ünlü ressam Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun çizdiği atkestanesi ağacının, belki bin yıldan beri yaşayan bu ağacın, ilk dikildiği andan itibaren hangi evrelerden geçerek bugüne kadar geldiğini anlatmıştır. Büyümenin nasıl sancılardan sonra gerçekleştiğini, katı bir yasanın içinde susuzluğa, soğuğa, insanlardan gelebilecek zararlara karşı kendini koruyarak günlere geldiğini, içinde nasıl bir acı ve üzüntü olduğunu ifade etmiştir. Nasıl yaşlanan bir insan, ağaran saçları, kırışan yüzü, bedeni ve kendine dönmesiyle kendini belli ederse bir ağacın da katı bir yasanın elinde yalnız, kızgın ve öfkeli şekilde kendisinin de yaşadığını, acı çektiğini, sevinçlerinin olduğunu ve bunun yadsınamayacağını ifade etmiştir. Kendini, kendi olarak hazırladığı o yerde belki bir kıyıma uğrayacağını, doğayı mahvetmek adına belki bir ev, bir yol yapımı için kesileceğini, kendini onca zaman hazırlamışken sonuçta elinden bir şey gelmediğini anlatmıştır. Evren kendi içinde bir düzene sahiptir ve bu düzeni dışardan sistemsal bir müdahale olmadığı sürece devam ettirmektedir. Sisteme müdahale edilmesi halinde ise müdahale sona erdiği anda evren kendini iyileştirmek için yeniden çalışmaya başlayacaktır. Doğa kendini tamir etmek üzerine bir sistemle birlikte etrafındaki her şeyle ortak bir amaç doğrultusunda hareket etmektedir. Ağaçların kesilmesi demek doğadaki oksijen ve karbondioksit dengesinin bozulması, kuşların doğal alanlarından şehrin kalabalığına muhtaç olması, yaşam alanlarını kaybetmesi, toprağın dengesini

kaybetmesi gibi birbirine bağı pek çok olaya sebep olacaktır. İlhan Berk de bu şiirinde doğayı yok etmenin; ağacı, kuşu, böceği, balığı, denizi, dağı, okyanusu, gölü, ovaları, çiçeği de bir gün yok edeceğini vurgulayarak derin ekoeleştirel bir yaklaşım sergilemiştir.

“İnsanın kişiliği ya yararlı bitkiler yetiştirir ya da ayırkotları; yararlıyı zamanında sulamalı, ayırkotunu söküp atmalı.” (Bacon)

“Bacon, ayırkotunu bu denli kötülemese, küçümsemeseydi ayırkotunu yazmayı düşünmeyebilirdim.(...) Dünyanın en güzel çiçekleri diye de kendisi gibi kentsoylu çiçekleri: inciçiçeğini, zambağı, karanfili, şebboyu, gülü, şakayıkları, nergisleri, küpeleri över. Güzelim kırçiçeklerini: papatyayı, laleleri, zindançiçeklerini, aslanağzını ağzına almaz. Almasın, ama ayırkotunu işe yaramaz diye de kesip atmasın. Ayırkotunun yararlığı saymakla biter mi?” (Berk, 2023b: 230).

Aşk Tahtı (Toplu Şiirler II) kitabında yayımlanan *Ayırkotu* şiirinde İlhan Berk, ünlü şair Bacon’ın ayırkotunu küçümsemesi üzerine yazdığı bu yazıda aslında ayırkotlarının çok faydalı olduğunu belirtmiştir. Bitkiler arasında bir ayırım yapılmaması, onların her şeyiyle sevilerek ve korunarak, küçümsemeyerek yüceltmesini istemiş ve ayırkotu özelinde Bacon’ın bu düşüncesine toplumsal ekoeleştiri bakış açısıyla bir cevap vermiştir.

“Bir Akdeniz çiçeğidir ama öyle pek yer, iklim seçmez; yeryüzünü yurt edinmiş gibidir. (...) Dünyanın en efendi, en alçakgönüllü çiçeğidir. Gül, lale, karanfil gibi bir padişah çiçeği değildir ama kraliçelerin, en başta da Kraliçe Elizabeth’in gözde çiçeklerindedir. Kraliçelerin sardunya düşkünlüğüyse onun çoğunlukça sevilmesiyle ilgili olsa gerek. Öyle ya kraliçeler halktan bütün bütün kopmadıklarını başka nasıl gösterebilirler?” (Berk, 2023b: 237).

Aşk Tahtı (Toplu Şiirler II) kitabında yayımlanan *Sardunyaya Övgü* şiirinde İlhan Berk: “Öyle ya kraliçeler halktan bütün bütün kopmadıklarını başka nasıl gösterebilirler?” diyerek toplumsal ekoeleştiri kuramı bağlamında bir yaklaşım sergilemektedir. Sardunyaları kullanarak halktan kopuk oldukları halde, halkla bir köprü kuracak bu çiçeği kendi çıkarları için kullandıklarını anlatmaktadır.

*“Sessiz sedasız yaşayan bir ayırık otuydu Orta Anadolu’da
Kıtlıktan önce.
En küçük bir şeyden coşardı
Mesela bir kuş uçmasın Kızılırmak’a doğru
Köklerine su yürümüş gibi sevinirdi.*

*Bir bulut geçsin üstünden
Ayrıklıktan çıkardı.
Dünyayı, derdi, dünyayı
Hiçbir şeylere değişmem.*

Şimdi yaşamak istemiyor” (Berk, 2021: 112).

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *Ayrığın Yüreği* isimli şiirinde İlhan Berk, bir ayırık otunu anlatmaktadır. Ayırıkotu bilindiği gibi istenmeyen bir bitkidir. Pek sevilmez, koparılıp atılmak istenir çünkü istilacı bir bitkidir. Ayırıkotu bitkisi istenmese bile doğanın hareketliliği, kuşların uçuşu, bulutların hareketiyle bile yaşadığı için mutlu olurdu. Orta Anadolu’da kıtlık çıkmıştır. Kıtlık demek azlık, yoksunluk, savaş ve kuraklık nedeniyle ürün yetişmemesi sonucu doğan açlık demektir. Zaten kendisi işe yaramaz bir bitkidir, yenilmezdir, kimseye de faydası yoktur. Ama yine de bu kıtlık onu derinden etkilemiş ve yaşama isteğini alıp götürmüştür. Doğa birbiriyle ahenk içinde yaşayan canlılar topluluğudur ve bu ahenk bu zincirden tek bir canlının çıkarılmasıyla sekteye uğramaya hazırdır. Binlerce bitkinin içinden tek bir tanesini bile alsanız o tek bir tane hemen fark edilecek, yokluğu doldurulmaya çalışılacaktır. İyisiyle-kötüsüyle taşıdığı uyumun bozulması doğa için bir felaket demektir. Doğadan soyutlanmış bir şekilde canlıların yaşaması mümkün değildir. Canlılar arasındaki etkileşim bazen zayıf bazense güçlü iletişim yollarıyla devam etmektedir. Ayırıkotu da yaşadığı yer tarafından –her canlı gibi-bilinmek istemektedir.

İlhan Berk, burada toplumsal ekoeleştirelinin yansıması çerçevesinde; dünyamızı kıtlıklardan koruyacak şekilde yaşamamız ve savaşlara, biyoçeşitliliğin kaybına, doğayı yok eden her türlü olumsuzluğa karşı korumamız gerektiğini anlatmaktadır.

4.5. İlhan Berk Şiirine Çevre Duyarlılığı Kazandırma Üzerinden Ekoeleştirel Bakış

Çevreye karşı farkındalık oluşturmak, toplumu bilinçlendirmek ve doğaya karşı olan tahribatın önüne geçmek için yazarlar, edebi eserler aracılığıyla büyük bir görev üstlenmiş ve insanları bilinçlendirmeyi hedeflemişlerdir. Çalışmamızın bu bölümünde çevre duyarlılığı kazandırma ve insanları bilinçlendirme üzerinden ekoeleştirel yaklaşımların yansıması incelenecektir. Bu inceleme *Sesler, Bir Sabah Ver Elini Dedik Ver Elini Dağlara Taşlara* ve *Guernica* isimli şiirler üzerinden yapılacaktır.

(...)

“ III. Bir tabela “ Üsküdarı Temiz Tutun” diyor, deniz kıyısı bir okulda ders verir gibi” (Berk, 2023b: 33).

Aşk Tahtı (Toplu Şiirler II) kitabında yayımlanan *Sesler* şiirinde, İstanbul'un incisi, deniz bağırında Kız Kulesi'ni taşıyan Üsküdar'dan bahsetmektedir İlhan Berk. Üsküdar ki nice padişahlara, şairlere esin kaynağı olmuştur. Dünyanın henüz bu kadar kirletilmediği bir dönemde bile, Üsküdar'ı temiz tutmak, kirletmemek ve doğayı korumak adına insanları uyarmıştır. İlhan Berk, deniz kıyısında denizi temiz tutmanın bir ders verme kadar önemli olduğu vurgusunu, toplumsal ekoeleştiri kuramı çerçevesinde yapmaktadır.

(...)

*“Suyu çevirenler öyleydi peşin
Öyleydi sürenler, ekenler, biçenler
Hepsi öyleydi peşin.
Ama Köroğlu, Köroğlu dünyayı bilirdi dünyaya niçin gelmiştik bilirdi
Dünyayı anasının yüzü gibi bilirdi, öyle değildi.
Pırıl pırıldı her şey dünyada
Dünyada her şey açıktı
Dünyada nice şeyler çürür atılır
Nice şeylerin miyadı dolardı
Ama dünya, hiçbir şeye değişilmeyecek kadar güzeldi
Sımsıkı sarılmak lazımdı
Bunu bilen yaşardı
Çamlıbel bunun için yaşayacaktı”* (Berk, 2021: 158-159).

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *Bir Sabah Ver Elini Dedik Ver Elini Dağlara Taşlara* şiirinde İlhan Berk, Bolu Beyi'nin yaşadığı Çamlıbel'i anlatmıştır. Dünyanın hiçbir şeye değişilmeyecek kadar güzel olduğunu ve ona sımsıkı sarılmak gerektiğini; bunu bilerek yaşanırsa Çamlıbel'in de yaşayacağını aktarırken genel bir mesaj olarak dünyanın tek olduğunu, dünyanın sorumsuz hareketlerle yok edilemeyecek kadar değerli olduğunu, dünyayı korumanın her vatandaşın birinci görevi olduğunu aktarmıştır. Doğayı korumanın insanlara dünyada iyi, mutlu ve huzurlu yaşamak adına sınırsız olanaklar sunacağını belirterek; toplumsal ekoeleştiri ışığında dünyayı hoyrat kullanmayalım, önerisini sunmaktadır.

(...)

*“Su gerisingeriye akıyor
Kuş gerisingeriye uçuyor
Ağaç gerisingeriye
Bir fırtına bir yangın
Öyle bir şey*

*Göz gözü görmüyor göz tabaktaki uskumruyu boyun boyuna biberi domatesi
görmüyor
Belli savaş
Belli ölüm
Üç adam kim yaptı bunu diyor
Ha diyor herifin biri
Picasso siz diyor
Ha*

(...)

*Bir su üşüdü
Guernica'da herkes gördü*

*Guernica Amerika'da karanlık
Dünyada değil” (Berk, 2021: 233-234).*

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *Guernica* isimli şiirinde, İspanya iç savaşını anlatır. İlhan Berk, savaşın acımasızlığından bahsederken “*Bir su üşüdü/Guernica'da herkes gördü*” diyerek serzenişte bulunur. Su üşür mü? Su üşürse, savaşlarda insanlar ölecektir. Şehirler, ormanlar, doğa yok olacaktır. Savaş her şeyi önüne katar, siler, süpürür. İlhan Berk, suyu üşütmeyelim, Guernica özelinde bütün dünya olduğu gibi kalsın. İnsan yoksa, doğada yoktur. Savaş tüm yıkıcı etkisinin yanında aynı zamanda çevresel bir problem değil midir? düşüncesiyle *Guernica* şiiri toplumsal ekoeleştiri bağlamında değerlendirilebilir.

4.6. İlhan Berk Şiirine Kentsel ve Kırsal Yaşam Üzerinden Ekoeleştirel Bakış

Kent hayatının çeşitli nedenlerle tercih edilmesi ile birlikte insanlar, köylerden kentlere göç etmiş ve bir zamanlar iç içe oldukları doğayı arkalarında bırakmak zorunda kalmışlardır. Doğadan bu kopuş, beraberinde değişimi ve sorunları da getirmiştir. İnsanlar, her ne kadar yaşadığı yeni hayata uyum sağlasa da her zaman doğanın eksikliğini hissetmiştir. Özellikle sanayileşmenin etkisiyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan insanlar ya da yaşadıkları topraklar artık iyi bir yaşam sürmeye uygun olmadığı için gitmeye mecbur kalanlar için bu kopuş daha zor olmuştur.

Çalışmamızın bu bölümünde *Massey Harris* ve *Otuz Sekiz Pare Köy* isimli şiirler kentsel ve kırsal yaşam üzerinden değerlendirilecek ve ekoeleştirel yaklaşımın varlığı belirlenmeye çalışılacaktır.

*“Her şey uyuyordu ovada
İlkin bir bulut yerini değiştirmişti
Bir karaca uzun uzun dünyaya bakmıştı*

*Sonra dağ aydınlığa çıkmıştı.
İlk toprak uyanmıştı
Toprak
Başka bir dđnyaya taşınıyormuş gibi ayaklanmıştı.
En nde insanlar duruyordu.
Kadınlar, ocuklar duruyorlardı.
Kadınların kupkuru ggüsleri, elleri, kolları, yüzleri, bacakları duruyordu.
Ağaçlar duruyordu, sessiz, sakin, haklarında bir karar dinler gibi
Yuvalarını bırakıp gideceklermiş gibi karıncalar duruyordu.
İlk bir gürültü oldu toprakta
Ta köklerinden duyuldu
Toprak son derece memnundu
Toprak yaşıyordu.
Ellerini, kollarını, ayaklarını ilk defa alabildiğine uzatıyordu
Alabildiğine ısınıyordu ilk defa.
Yerin altındaki rüyaları dđnyaya çıkmıştı.
Dđnyayla dosttu.*

(...)

*Toprak,
Toprak yeniden ellerini, kollarını, uzatmış dinleniyordu
Gölüyor ve dinleniyordu.
Massey Harris 'ler yorgundu
Toprak yorgundu.
Ağaçlar yeniden köklerini uzatmışlar
Su yeniden yaşamaya başlamıştı.
Yeniden havada dönüyor dönüyordu kuşlar.
Massey Harris 'ler soluyordu.
Massey Harris 'ler dđnyayı ilk defa görüyorlarmış gibi baktılar.
Baktılar ki ortalıkta kimseler yoktu
İnsanlar çekip gitmişlerdi,
Çocuklar, kadınlar, hayvanlar çekip gitmişlerdi.
Tarla fareleri çekip gitmişlerdi.
İnsanları çekip gittikleri evin içinde bir dđřüncedir almıştı
Sanki koca ova su altında, sürölmeyecek, ekilmeyecekti
Sanki yağmur yüzü görmeyeceklerdi
Haşhaşlar iek amayacaktı sanki
Ebegümeciler büyümeyecekti
Sanki sabaha çıkmayacaklardı.
Bir rüzgar esmiş, elmaları, kayısıları süpürüp gitmişti
Evin önündeki güneşi
Avlunun karıncalarını süpürüp gitmişti
Sanki.*

*Adamların ii bir idare lambası gibi karanlıktı
Toprağa oturmuşlar Massey Harris 'lere bakıyorlardı
İlkin kadınlar anlamışlardı gurbet vardı adamlara
Kadınlara, ocuklara adamlarsız yaşamak vardı.
Odalara, evin karıncalarına bir ıssızlık
Bir ağlamaklık, tavuklara, köpeklere.*

Öyle oldu.” (Berk, 2021: 127).

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *Massey Harris* şiirinde İlhan Berk, köylerde yaşayan insanların çocuklarına bakmak, karınlarını doyurmak kısacası yaşamak için çalışmak zorunda olduklarını anlatmaktadır. Borçla aldıkları Massey Harrisler, topraklarını sürece, onlara yardımcı olacaktır. Massey Harrisler toprakla buluştuğunda hem toprak hem de onlar mutlu olacaktır. Ancak toprağı özgürleştiren, yerin altındaki rüyaları dünyaya çıkararak Massey Harrislerin borcunu ödeyebilmek için erkekler gurbete çıkacaktır.

Berk; bu şiirinde kentlerin ağaçsız, susuz, topraksız, hayvansız gerçekliğine ve belki betonların griliği gökyüzüne vurduğu için üşüten bir gökyüzüne dikkat çekerek şehir yaşamını toplumsal ekoeleştirme bağlamında bir yaklaşımla aktarır. Şair, bu yaklaşımı doğa üzerinde hüküm sürece makineler aracılığıyla aktarmış ve bu makinelerin insan hayatı üzerindeki etkilerini betimlemiştir. İnsan, hayatını kolaylaştıran teknolojinin doğa üzerindeki egemenliğinin doğayla birlikte insanlara da zarar verebileceğini belirtmiştir. Söz konusu dizelerde geçen ifadelerle insan elinin doğayla temasının sömürü temeline dayanan makineleşmeden farklı olduğu ve doğanın da bunu hissettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki doğanın gücünün kendine yeteceği fakat kurulan bu ilişkinin bedelinin insanlar tarafından ödeneceği de anlaşılmaktadır. İnsanlar bu bedeli en ağır şekilde -köklerinden koparak kendilerine ve topraklarına yabancılaşarak- ödeyecektir. Bu bedel, birey ve toplum açısından pek çok çatışmayı barındıran göç olgusu üzerinden betimlenmektedir.

(...)

*“Biz ağaçlar,
Dağlar, tepeler, ovalar bizde
Ben yedi köyden biri
Cennet gibi uzaktan
Biz pamuk, pirinç, buğday tarlaları
Arkası pekin, ayağı çıplağın
Her şeyi
Ben yedi kişinin aşısı, ekmeği
Yedi çıplak ayağın, elin
Senin anlayacağın yedi boş kursağın
Her şeyi
Üç çocuk çapaladılar beni
Bir ana, bir baba, bir kardeş ektiler
Ben on üç kişiyi barındıran çatı
Kumumu on sekiz saat öteden hayvanlar
Suyumu çocuklar çektiler*

*Bir deri bir kemik çocuklar
En çok onlar için üzüliyorum
En çok onlar yaşamalıydılar
Biz boğazına kadar su altındaki
Portakal, armut, kiraz ağaçları
Biz buğday tarlaları
Biz pirinç
Biz su altındaki otuz sekiz pare köy
Herekeli ben
Midik, Yenice, Özelköy biz
Kayadağ, İncirlik, Kocabucakağzı şunlar
Ben Yenice Köyü'nden fakir bir çocuk*

(...)
Sunu

*Siz yaşayan kardeşlerim
Siz her şeyi memleketimin
Başıkabak yalınayak çalışan
Taşı toprağı kadar
Siz şanlı halkı memleketimin
Sular ki çekilecektir
Elbet çekilecektir sular
Bütün tarlalar görünecek yeniden
Ekinler çıkacak meydana
Bu paramparça toprak yeniden gülecektir
Bu defa otuz sekiz pare köy
Daha emin başlamalı yaşamaya
Daha sağlam kurulmalı bu defa evler
Daima daha büyük bir kuvvetle sarılmak hayata
Halkıma mahsustur” (Berk, 2021: 132).*

Eşik (Toplu Şiirler I) kitabında yayımlanan *Otuz Sekiz Pare Köy* şiirinde İlhan Berk, selin ne kadar kötü bir felaket olduğunu anlatmıştır. Zamanı geldiğinde suların çekilmesiyle bütün tarlaların görüneceğini ve bu süreçten sonra yaşamaya daha emin başlamak gerektiğini vurgulamıştır. Bu felaketi engelleyecek tedbirlerin alınması gerektiği mesajını veren İlhan Berk; ağaçları keserek erozyona sebep olmamayı, dere yataklarına ev yapılmamasını ifade ederken felaketlerden korunmak için evlerin daha sağlam inşa edilmesinin şart olduğunu dile getirmiştir. “Daima daha büyük kuvvetle sarılmak hayata/Halkıma mahsustur.” diyerek toplumsal ekoeleştirme bağlamında bir yaklaşım sergilemiştir. Doğayı korumanın, yeşili, ormanları korumanın ve hayatı tekrar yaşanabilir kılmamanın doğaya sahip çıkarak gerçekleşeceğini vurgulamıştır.

Kırsala dair birçok detay içeren bu şiirde şair, öncelikli olarak kırsalın en önemli unsurlarından birini oluşturan insan figürlerini betimlemiştir. Bu betimlemeyi yaparken farklı özelliklere sahip insanları okuyucusunun karşısına çıkarmış ve toplumsal sınıflara

dair bilgi vermiştir. Yoksulluğun insan üzerinde yarattığı tahribatın zararını resmeden şair, insanların doğaya karşı tavırlarını değiştirmedikleri takdirde daha da ciddi sonuçlar vereceğinin altını çizmiştir. Toplumsal olguların şekillenmesinde insanın doğa karşısındaki duruşunun ne denli yer edindiğinin anlaşıldığı bu şiirde, şairin kırsal üzerinden sunduğu ekoeleştirel bakışın yansımaları görülmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada ekolojik bilinç oluşturmak ve farklı disiplinlerde doğayı korumak için çalışmalar yapılmaktadır. Ekolojik dengeyi bozan insan, yine ekolojik dengeyi korumak adına harekete geçmektedir. Edebiyatın estetik yönünün yanında, toplumu bilinçlendirme ve yönlendirme gücü dikkate alınarak ekoeleştirel yaklaşımların da inceleme sahasına girmiştir.

Doğayı konu alan edebiyat eserleri zaman olarak çok eskiye dayansa da ekoeleştirel bir çerçevede değerlendirilmemiştir. Bu çalışmada ilk olarak Modern Türk şiirinin özgün şairlerinden biri olan İlhan Berk'in hayatı, yazın hayatı, etkilendiği akımlar, şiirlerindeki dil ve anlam özellikleri, şiir diline yön veren yaklaşımları, özel hayatının sanatına etkisi ve eserleri irdelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ekoeleştirel yaklaşımların tarihi gelişimi ve daha sonra ortaya çıkan ekoeleştirel kuramların tanımları ve açıklamaları yapılmıştır.

Çalışmanın örneklemini oluşturan üçüncü bölümde, söz konusu kuramlar ışığında İlhan Berk'in şiirleri incelenmiştir. *Eşik Toplu Şiirler-1(1947-1975)* kitabında yer alan *Gecenin İçinden Bitkilere, Hayvanlara Sesleniş, Ölüdoğa, Ovada Allahdeyen Dağı, Ovanın Üstündeki Gökyüzü, Bir Yabaninane, Biz İyi İnsanlardık Buğdayı Gülleri Severdik, Bir Orman, Güneyde Bir Orman, İstanbul, Ayriğin Yüreği, Bir Sabah Ver Elini Dedik Ver Elini Dağlara Taşlara, Guernica, Massey, Harris, Otuz Sekiz Pare Köy* isimli şiirleri incelenmiştir. *Eşik Toplu Şiirler-1(1947-1975)* yer alan sekiz şiir *Türkiye Şarkısı* kitabında yer almaktadır. İlhan Berk'in öğretmenlik yaptığı dönemde Anadolu'da olmasından kaynaklı *Türkiye Şarkısı*'nda yer alan şiirleri "kırsal"ı anlatırken; *Günaydın Yeryüzü*'nde yer alan şiirlerinin konusunu da "doğa" şekillendirir. *Aşk Tahtı Toplu Şiirler-2 (1976-1982)* kitabında yer alan *Li Po'yu Okurken, İlhan Berk, Kıyı, Ankara, Doğanın Gizli Tarihi, Dana, Atkestanesi, Ayrikotu, Sardunyaya Övgü, Sesler* isimli şiirleri incelenmiştir. *Akşama Doğru Toplu Şiirler-3 (1984-2005)* kitabında yer alan *Su, Şairin Kanı, Düşünmek İstemiyorum, Su zamanı I ve Su Zamanı II, Kuşlar, I, Su Günleri, V ve Su Günleri, VI* isimli şiirleri incelenerek ekoeleştirel yaklaşımların yansımaları tespit edilmiştir. İncelenen şiirlerde "Doğa ve İnsan", "Çevre ve İnsan", "Hayvanlar", "Bitkiler", "Çevre Duyarlılığı Kazandırma", "Kentsel ve Kırsal Yaşam" başlıkları üzerinden, derin ekoeleştirel ve toplumsal ekoeleştirelinin varlığını tespit etmek mümkündür.

“Doğa ve İnsan” başlığında incelenen *Li Po’yu Okurken, Bir Yabaninane* ve *Ovada Allahdeyen Dağı* şiirlerinde toplumsal ekoeleştirinin yansımaları; *Gecenin İçinden Bitkilere, Hayvanlara Sesleniş, Ölüdoğa, Ovanın Üstündeki Gökyüzü, Biz İyi İnsanlardık Buğdayı Gülleri Severdik* ve *Bir Orman* şiirlerinde ise derin ekoeleştiriyeye ait izlerin yansımalarına ulaşılmıştır. Bu incelemeler doğrultusunda İlhan Berk, dizelerinde insanlığın gelişen teknoloji ve ihtiyaçlarla birlikte doğayı tahakkümü altına alarak tahrip ettiğini söyleyerek insanların doğayı tahrip etmemesi, barış içerisinde yaşaması vurgusu yapar ve insanları doğaya saygılı olmaya davet eder. Tüm bu ifadeler çerçevesinde İlhan Berk’in şiirlerinde insan ve doğa ilişkisine yönelik ekoeleştiril bir yaklaşım sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

“Çevre ve İnsan” başlığında yer alan *Ankara ve Güneyde Bir Orman* adlı şiirlerin toplumsal ekoeleştiril kuramı; *Doğanın Gizli Tarihi, Şairin Kanı, Düşünmek İstemiyorum, Su Zamanı, I ve Su Zamanı, II, Su Günleri, V ve Su Günleri, VI* adlı şiirlerinin ise derin ekoeleştiril kuramı çerçevesinde incelenmesinin mümkün olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu şiirlerde özellikle sanayileşmeyle birlikte insanlığın doğayı bilinçsizce tahrip ettiğini ve bu sonuçların geri döndürülemez noktada olduğunun altını çizen İlhan Berk, bu doğa tahribatının en sonunda insanlığı da yok oluşa götüreceğini ifade eder. Bu ifadeler üzerinden yola çıkıldığında ise İlhan Berk’in şiirlerinde, insanın doğayı kendi amaçları doğrultusunda kullanıp yok etmesi ve doğaya karşı takındığı tavrın ekoeleştiril bir bakışla okuyucuya aktarıldığı söylenebilir.

“Hayvanlar” başlığında incelenen *Dana, Kuşlar, I ve İstanbul* şiirlerinde de yine sıklıkla başvurduğu derin ekoeleştiriyeye ait izlerin yansımaları tespit edilmiştir. Şairin doğayı; insanlar, bitkiler ve hayvanlar olarak birbirinden ayırmadığına ve her canlıyı ekolojik sistemin bir parçası olarak görüp parçanın bütün içerisindeki yerinin, evrenin dengesi açısından ne denli önemli olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu dengeyi insanoğlunun doğa üzerinde tahakküm kurarak bozduğunu dizelerinde ifade eden İlhan Berk’in, insanın yok ettiği doğa olmadan hayatta kalamayacağını savunduğu da görülmüştür. Bu değerlendirmeler doğrultusunda ise İlhan Berk’in şiirlerinde ekolojik bir duyarlılık oluşturmaya çalıştığı ve ekoeleştiril bir yaklaşım sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

“Bitkiler” başlığı altında incelenen *Ayrıkotu ve Sardunyaya Övgü* şiirlerinin toplumsal ekoeleştiril bağlamında; *Atkestanesi* şiirinin ise derin ekoeleştiril kuramına göre incelenebileceği tespit edilmiştir. Doğayı koruma noktasında İlhan Berk’in özellikle bitkilere büyük bir hassasiyetle yaklaştığı, şiirlerinde bitkilerin insan eliyle yok edilmesine tepki gösterdiği ve bu yok oluşun insanlığı da yok oluşa götüreceğini

vurguladığı görülmüştür. Bu değerlendirmeler sonucunda da şairin ekoeleştirel bir yaklaşım sergilediği söylenebilmektedir.

“Çevre Duyarlılığı Kazandırma” başlığında toplumsal ekoeleştirelinin izlerinin tespit edilmesinin mümkün olduğu ve bu doğrultuda şairin *Sesler, Bir Sabah Ver Elini Dedik Ver Elini Dağlara Taşlara* ve *Guernica* adlı şiirlerinin incelenmesinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dünyayı korumanın her bir bireyin en asli görevi olduğunu aktaran şairin, doğa ne kadar huzurlu olursa insanlığın da o denli huzurlu bir yaşam süreceğini ifade ettiği görülmüştür. Doğayı bilinçsizce katletmemek gerektiğinin altını çizen ve doğayı her durumda korumanın her insanın en önemli görevi olduğunu dizelerinde aktaran İlhan Berk’in şiirlerinde ekoeleştirel bir yaklaşım sergilediği sonucuna varılmıştır.

Son olarak “Kentsel ve Kırsal Yaşam” başlığı altında incelenen *Massey Harris* ve *Otuz Sekiz Pare Köy* şiirlerinde toplumsal ekoeleştirelinin izlerinin görülebileceği belirlenmiştir. İlhan Berk, bu şiirlerinde köyden kente göç olgusunu ele alarak insanların; köylerden, üretimden ve doğallıktan ayrılışının yine kendisine zarar vereceğini ve doğaya geri dönmesi gerektiğini vurguladığı görülmüş ve ekoeleştirel bir yaklaşım sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu değerlendirmeler sonucunda, Türk edebiyatı açısından yeni bir alan olsa da insanoğlunun yaşadığı çevreye olan yıkıcı tavrı, kendini her şeyin sahibi olarak görmesi ve istemli ya da istemsiz biçimde menfaatleri doğrultusunda doğayı tahrip etmesi İlhan Berk’in şiirlerinde bir eleştiri alanı olarak kendini göstermiştir. Bu durum da bizleri İlhan Berk’in ekoeleştirel kuramına kaynaklık edecek şiirlere sahip olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- Altıyaprak, Y. (2008). *İkinci yeni ve Türk şiirinde modernizm*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Altıyaprak, Y. (2023). İlhan Berk'in şiir çizgisi. *Hars Akademi*, 6(1), 73-95.
- Armağan, Y. (2020). *İmgenin icadı – İkinci Yeni'nin meşruiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayaz, H. (2014). Çevreci eleştiri üzerine genel bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 278-292.
- Bakırcı, F. (2019). *İkinci yeni şairleri ve güzel sanatlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Berk, İ. (2005a). *Kanatlı at*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (2005b). *Uzun bir adam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (2013). *Bir yeryüzü tanığı - seçme şiirler*. (Turan, G. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (2014). *Enis Batur'a mektuplar*. İstanbul: Noktürn Yayınları.
- Berk, İ. (2021). *Eşik toplu şiirler-1(1947-1975)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (2021). *Şiirin çizdiği - edebiyat ve şiir üzerine yazılar*. (Armağan, Y. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (2023c). *Akşama doğru toplu şiirler-3 (1984-2005)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (2023b). *Aşk tahtı toplu şiirler-2 (1976-1982)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (2023a). *Poetika*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik bir topluma doğru*. (Yılmaz, A. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çetin, O. B. (2005). Ekofeminizm: Kadın-doğa ilişkisi ve ataerkillik. *Sosyo Ekonomi*, 1, 61-76.
- Çüçen, A. (2011). *Derin ekoloji*. içinde International Symposium on Kazdağları. 260-270).
- Demir, A. (2012). İlhan Berk'in şiirlerinde toplumcu gerçekçiliğin izdüşümü. *Bilig*, 60, 57-86.
- Dindar, G. (2012). *Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli. S. Opperman*. Ekoeleştiri çevre ve edebiyat içinde (ss. 59-92). Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Ergin, M. ve Dolcerocca, N. (2016). Edebiyata ekoeleştirel yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 297-314.
- Ferry, L. (2000). *Ekolojik yeni düzen* (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Garrard, G. (2020). *Ekoeleştiri* (E. Genç, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Geçgel, H. (2014). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı*. Ankara: Arı Yayıncılık.
- Güllü, G. (2002). Çevreci eleştiri ve bir uygulama. *Varlık*, 1138, 35-40.
- Sönmez, S. (2012). *Elin üstünde gezsin- İlhan Berk'ten Memet Fuat'a mektuplar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İdem, Ş. (2002). Toplumsal ekoloji nedir? Ne değildir?. *Toplumsal Ekoloji*, 1, 7-20.
- Karaca, A. (2010). İkinci yeni şiiri ve resim. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(2), 281-312.
- Karaca, A. (2016). *İkinci yeni poetikası*. Ankara: Hece Yayınları.
- Karahan, B. (2002). Yeşillenen edebiyat eleştirisi. *Varlık*, 1138, 28-34.
- Kardaş, C. (2021). Âşık Daimi'nin şiirlerine ekoeleştirel bir yaklaşım. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 100, 77-96.
- Kolcu, A. İ. (2010). *İlhan Berk'in poetikası*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Kurt, M. (2020). *Ekolojik bir toplumun imkanı üzerine düşünmek: derin ekoloji ve toplumsal ekoloji*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kuru, K. (2022). *Ekoeleştiri odağında Ethem Baran anlatısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Kümbet, P. (2012). *Ekofeminizm: Kadın, kimlik ve doğa*. S. Opperman içinde Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat. (ss. 171-206). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Metin, A. E. ve Gül, A. (2022). *Eko-Psikolojiyi Etkileyen Değişkenlerin Belirlenmesi*. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 90-105.
- Oktay, A. (1993). *Cumhuriyet dönemi edebiyatı (1923-1950)*. Ankara: Etış Yayıncılık Ltd. Şti.
- Oktay, G. (2023). *Çocuk edebiyatında ekoeleştiri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.
- Opperman, S. (2012). *Ekoeleştiri çevre ve edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özcan, T. (1995). *İlhan Berk hayatı, şiirleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi. Elazığ.
- Özdağ, U. (2014). *Çevreci eleştiriye giriş*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Özkan A. ve Durbaş R. (2003) *Cumhuriyet'ten günümüze Türk şiir antolojisi (2. Cilt)*. İstanbul: Boyut Yayıncılık A. Ş.

- Özpalabıyıklar, S. (2003). *A'dan z'ye İlhan Berk*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Polat, F. (2017). *İlhan Berk'in özel mektupları üzerine bir çalışma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Sarıkaya, D. B. (2012). *Gılgamış destanı'na ekoeleştirel bir bakış*. S. Opperman. Ekoeleştiri çevre ve edebiyat içinde (ss. 93-127). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Sevinç, C. ve Polat, F. (2018). Bir sanatçının otoportresi: Özel mektuplarından hareketle şair, çevirmen ve ressam olarak İlhan Berk. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Sözer, İ. V. ve Demir, B. (2022). Düzyazıları üzerinden İlhan Berk'in poetikasını kurma denemesi. *Journal of Social and Humanities Science Research*, 9(84), 1161-1167.
- Şakacı, B. K. ve Günesen, M. (2023). Derin ekoloji ve derin ekolojinin düşündürdükleri. *Akademik Düşünce Dergisi*, 8 , 67-85.
- Toska, S. (2017). *Ekokurgu: Ekolojik sorunların çözüm yolu olarak edebiyat*. İstanbul. Yeni İnsan Yayınevi.
- Uğurlu, S. (2020). *Buket Uzuner'in hikâye ve romanlarının ekoeleştiri bağlamında incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir Ahi Evren, Kırşehir.
- Ünser, H. İ. (2022). Derin ekoloji akımının Türk edebiyatına etkileri. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys*, 7(2), 128-147.
- Yalçın, F. (2019). *Ekoeleştirel yaklaşımlar ve Buket Uzuner'in toprak romanında psikomitolojik bir yolculuk*. A. Ören ve M. Hakkıoğlu. Çağdaş edebiyatın kuramsal seyri içinde (ss. 163-192). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yalçın, F. (2022). *Karakoç'un balkonu Sezai Karakoç şiirinde şehir, mimari ve kimlik*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yaylı, H. ve Yaslıkaya, R. (2015). İnsan doğa ilişkisi tasarımında radikal dönüşüm: Derin ekoloji. *International Journal of Science Culture and Sport*, 3, 452-465.

ÖZ GEÇMİŞ

Duygu Köksal, 2003 yılında Gümüşhane Mareşal Çakmak Anadolu Öğretmen Lisesinden mezun oldu. 2003 yılında başladığı Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden 2007 yılında mezun oldu. 2022 yılında Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başladı.

